

ПРАВОПИС

кримськотатарської мови

Вступне слово*

Дослідження правил кримськотатарської орфографії та пунктуації розпочалося в 20—30 роках ХХ століття і продовжувалося в кінці 30-х років у зв'язку з переходом на кирилицю (у 1939 році світ побачив орфографічний словник кримськотатарської мови під редакцією А. Іслямова). У 80—90-роках над питаннями кодифікації правил правопису працювали У. Куркчі й А. Меметов. Після прийняття рішення про перехід кримськотатарської писемності на латинську графіку (1992, 1997 роки), К. Усеїнов підготував і опублікував у журналі “Тюнсел” (1999, № 2) збірник правил для латинського письма, однак він викликав заперечення з боку фахівців. Незважаючи на те, що в 2001 році комісія на чолі з проф. А. Еміровою внесла зміни до багатьох частин вищезгаданого збірника правил, остаточний варіант тексту не був надрукований, оскільки в ньому не було потреби за тих обставин.

У зв'язку з активізацією дій Світового конгресу кримських татар та його Координаційної ради, спрямованих на об'єднання прагнень світової кримськотатарської спільноти щодо збереження національної ідентичності й відновлення та розвитку культури, на порядку денному постало питання кодифікації кримськотатарської мови, зокрема вдосконалення правил орфографії та пунктуації. З цією метою за ініціативи Світового конгресу кримських татар у Республіканському інституті вищої освіти “Кримському інженерно-педагогічному університеті” була сформована робоча група з 10 співробітників факультету кримськотатарської та турецької філології.

Сьогодні, у зв'язку з більш активним впровадженням кримськотатарської писемності на латинську графіку, змінюється орфографія, пунктуація та орфоепія написання та звучання букви *Һ һ*; написання та вимова передньоязикових фонем <ö>, <ü>; правопис допоміжних слів афіксального типу; правопис різноманітних запозичень та особових імен та інших подібні питання необхідно обговорити і, можливо, по-новому переглянути.

Вважається, що необхідно скористатися цієї можливістю для вдосконалення правил орфографії та пунктуації, не порушуючи систему кримськотатарської мови. У нинішніх умовах, які можна визначити як перехідний період, такий підхід дозволяє уникнути зайвих міркувань та закидів, які можуть висловлювати як люди, які не мають належного рівня підготовки, так і науковці, які вважають себе захисниками традиції.

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 3FAA9288358EC00304000000B89D3500B282DC00

Підписант Єленський Віктор Євгенович

Дійсний з 10.12.2024 12:24:40 по 10.12.2026 12:24:40

ДЕСС

1722/04-03/25 від 31.03.2025

**Правила кримськотатарської орфографії і пунктуації (Проект). — Сімферополь: КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2012. — 92 с.*

Загальні відомості про кримськотатарську писемність

Реформи графіки

*З правил правопису 2011—2012 років

За останні вісімдесят років кримськотатарська писемність неодноразово реформувалася: до 1928 року використовувалася арабська, з 1928 до 1938 року — латинська, а після цього кирилиця, яка досі поширена серед кримських татар. Як відомо, ці реформи проводилися відповідно до вимог політики радянзації та асиміляції народів Росії. Сьогодні вперше за всю історію розвитку кримськотатарської писемності розпочато графічну реформу не тільки для того, щоб пристосуватися до географічних і політичних умов, які є реально мінливими, а й для того, щоб наблизити процес розвитку кримськотатарської мови та системи навчання цією мовою до оптимального рівня.

У квітні 1992 року у м. Сімферополі відбулася міжнародна наукова конференція, присвячена проблемам переходу на латинську графіку. У вересні того ж року був розроблений новий алфавіт і в 1997 році офіційно затверджений Верховною Радою Криму. Сьогодні все ще використовується кирилична графіка, але кримськотатарські засоби масової інформації активно почали використовувати нову графіку. Латинізація кримськотатарської писемності — це дуже складне питання, яке має як позитивні, так і негативні моменти. Однак, потрібно зазначити, що повернути цей процес у зворотній бік уже неможливо: кримськотатарське телебачення й всі газети, хоч одночасно з кирилицею, тепер використовують латинський алфавіт. Сьогодні основна проблема полягає в тому, щоб вирішити ситуацію з найменшою шкодою для мови та її користувачів.

Загальні відомості про кримськотатарську писемність

Мова є основою етнічної єдності народу, а літературна мова, яка вживається в різних суспільних сферах і має унормований правопис, є основною ознакою цієї єдності. Сьогодні за допомогою сучасних медіа кримськотатарська мова використовується не лише в межах Криму, а й у всіх країнах, де проживають кримські татари. В усній формі кримськотатарської мови відображено різноманітні говірки, територіальні діалекти, що сформувалися протягом історії нашого народу. На відміну від неунормованої розмовної мови існує літературна мова з певним упорядкованим письмом і унормованими правилами правопису. Літературна мова є показником високорозвиненого суспільства.

Правопис — сформована в історичному процесі система правил, що забезпечує однакове написання мовних одиниць. Правопис має особливе суспільне значення, оскільки відповідає культурним процесам суспільства, свідчить про рівень розвитку писемної літературної мови. З цієї причини проблеми правопису завжди привертають увагу лінгвістів.

З історії кримськотатарської писемності відомі системи письма на основі арабської, латинської та кириличної графік.

Арабська писемність увійшла в тюркський світ, у тому числі в Крим, з ісламом і протягом багатьох століть задовольняла соціальні та культурні проблеми суспільства. Цінні пам'ятки кримськотатарської писемності та духовної культури написані арабською графікою.

За графічними показниками арабська графіка підходила до системи приголосних тюркських мов. Вона містить спеціальні символи на позначення задньоязикових [k], [g] (ك, گ), глибоких задньоязикових [q], [ğ] (ق, غ), [ŋ] (ڭ) приголосних звуків. Арабська писемність була заснована на консонантному письмі, тому вона створювала багато труднощів у відображенні голосних звуків тюркських мов, оскільки в тюркських мовах голосні відіграють основну роль і визначають особливості вимови приголосних; закон сингармонізму в тюркських мовах також залежить від особливостей голосних.

Довгий час арабський алфавіт використовувався для кримськотатарської мови без будь-яких змін, було введено лише кілька додаткових букв پ (p), چ (ç), گ (g), ج (j) на позначення приголосних звуків із перського алфавіту. Наприкінці XIX століття почалася реформа орфографії на основі арабського алфавіту. Очолив цю реформу відомий просвітителі Ісмаїл Гаспринський. За його словами, у кримськотатарській мові на позначення трьох букв арабського алфавіту використовувалися вісім голосних фонем, причому більшість голосних не позначалися на письмі. Щоб уникнути таких орфографічних недоліків, І. Гаспринський

запропонував звуковий метод. Арабський алфавіт і правопис використовувалися в кримськотатарській мові до 1928 року.

Проблемам орфографії тюркських мов, у тому числі й кримськотатарської мови, у кінці XIX — на початку XX століття присвятили увагу І. Гаспринський, згодом О. Самойлович. Ці вчені виступали за побудову кримськотатарського правопису на основі звукового (фонетичного) принципу, в якому використовувалися арабські букви.

У 1920-х роках більшість тюркських мов почали переходити на латинську графіку. До цього вже давно було проведено багато дискусій, конференцій, консультацій, підготовчих робіт. У 20-х роках минулого століття проводилися наукові конференції, присвячені проблемам правопису нашої мови. Перша орфографічна конференція відбулася 10—13 вересня 1927 року в м. Сімферополі. На цій конференції такі доповідачі, як Я. Байбуртлі, Б. Чобан-заде, А. Айвазов, У. Іпчі, Н. Джемалетдінов, М. Недім виступили з доповідями, присвяченими різним проблемам кримськотатарського правопису. Стосовно кримськотатарської мови, зусиллями наших великих учених було складено алфавіт і правила правопису, які найбільше відповідали звуковій системі нашої мови. Але цей алфавіт використовувався лише протягом 10 років.

На II Всекримській науково-орфографічній конференції, що відбулася у серпні 1929 року, були заслухані доповіді “Загальні принципи правопису” (І. Льоманов), “Про правопис коренів татарських слів” (З. Джавтобелі), “Про правопис складних слів” (А. Айвазов), “Про правопис афіксів” (У. Асан), “Про правопис арабських і перських слів” (Я. Азіз), “Про правопис іншомовних слів” (У. Іпчі) та інших питань кримськотатарського правопису.

На наукових конференціях 30-х років (1932 рік, 1934 рік) питання правопису знову були в центрі уваги. На конференції 1934 року М. Бекіров виступив із доповіддю “Про орфографічну будову кримськотатарської літературної мови” й висловив пропозиції щодо вдосконалення написання коренів і афіксів у кримськотатарській мові.

Рішення 1938 року про перехід кримськотатарської писемності на кирилицю поставило перед науковцями складне завдання. Виникло питання адаптації до кримськотатарської мови алфавіту російської мови, яка за низкою типологічних особливостей відрізняється від тюркських мов, у тому числі кримськотатарської. Для кримськотатарської мови було прийнято найменш відповідний варіант кириличного алфавіту, який не містив спеціальних букв для кримськотатарських звуків [ö], [ü], а звуки [c], [ğ], [q], [ñ] було запропоновано позначати буквами, складеними з двох знаків.

З цієї причини за роки існування писемності тюркських мов низка представників громадськості неодноразово порушувала питання про

вдосконалення алфавітів. Це питання обговорювалося на спеціальних тюркологічних конференціях, пропонувалися проєкти вдосконалення алфавітів, змінювалися правила кримськотатарського правопису.

Під час переходу з латинського алфавіту на кирилицю знову постала проблема правопису. Нарада щодо нових правил правопису на основі кирилиці відбулася 5 червня 1938 року. На нараді обговорювалися доповіді А. Батирмурзаєва “Новий алфавіт і орфографія татарської мови на основі російського алфавіту”, Р. Мулліної “Нові алфавітні форми написання слів у татарській мові”, А. Бакала “Правопис коренів”, А. Іслямова “Правопис афіксів”, Е. Куртмолаєва “Правопис складених слів”.

Стосовно кримськотатарської мови, вона відрізняється від інших тюркських мов особливостями звукової системи. У кримськотатарській мові голосні звуки [ö] [ü] дещо змінилися відповідно до особливостей вимови і стали більш вимовлятися як звуки заднього ряду. Змінився фонетичний вигляд загальнотюркських слів: *köy* — *köy*, *göl* — *göl*, *tüş* — *tüş*, *kül* — *kül* та інших.

Російська кирилиця не має спеціальних символів на позначення м'яких приголосних. Знак м'якості позначає м'які приголосні (*быль* / *bil'*, *синь* / *sin'*, *ходьба* / *hod'ba*); а також використовуються спеціальні букви *е*, *ё*, *ю*, *я* (*мяч* / *miaç*, *полёт* / *poliot*, *тюль* / *tiul'*). Ці символи, які увійшли в кримськотатарській кириличний алфавіт, вносять багато плутанини в наш правопис, ускладнюють його, зрештою, впливаючи на вимову, псують самобутність нашої мови.

Тому відомі тюркологи порушили питання про необхідність внесення змін до кирилиці. Наприклад, М. Баскаков зазначав, що при поділі тюркських слів на склади не повинен порушуватися їх морфемний склад, а тому вживання букв *е*, *ё*, *ю*, *я* в абетках тюркських мов не є вірним.

У 1938—1940 роках прискорився перехід тюркських мов на кирилицю, в результаті доти вельми наближені одна до одної абетки тюркських мов набули істотних відмінностей. До цих абеток було часто без потреби включено букви російського алфавіту, а для передачі специфічних для тюркських мов звуків було винайдено спеціальні символи. Наприклад, задньоязикові [ğ], [q], [ŋ] та передньоязиковий [ç] у кримськотатарській мові передавалися диграфами *гъ*, *къ*, *нъ*, *дж*: *къара*, *агъламакъ*, *сонъ*, *джыйын*.

Після переходу на кирилицю в 1939 році було опубліковано “Орфографічний словник кримськотатарської мови”, у вступі до якого містилися роз'яснення основних правил правопису. Цей же словник було перевидано 1941 року.

Після депортації 1944 року до наукового вивчення кримськотатарської мови повернулися заледве в 1960-х роках. Окремі питання кримськотатарського правопису розглядали статті Б. Гафарова

“Алфавит кримскотатарского языка” (“Qırımtatar tiliniñ elifbesi”) та “Орфография кримскотатарского языка” (“Qırımtatar tiliniñ orfografiyası”). У першій статті йшлося про розвиток кримськотатарської писемності на основі арабської графіки, було також проаналізовано позитивні сторони та недоліки кримськотатарської писемності на основі латиниці. У другій статті висвітлювалися складні та дискусійні питання сучасного кримськотатарського правопису, зокрема написання складних слів та запозичень.

Після того, як у роки депортації почали з'являтися видання кримськотатарською мовою, були проведені корисні заходи з метою виправити помилки та вдосконалити правопис. Праця відомого кримськотатарського лінгвіста У. Куркчі (U. Kürkçi) “Qırımtatar imlâsına dair teklifler” (“Пропозиції щодо кримськотатарського правопису”, “Lenin bayrağı” 1988, № 96, 137, 152; 1989, № 17), що складалася з таких розділів, як “Harfler”, “Tamirlarnıñ imlâsı”, “Yardımcı sözlerniñ imlâsı”, “Affikslerniñ imlâsı”, розглядала наявні та пропонувала покращені правила орфографії. Професор А. Меметов у 1994 році опублікував навчальний “Орфографічний словник” (“İmlâ luğatı”). При укладанні орфографічних правил і самого словника автор спирався на словник 1939 року видання. У 2006 році вийшло друге, доповнене та виправлене видання цього орфографічного словника. У 2014 році автор видав такий самий словник уже на основі латинської графіки.

Незважаючи на це, у виданнях кримськотатарською мовою кількість орфографічних помилок не меншала, в них постійно можна було спостерігати різне написання форм на кшталт *toldurmaq* — *toldirmaq*, *suvsuz* — *suvsız*, *çeçek* — *çiçek*, *sanaat* — *sanat* — *sañat*.

Як відомо, питання писемності становить підмурівок духовної культури нації. Тому необхідність переходу на латиницю сьогодні безпосередньо пов'язана зі збереженням і розвитком самобутності кримськотатарської мови. Вчені, які виступають за перехід на латиницю, наводять вагомий аргумент: кирилична абетка кримськотатарської мови неадекватно відображає систему кримськотатарських фонем, відтак заплутує та ускладнює кримськотатарську орфографію.

Аналіз кириличного алфавіту кримськотатарської мови дозволяє зробити наступні висновки:

1. Сучасна кирилична абетка створює багато складнощів для передачі звукового ладу кримськотатарської мови, ускладнює правопис і, своєю чергою, негативно впливає на орфоепію.

2. Звуки російської та кримськотатарської мов відмінні за акустико-артикуляційними характеристиками, відтак їх передача однаковими буквами на письмі призводить до сплутування фонем, що, як наслідок, призводить до втрати унікального мовного профілю. Слід також зважати на те, що соціолінгвістична ситуація змінилася: якщо 70—80 років тому

кримські татари ґрунтовно знали свою рідну мову, а російську вивчали потім, то сьогодні на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України більшість кримських татар не має можливості здобувати освіту кримськотатарською мовою, не знають добре рідної мови. У такій ситуації використання тієї самої абетки для двох типологічно різносистемних мов ускладнює засвоєння кримськотатарської вимови, що є рідною. Через це питання вдосконалення алфавіту є тісно пов'язаними з питаннями збереження самобутності та розвитку кримськотатарської мови.

Починаючи з 1992 року, кримськотатарські вчені та інтелектуали пропонували перевести кримськотатарську писемність на латинську графіку, переглянути та покращити правопис згідно з правилами на основні латиниці. У 1992 році питання повернення до латинської графіки обговорювалося на міжнародній мовній конференції, ініційованій Меджлісом кримськотатарського народу та Інститутом сходознавства Академії наук УРСР. З метою створити новий алфавіт на основні латинської графіки було створено орфографічну комісію на чолі з професором, доктором філологічних наук А. Меметовим, результатом роботи якої стала розробка алфавіту з 31 букви. Більшість учених підтримали нову версію латинського алфавіту. Зараз багато газет і книг виходять латинською графікою. Разом із тим у виданнях, що здійснюються латиницею, трапляються чимало орфографічних помилок.

Однією з позитивних сторін нової латинографічної абетки є те, що вона не містить непотрібних для тюркських мов символів (ё, ю, я, ъ, ь), відтак кількість букв абетки зменшено з 37 до 31. При укладанні нової абетки було дотримано наукових підстав, а найважливішим принципом для розробленої кримськотатарської графіки є принцип, згідно з яким “кожна буква завжди повинна позначати одну й ту саму фонему”, тобто в абетці для передачі кожної фонемі мови повинна існувати окрема буква.

Голосні. Вісім голосних фонем кримськотатарської мови позначаються вісьмома буквами нового латинського алфавіту: *Aa, Ee, Ii, İi, Uu, Üü, Oo, Öö*.

Букви *Ёё, Юю, Яя* було вилучено з алфавіту з огляду на те, що вони позначають сполучення двох звуків, відтак ускладнюють правопис та спотворюють тюркську вимову. Крім того, вилучення означених букв з абетки дозволило правильно показати морфемний склад слів: *кьоюлды* — *qoɣ-ul-dı*, *коюмиз* — *köy-ü-miz*. За своєю граматичною будовою кримськотатарська мова належить до аглютинативного типу мов, у яких корінь слова може вільно виділятися та навіть використовуватися в мовленні самотійно. Афікси (суфікси), що виражають різні граматичні значення, розташовуються в певному порядку після кореня, наприклад, *коюмизге* (*köyümizge*), *кьоюлгъан* (*qoɣulğan*). При написанні слів такого типу кирилицею межа між кореневою та афіксальними морфемами зникає, що ускладнює морфемний поділ слова. Водночас у латинографічній абетці

для позначення звукових сполучень *ya, ye, yi-yii, yo-yö* замість однієї графеми *я, е, ю, ё* використовуються окремі букви (*ya, ye, yi, yii, yo, yö*), що, з одного боку, полегшує правопис, з іншого боку, усуває невідповідності між звуком та буквою, даючи можливість коректної передачі морфемного складу слів.

Приголосні. 23 приголосні кримськотатарської мови позначаються 23 графемами латинського алфавіту. До алфавіту не включено спеціальних букв на позначення звуків *щ, ц, придихового h* у запозиченнях. Як можна побачити, у новій латинографічній абетці для кожної приголосної фонemi існує окрема буква. Це, звичайно, відповідає правилам укладання алфавітів та полегшує правопис.

Введення букв *Qq, Ğğ, ñ, Cc* для позначення кримськотатарських звуків *[q], [ğ], [ɲ], [c]* позбавляє від неправомірного використання твердого знаку *Ъъ*, відтак призвичаює до правильної вимови.

Аналізуючи придатність латинського алфавіту для кримськотатарської мови, насамперед, слід відзначити позитивний досвід впровадження абетки для інших тюркських мов. Як відомо, на латинську графіку було повторно переведено писемність азербайджанської, туркменської, узбецької, гагаузької тюркських мов. В останні роки триває обговорення проєкту латинської графіки для казахської та киргизької мов.

Вкотре підкреслюючи необхідність переходу кримськотатарської мови на латиницю, можна також виділити такі переваги означеної абетки: латинська графіка коректно відображає фонетичний склад кримськотатарської мови, правильно передає специфічні звуки мови, відповідає принципам укладання алфавітів та уможливорює правильну вимову.

Відсутність усталених правил орфографії у кримськотатарській мові спричиняє низку складнощів на письмі та свідчить, що проблеми правопису є актуальними і сьогодні. Формування орфографічних норм — історичний процес, що перебуває в постійному розвитку. Протягом означеного процесу можуть перебувати в паралельному вжитку кілька варіантів написання одного й того ж слова: *ağızl ~ ağzı, suret ~ süret*. Правописні норми змінюються, удосконалюються та закріплюються саме у процесі цього історичного розвитку.

Видатний кримськотатарський лінгвіст Усеїн Куркчи висловив таку думку щодо формування правописних норм: “З початку нашого століття багато чого корисного було зроблено на шляху до того, щоб спростити кримськотатарську абетку та правопис, привести її у відповідність до звуків (фонем) мови. Однак практичний досвід років продемонстрував, що прийняті норми правопису мають ряд недоліків. Зазвичай правописи дещо запізнено відбивають на письмі мовні явища. І жодні правила орфографії повністю не відображають сучасний стан мови. У них різною мірою віддзеркалюються минулі періоди мовних рівнів народів. З одного боку, це

результат мовної звички та традиції носіїв цієї мови, з іншого боку, це результат впливу швидкого розходження усного та писемного мовлення. Це постійний процес, і він вимагає періодичного перегляду правил орфографії” [“Fikir incileri”, с. 9—10].

Правопис складається з трьох підсистем: графіки (букви, що позначають фонemi мови), орфографії та пунктуації. Будучи системою правил адекватної передачі слів на письмі, правопис складається з наступних частин: 1) передача фонетичного складу слів за допомогою букв; 2) окреме написання, написання разом та написання з дефісом слів та слівосформ; 3) правопис великих та малих букв; 4) правила переносу слів з рядка на рядок; 5) особливості передачі на письмі скорочених слів. Для кожної частини правопису існують свої правила, що ґрунтуються на певних принципах.

При розробці пропонованих правил правопису було взято до уваги правила, використовувані в 1928—1938 роках для кримськотатарської писемності на основі латинської графіки, правила правопису, запропоновані У. Куркчи, а також правила сучасної орфографії, і на їх основі було здійснено спробу розробити правила, здатні більш адекватно та у відповідності до основних принципів правопису вирішити складні проблеми передачі на письмі кримськотатарської мови. При цьому враховувалися й певні традиції правопису, що сформувалися протягом ХХ століття.

Водночас дискусійними та відкритими для обговорення залишаються такі питання правопису, як закон губного сингармонізму, правопис складних слів, правопис запозичень. Зберігає свою актуальність також питання співвідношення між графікою, орфографією (правильною передачею на письмі) та орфоепією (правильною вимовою).

Ураховуючи умови використання кримськотатарської мови в повсякденному житті, комісія з правопису пропонує також можливість використання в окремих випадках орфографічних варіантів. Існування паралельних форм і варіантів в процесі історичного розвитку та стандартизації мови для кожного періоду історії цілком природно, і відповідь на питання, який із запропонованих варіантів використовуватиметься надалі, а який відійде в минуле, дасть саме майбутнє.

*Робоча група з розроблення проєкту
правопису кримськотатарської мови,
2024 рік*

Кримськотатарський алфавіт

Алфавіт кримськотатарської мови складається з 31 букви, 8 з яких передають голосні та 23 — приголосні звуки. Назви букв кримськотатарського алфавіту, їх порядок, написання та коди* наведено нижче:

**Систему кодування для кримськотатарської абетки складено Робочою групою з розроблення проєкту правопису кримськотатарської мови у 2024 році.*

Aa (a) Aqmescit	Pp (pe) Partenit
Bb (be) Bağçasaray	Rr (re) Romaş Eli
Cc (ce) Canköy	Ss (se) Saq
Çç (çe) Çoqurça	Şş (şe) Şuma
Dd (de) Degirmenköy	Tt (te) Tarhanqut
Ee (e) Efendiköy	Uu (u) Uçansuv
Ff (fe) Fotisala	Üü (ü) Üsküt
Gg (ge) Gaspra	Vv (ve) Vorun
Ğğ (ğı) Ğavr	Yy (ye) Yalta
Hh (he) Hanışköy	Zz (ze) Zalanköy
Iı (ı) I Qıyat	
İi (i) İnkerman	
Jj (je) jeton	
Kk (ke) Kezlev	
Qq (qı) Qarasuvbazar	
Ll (le) Laspi	
Mm (me) Mishor	
Nn (ne) Nikita	
Ññ (ñe) nazal ñe	
Qoñrat	
Oo (o) Ortalan	
Öö (ö) Ötleş	

Уживання окремих букв

Уживання букви Ââ:

Букву *Â â* не було включено до алфавіту, оскільки вона використовується для позначення звука [a] після м'яких приголосних *g, k, l* в арабсько-перських запозиченнях: *lâkin, rüzgâr, alâqa, tükân*.

1. Букву *â* вживаємо для розрізнення омографів з однаковим написанням, утім відмінними значеннями та вимовою: *hala* (тітка, *babanıñ qız qardaşı*), *halâ* (досі, *henüz*); *ala* (пістрявий, *alaca-bulaca*) *ve alâ* (прекрасний, *pek yahşı*), *islam* (назва релігії, *dinniñ adı*), *Islâm* (чоловіче ім'я, *erkek adı*) тощо.

2. Букву *â* вживаємо після передньоязикових приголосних *g, k, l* у численних арабсько-перських запозиченнях: *dergâh, gâvur, tezgâh, yadigâr, rugâr; tükân, hikâye, kâfir, kâğıt, Kâzım; Lâle, Elâzığ, Selânik* тощо.

Уживання букви Hh:

Букву *H h* вживаємо на позначення двох звуків:

а) задньоязиковий *h*: *haber, hor, tahta, mih*;

б) фарингальний *h*. Цей звук зустрічається в арабсько-перських та західноєвропейських запозиченнях: *Allah, merhum, rahmet, holding, hockey*.

Примітка: У перехідний період у процесі переходу на латинографічну абетку допускається двояке написання та вимова слів із *h*: *sahna — sana, şehir — seer, rahmet — ramet, merhum — merum* тощо. По завершенню адаптації до латинської графіки вживання *h* на письмі буде поступово приведено у відповідність з історичною традицією.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПРАВОПISY

Правопис кримськотатарської мови спирається на такі принципи:

1. Основний принцип правопису кримськотатарської мови — морфологічний (фонематичний). Згідно з цим принципом вигляд фонем залишається незмінним незалежно від їх позиції, разом із тим, що має бути збереженою графічна єдність кореневих та афіксальних морфем. Наприклад, слова, що їх вимовляємо як *barğannar, annamaq*, пишемо *barğanlar, añlamaq*.

Примітка: Згідно з морфологічним принципом, слово *qaytarma* (назва кримськотатарського народного танцю) *пишеться через букву q*, оскільки слово походить від дієслова *qaytarmaq*.

2. Фонетичний принцип. Відповідно до фонетичного принципу, передача на письмі має відображати фонетичний вигляд слова. Порівняйте: *kitap*, але *kitabı*; *maqsat*, але *maqsadı*, *çorap*, але *çorabı*.

3. Традиційний (історичний) принцип. Відповідно до традиційного принципу, традиційно усталена форма передачі на письмі зберігається, навіть якщо це не відповідає нормам сучасної літературної мови. Слова, написані відповідно до цього принципу, трапляються досить рідко: *elverişli*, *alış-veriş*, *variyet*.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ, ВАЖЛИВІ ДЛЯ ПРАВОПИСУ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ

Фонеми кримськотатарської мови

В основі правопису кримськотатарської мови лежить закон сингармонізму (уподібнення голосних), за яким має відбуватися уподібнення всіх голосних неперших складів слова до голосного першого складу. Закон сингармонізму спирається на акустико-артикуляційні особливості голосних фонем.

Нижче наведено визначальні для правил правопису характеристики фонем.

Голосні фонemi

Літературна кримськотатарська мова має 8 голосних фонем: <a>, <e>, <ı>, <i>, <o>, <ö>, <u>, <ü>, які відповідно до їх артикуляційних характеристик поділяють на три групи.

За горизонтальним рухом язика в ротовій порожнині:

- а) голосні заднього ряду — <a>, <ı>, <o>, <u>;
- б) голосні переднього ряду — <e>, <i>, <ö>, <ü>.

За участю губ:

- а) негубні — <a>, <e>, <ı>, <i>;
- б) губні — <o>, <ö>, <u>, <ü>.

За відкритістю / ступенем підйому язика:

- а) широкі — <a>, <e>, <o>, <ö>;
- б) вузькі — <ı>, <i>, <u>, <ü>.

Характеристики голосних наведено в наступній таблиці:

Негубні			Губні	
	широкі	вузькі	широкі	Вузькі
Задньоязи	а	ı	о	u

кові (заднього ряду)				
Передньо язикові (передньо го ряду)	е	і	ö	ü

Приголосні фонemi

Літературна кримськотатарська мова має 23 приголосні фонemi: , <c>, <ç>, <d>, <f>, <g>, <ğ>, <h>, <j>, <k>, <q>, <l>, <m>, <n>, <ñ>, <p>, <r>, <s>, <ş>, <t>, <v>, <y>, <z>. За участю голосу та шуму приголосні поділяються на дві групи:

1) шумні приголосні:

а) дзвінки — , <c>, <d>, <g>, <ğ>, <j>, <v>, <z>;

б) глухі — <ç>, <f>, <h>, <k>, <p>, <q>, <s>, <ş>, <t>;

2) сонорні приголосні — <l>, <m>, <n>, <ñ>, <r>, <y>.

Приголосні утворюють поміж себе вісім пар, що складаються з дзвінкого та глухого звуків: *b — p, c — ç, d — t, g — k, j — ş, ğ — q, v — f, z — s*.

З точки зору правопису важливі виключно пари *b — p, d — t, g — k* та *ğ — q*, оскільки з ними відбуваються позиційні чергування.

Сингармонізм

Сингармонізм — це фонетичний закон, що полягає у єдиноподібній передачі голосного та приголосного складу слів або словоформ. У явищі сингармонізму виділяють сингармонізм голосних та сингармонізм приголосних за глухістю / дзвінкістю. Голосні всіх складів слова або словоформи, а також голосні усіх афіксів уподібнюються до голосного першого складу. У законі сингармонізму голосних виділяють гармонію палатальну та губну. Згідно з палатальною гармонією голосних, характеристики голосних усіх складів за місцем творення (рядом) залежать від характеристики голосного першого складу. Відповідно до губної гармонії, якість голосного другого складу за участю губ визначається якістю голосного першого складу. У питомих словах тюркського походження під час формо- та словотворення голосний кореня визначає характер варіанта наступного афікса. При цьому голосні *o* та *ö* не беруть участі в утворенні афіксальних морфем. Відповідно до закону сингармонізму, афікси поділяються на дво-, чотири-, восьми- та безваріантні.

Орфографія

§ 1. Правила палатальної гармонії голосних (за рядом)

Палатальна гармонія за місцем творення — в одному слові після задньоязикових голосних (*a, ı, o, u*) можуть іти виключно задньоязикові, а після передньоязикових (*e, i, ö, ü*) — виключно передньоязикові голосні. Якщо в першому складі слова є задньоязиковий голосний (*a, ı, o, u*), голосні наступних складів будуть теж задньоязиковими, якщо передньоязиковий (*e, i, ö, ü*), голосні наступних складів будуть теж передньоязиковими: *adım, ayaq, boyundırık, burun, dalğa, dudaq, qarılgaç; beşik, bilezlik, gemici, közlük, yüzük*.

Голосні всіх питомих кримськотатарських слів тюркського походження мають бути або задньоязиковими, або передньоязиковими:

а) якщо в першому складі присутній голосний передньоязиковий (переднього ряду), то і в наступних складах повинні йти голосні передньоязикові (переднього ряду): *ev — evimiz — evleri, kezinti, örümçek, ketirmek, yeşil*;

б) якщо в першому складі присутній голосний задньоязиковий (заднього ряду), то і в наступних складах повинні йти голосні задньоязикові (заднього ряду): *aş — aşımız — aşları, balıqçı, qararmaq, odun*.

До кореня із задньоязиковими голосними приєднується афікс із задньоязиковим голосним, до кореня з передньоязиковими голосними — афікс із передньоязиковим голосним: *dağlar, özenler, avağa, evge*. Якщо у першому складі слова або його словоформи стоїть один з голосних переднього ряду (*e, i, ö, ü*), то в наступних за ним складах також писатимуться букви на позначення передньоязикових: *kö-rün-mey-cek-si-ñiz* (*ö-ü-e-e-i-i* — усі голосні передньоязикові). Якщо в першому складі слова або його словоформи стоїть один з голосних заднього ряду (*a, ı, o, u*), то в наступних за ним складах також писатимуться букви на позначення задньоязикових: *qor-ça-la-maq* (*o-a-a-a* — усі голосні задньоязикові).

За деякими винятками правила палатальної гармонії афікси уподібнюються кореню.

Цьому правилу не підлягають кореневі голосні запозичень в кримськотатарську з інших мов та слів, утворених словоскладанням: *ahenk, avdet, balet, badem, badiye, cami, divar, dünya, fidan, gazet, iqtisadiyat, kapik, kestane, limon, model, mustaqil, selâm, şair, teatr, tükân, ziyaret; açıqköz, aqciger, ayaqmaşına, balsepet, belbağ, bilgisayar, itburun, qarabiber, yelquvan* тощо.

Афікси, що приєднуються до слів, які не підлягають правилу палатальної гармонії, уподібнюються за переднім — заднім рядом до останнього голосного в корені. Якщо цей голосний задньоязиковий, то приєднується афікс із задньоязиковим голосним, якщо передньоязиковий

— відповідно афікс із передньоязиковим голосним: *adaletli, dindaşımız, dünyalar, gazetni, iqtisadiyatni, şairler, şişmanlıq, yelquvanni* тощо.

Примітка. Афікс *-daş* окремих слів не підлягає закону палатальної гармонії (уподібнення за рядом), наприклад: *dindaş*.

Афікс присвійності *-ki* так само закону палатальної гармонії не підлягає, наприклад: *aqşamki, divardaki, onıñki, yarınki, yoldaki* тощо.

У деяких запозичених з інших мов словах, попри кінцевий задньоязиковий голосний кореня, зважаючи на передньоязикову вимову останнього звука, приєднується афікс з передньоязиковим голосним: *teatr / teatrde, qalb / qalbm, vals / valste, harf / harfı, iştirak / iştirakçı, kontrol / kontroli, misal / misalni, rol/rolü, bahar / baharde, kısım / kısmen* тощо.

Примітка. При додаванні афіксів до слів *tarih, vaqıt, saat* приєднується варіант афікса відповідно до останнього голосного в корені: *tarihte, vaqıtta, saatqa*.

§ 2. Правила губної гармонії (губний сингармонізм)

У слові після негубних голосних йдуть негубні (*a, e, ı, i*), після губних голосних — губні вузькі (*u, ü*) або негубні широкі (*a, e*) голосні: *añlaşmalı, bilek, cilek, qayıqçı, yeşil; boyundırıq, börekçi, küreşmek, ocaqçı, odun, östürmek, süzmek, urmaq, yoqlamaq, yorğunlıq, yımırta, yüreksiz*.

Закон губної гармонії: якщо в першому складі слова або словоформи є один з губних голосних заднього ряду (*o, u*), то в другому складі пишеться буква на позначення губного голосного заднього ряду (*u*): *so-yu-mız-nı* (гармонія *o — u*). Якщо в першому складі слова або словоформи є один з губних голосних переднього ряду (*ö, ü*), в другому складі пишеться буква на позначення губного голосного переднього ряду (*ü*): *kö-yü-miz-ni* (гармонія *ö — ü*).

На третій та наступні склади у кримськотатарській мові закон губної гармонії не розповсюджується: *ömürlük* (а не *öümürlük*), *qurucılıq* (а не *quruculuq*), *burunğı* (а не *burunğu*), *yo-lu-ñız-nı* (а не *yo-lu-ñuz-nu*) та інші.

На голосний другого складу двоскладових коренів та основ закон губної гармонії розповсюджується в обов'язковому порядку: *oyn, qutu, kötür, bölüm* (не можна писати *oyn, quti, kömir, bölim*).

Якщо друга основа складених слів, утворених способом основоскладання, містить губні голосні, у третьому та наступних складах вживаються теж губні голосні: *açıqköz, közboyuncaq, avıçotu, urdumduymaz, yüzüqoyn, zar-zoruna* тощо.

Кількість коренів та основ з губним голосним у наступному складі доволі обмежена:

Іменні основи: *on-, oñ-, oq-, or-, ot-, oy-, uc-, un-, bol-, bom-, bor-, borc-, boy-, boş-, boz-, buğ-, buñ-, burc-, but-, buv-, buz-, çoq, çor-, çot-, çul-, çum-, çur-, dost-, dut-, fol-, fon-, fond-, fos-, foy-, furt-, fut-, kod-, mor-, mort-, mot-, mum-, mut-, nur-, pont-, pos-, port-, pot-, poz-, pud-, puf-, pus-, put-, qoç-, qom-, qol-, qor-, qors-, qoş-, qoy-, qoz-, qul-, qum-, qunt-, qurç-, qurt-, quş-, qut-, quy-, rom-, ruh-, rum-, rus-, sol-, som-, soñ-, sort-, soy-, suç-, suq-, suv-, şok-, şor-, şort-, ton-, top-, tot-, tor-, tors-, tos-, toq-, toy-, toz-, tul-, tum-, tun-, tunç-, turp-, tuş-, tuz-, hor-, hoş-, yol-, yoq-, yurt-, yuq-, yut-, zon-, zond-, zor-; öç-, öğ-, öñ-, ör-, öt-, öz-, ür-, üç-, ün-, üy-, çöl-, çöp-, çör-, göl-, gön-, köç-, kök-, köp-, kör-, köy-, köz-, möñ-, röl-, sök-, söl-, söz-, töl-, tör-, töş-, tös-, yön-, bür-, çüy-, dün-, gül-, güy-, küç-, küf-, kül-, kün-, küp-, küs-, küt-, küy-, küz-, süs-, süt-, tük-, tül-, tüm-, tün-, tüp-, tüs-, tüş-, tüy-, tüz-, yük-, yün-, yüz-, yüv-, örs-, üst-, ört-, bürk-, cönk-, dört-, gürz-, kürk-, kürt-, körk-, künd-, türk- та інші.*

Дієслівні основи: *ol-, oñ-, op-, or-, oy-, oz-, uç-, um-, uq-, ur-, ut-, uv-, uy-, boğ-, boz-, çort-, coy-, çom-, doğ-, qon-, qop-, qorq-, qoq-, qoş-, qoy-, qoz-, quv-, sol-, soq-, sor-, soy-, soz-, sus-, tol-, toñ-, tos-, toy-, toz-, yon-, yor-, bul-, bur-, buş-, duy-, tur-, tut-, qur-, yort-, yut-, yuv-; öl-, ön-, öp-, ör-, ös-, öt-, öv-, ür-, üy-, üz-, böl-, bös-, çök-, döğ-, dön-, köç-, köm-, kön-, köp-, kör-, söğ-, sön-, tök-, töz-, bük-, bür-, büz-, cüz-, kül-, küs-, küt-, küy-, sür-, süs-, süz-, süy-, şüy-, tür-, tüş-, tüt-, tüy-, tüz-, yür-, yüz-, börs-, bört-, bürk-, sürt-, sürç-, tünt-, türt- та інші.*

Існують також кримськотатарські слова, що не підлягають закону губної гармонії: *avuç, avurt, çatır, qabıq, qavıq, qavın, qavırmaq, qavuşmaq, savırmaq, tavıq, yağtımır* тощо.

Примітка 1. У другому складі слова *qarı* пишемо букву *ı*, оскільки в старотюркській формі *qarığ* у процесі історичного розвитку відбулася втрата кінцевого *ğ*, атож слово набуло вигляду *qarı*.

Примітка 2. Попри усну вимову *çıplaq, çibin, çift, sımarış, sifte, sipirmek* та деяких подібних їм слів, як-от *çıplaq, çibin, çift, sımarış, sifte, sipürmek* тощо, ця особливість не знайшла відображення на письмі, атож правильною вважається правописна норма *çıplaq, çibin, çift, sımarış, sifte, sipirmek*.

Правило губної гармонії на запозичення не розповсюджується: *aktör, banderol, qabul, namus, doktor, mühim, mümin, muzıka, radio* тощо.

Примітка. До односкладових запозичень з губними голосними в корені *o/u ö/ü* додаються афікси з губним варіантом: *fond — fondu, kurs — kursu, ton — tonlu, klub — klubumuz, tül — tülsüz* тощо.

Афікс віддієслівного іменника *-uv /-üv* вживається виключно в губних варіантах: *keçirüv, tutuşuv, qaytaruv, avuştıruv, köterilüv* тощо.

Афікс приналежності *-ki*, питальна частка *-mı/-mi*, заохочувальна частка *-çı/-çi* не підлягають закону губної гармонії: *özümki, qomşunıñki, bugünki, mı?, yoqmı?, turçı, bölçi* тощо.

§ 3. Афікси, що не підлягають закону сингармонізму голосних

У кримськотатарській мові є афікси, які не підлягають закону сингармонізму голосних:

1) афікси, що не уподібнюються за рядом голосних (палатальна гармонія): *-ki, -dar, -çün, -nen, -le, -ken, -mtraq: yarınki, dindar, aytmaççün, babamnen, quvançle, olurken, sarımtraq;*

2) афікси, що не підлягають закону губної гармонії голосних:

-uv/üv: baruv, kelüv, avuştıruv, intıluv, birleşüv — афікс віддієслівних іменників;

-vuq/vük: titrevük, yanğıravıq — афікс для утворення прикметника;

-viç: tırnavıç — іменний словотвірний афікс;

-mı/-mî — питальна частка;

-çı/-çî — заохочувальна частка.

У таблиці нижче наведено правила уподібнення голосних за рядом та огубленістю:

a → a, ı (<i>taqar, alır</i>)	o → u, a (<i>omuz, oba</i>)
e → e, i (<i>keçer, kelir</i>)	ö → ü, e (<i>ölçü, örnek</i>)
ı → ı, a (<i>qılıç, qısqa</i>)	u → u, a (<i>uzun, ufaq</i>)
i → i, e (<i>ilik, ince</i>)	ü → ü, e (<i>ütü, ülke</i>)

§ 4. Правопис безваріантних афіксів та допоміжних слів афіксального типу

Приєднуючись до коренів та основ, безваріантні афікси не змінюються:

<i>-al (kolonial)</i>	<i>-kâr (talapkâr)</i>
<i>-al- (aytalmaı)</i>	<i>-nen (babasınen)</i>
<i>-iy (esasiy)</i>	<i>-skiy (Gasprinskiy)</i>

*Примітка. У прізвищах українського походження використовується закінчення *-skiy: Vigovskiy, Nijinskiy*

<i>-ik (ekonomik)</i>	<i>-day (baladay, deveday)</i>
<i>-iv (nominativ)</i>	<i>-dar (dindar, hükümdar)</i>

-ki (<i>yarıñki</i>)	-ken (<i>olurken</i>)
-şınas (<i>tilşınas</i>)	-le (<i>quvançle</i>)
-âver (<i>cenkâver</i>)	-perver (<i>vatanperver</i>)
-dan (<i>qalemdan</i>)	-van (<i>bağçevan</i>)
-gâh (<i>namazgâh</i>)	-gân (<i>bazırgân</i>)
-zar (<i>gölzar, lâlezar</i>)	-stan (<i>Tatarstan, Qırğızstan</i>)
-çe (<i>bağçe, tarihçe</i>)	-izm (<i>sosyalizm, turizm</i>)
-siya (<i>aksiya, pozisiya, kolleksiya</i>)	-irle- (<i>asfaltirlemek</i>)
-izle- (<i>harakterizlemek</i>)	-mtraq (<i>sarımtraq</i>)

§ 5. Правопис приголосних в афіксах (асиміляція)

Якщо наприкінці морфеми стоїть глухий приголосний (*ç, f, h, k, p, q, s, ş, t*), наступна після нього морфема так само починається буквою на позначення глухого приголосного (*ç, t, q, k*): *aş-qa, iş-ke, aç-tı, oq-çu, kürk-çü, keç-ti, sat-tı*.

Якщо наприкінці морфеми стоїть дзвінкий приголосний (*b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, ñ, r, v, z*), наступна після нього морфема так само починається буквою на позначення дзвінкого приголосного (*c, d, ğ, g*): *dağ-ğa, ev-de, köz-ge, av-cı, al-dı, bekle-di, tañ-da, bar-ğan*.

Правилу асиміляції приголосних за дзвінкістю — глухістю підлягають дво- або чотири- та восьмиваріантні афікси з парами дзвінкий / глухий початковий приголосний.

§ 6. Правопис двоваріантних афіксів

Група А (у складі афіксів — негубні голосні *-a/-e, -ı/-i*). Ці афікси мають у своєму складі негубний голосний *-a/-e, -ı/-i* та приєднуються до коренів та основ у відповідності до закону палатальної гармонії голосних:

-a, -e (bara, kele) — афікс теперішнього часу;

-acaq (-уcaq), -ecek (-уcek) (olacaq, oquуcaq, bilecek, isteycek) — афікс майбутнього категоричного часу;

-araq, -erek (olaraq, kelerek) — афікс дієприслівника;

-çan, -çen (talapçan, işçen) — прикметниковий афікс;

-çaq, -çek (utançaq, çekinçek) — прикметниковий афікс;

-daş, -deş (arqadaş, köydeş, sınıfdaş) — іменниковий афікс;

-ıstan, -istan (Dağıstan, Özbekistan) — іменниковий афікс;

-la, -le (başla-, işle-) — дієслівний афікс;

- lan, -len (*oylan-, söylen-*) — дієслівний афікс;
- lar, -ler (*atlar, itler*) — афікс множини;
- laş, -leş (*qabalaş-, güzelleş-*) — дієслівний афікс;
- lat, -let (*atlat-, beklet-*) — дієслівний афікс;
- layın, -leyin (*sabahlayın, tirileyin*) — прислівниковий афікс;
- ma, -me (*barma, kelme*) — афікс для утворення віддієслівних імен;
- ma, -me (*barma, kelme*) — афікс дієслівного інфінітиву;
- mala, -mele (*şaşmala-, örmele-*) — дієслівний афікс;
- malı, -meli (*barmalı, bermeli*) — афікс дієслівного способу необхідності;
- maq, -mek (*aşmaq, içmek*) — афікс для утворення віддієслівних імен;
- maz, -mez (*qalmaz, ketmez*) — заперечний афікс майбутнього часу дієслова;
- sa, -se (*barsa, kelse*) — афікс умовного способу дієслова;
- sat, -set (*tursat-, kirset-*) — афікс спонукального стану дієслова;
- say, -sey (*qorsay-, tersey-*) — дієслівний афікс;
- sıra, -sire (*ağlamsıra-, külümsire-*) — дієслівний афікс;
- şar (-ar), -şer (-er) (*altışar, onar, ekişer, beşer*) — афікс розділового числівника;
- caq, -cek (*salıncaq, oynucaq, silecek*) — іменниковий афікс;
- tı, -mi (*adamtı, tizemi, şumı? közmi?*) — питальна частка;
- çı, -çi (*barçı, kelçi, urçı, körçi*) — афікс заохочувальної частки дієслова.

Група Б. Афікси, що належать до цієї групи, приєднуються до коренів та основ відповідно до закону палатальної гармонії голосних та правила асиміляції приголосних за дзвінкістю — глухістю:

- da, -de (*dağda, evde*),
- ta, -te (*tıışta, işte*) — афікс місцевого відмінка;
- dan, -den (*anadan, yerden*),
- tan, -ten (*çoqтан, kökten*) — афікс висхідного відмінка;
- ğa, -ge (*dağğa, evge*),
- qa, -ke (*tıışqa, içke*) — афікс спрямувального (давального) відмінка;
- ğala, -gele (*turğala, -sezgele-*),
- qala, -kele (*yatqala-, türkkele-*) — дієслівний афікс;

- ca, -ce (*Tatarca, Ukrayince*),
- ça, -çe (*Rusça, Türkçe*) — прислівниковий афікс;
- casına, -cesine (*adamcasına, mencesine*),
- çasına, çesine (*dostçasına, eşekçesine*) — прислівниковий афікс;
- qan, -ken (*aytqan, etken*),
- ğan, -gen (*aşağan, töşegen*) — дієприкметниковий афікс;
- can, -cen (*balacan, sevecen*),
- çan, -çen (*ouçan, işçen*) — прикметниковий афікс;
- ğace(k), -gece(k) (*yazğace(k), küzgece(k)*),
- qace(k), -kece(k) (*aşqace(k), işkece(k)*) — прислівниковий афікс;
- ğance(k), -gence(k) (*barğance(k), kelgence(k)*),
- qance(k), -kence(k) (*aytqance(k), etkence(k)*) — прислівниковий афікс;
- caraq, -cereq (*tarcaraq, keñcereq*),
- çaraq, -çerek (*aqçaraq, kökçerek*) — афікс порівняльного ступеня прикметника;
- ğaydı, geydi (*alğaydı, kelgeydi*),
- qaydı, -keydi (*aytqaydı, etkeydi*) — афікс бажального способу дієслова.

§ 7. Правопис чотириваріантних афіксів

Чотириваріантні афікси у своєму складі мають лише вузькі голосні [ɪ, i, u, ü].

Група А. Афікси та афіксальні частки, що належать до цієї групи, приєднуються до коренів слів та основ відповідно до правил палатальної та губної гармонії:

-ımız, -imiz, -umız, -ümüz (*başımız, elimiz / qolumız, közümüz*) — афікс приналежності першої особи множини;

-ım, im / -um, -üm (*başım, elim / qolum, közüm*) — афікс приналежності першої особи однини;

-iñ, iñ / -uñ, -üñ (*başıñ, eliñ / qoluñ, közüñ*) — афікс приналежності другої особи однини;

-iñiz, -iñiz, -uñiz, -üñiz (*başıñız, eliñiz / qoluñız, közüñiz*) — афікс приналежності другої особи множини;

-ı (-sı), -i (-sı) / -u, -ü (*saçı, babası, sesi, tizesi / soyu, künü*) — афікс приналежності третьої особи;

-ıltım, iltım / -ultım, -ültım (*sarıltım, yeşiltım / morultım, kögültım*) — афікс зменшувальної форми прикметника;

-ım, im / -um, -üm (alım; berim / qurum, bölüm) — афікс віддієслівного імені;

-ış, -iş / -uş, -üş (barış, keliş / buluş, sögüş) — афікс віддієслівного імені;

-ıncı (-ncı), -inci (-nci) / -uncı, -üncü (doquzıncı, altıncı, beşinci, yedinci / onuncı, dördüncü) — афікс порядкового числівника;

-ıntı, ıntı / -untı, üntü (alıntı, serpinti / quruntı, töküntü) — афікс віддієслівного імені;

-lıq, -lik / -luq, -lük (barlıq, birlik / çoqluq, közlük) — іменниковий афікс;

-ıq, ik / -uq, -ük (qaçıq, kesik / bozuq, sönüq) — прикметниковий афікс;

-lı, -li / -lu, -lüt (atlı, etli / otlu, sütlü) — прикметниковий афікс;

-sız, -siz / -suz, -süz (aşsız, işsiz / yolsuz, çöpsüz) — заперечний прикметниковий афікс;

-ıl, -il / -ul, -ül (atıl-, etil- / soyul-, tökül-) — афікс неозначеного (пасивного) стану дієслова;

-ın, -in / -un, -ün (qaçın-, sevin- / yuvun-, körün-) — афікс зворотнього стану дієслова;

-ış, -iş / -uş, -üş (qarış-, yetiş- / tutuş-, külüş-) — афікс взаємно-сумісного стану дієслова;

-ıt, -it / -ut, -üt (sarsıt-, silkit- / qorqut-, ürküt-) — афікс спонукального стану дієслова;

-sin, -sin / -sun, -sün (alsın, bersin / olsun, yürsün) — афікс третьої особи наказового способу дієслова.

Група Б (у складі афіксів — вузькі голосні *-ı/-i/-u/-ü*). Афікси цієї групи містять вузькі голосні *-ı/-i/-u/-ü* та приєднуються до коренів і основ слів згідно з правилами як палатальної, так і губної гармонії (уподібнення за рядом та огубленістю):

-çıq, -çik, -çıq, -çük (balaçıq, şeyçik, torçıq, gülçuk) — зменшувально-пестливий афікс іменників;

-ım, im-, -um, -üm (yaşım, gençim, tulum) — афікс присудковості першої особи однини;

-mız, -miz, -muz, -müz (ocamız, talebemiz, dostmuz, küçmüz) — афікс присудковості першої особи множини;

-siñ, -siñ, -suñ, -süñ (qadınsiñ, erkeksiñ, dostsuñ, küçsüñ) — афікс присудковості другої особи;

-ıp, -ip, -up, -üp (barıp, berip, tolup, körüp) — дієприслівниковий афікс;

-mış, -miş, -muş, -müz (barmış, kelmiş, keçmiş, oqumış, olmuş, körmüş) — дієприкметниковий афікс (*застаріла та діалектна форми);

-ni, -nî, -nu, -nü (*arabanî, dümenni, topnu, çölnü*) — афікс знахідного відмінка;

-niñ, -nîñ, -nuñ, -nüñ (*aşniñ, etniñ, qolnuñ, közniñ*) — афікс родового (присвійного) відмінка.

§ 8. Правопис восьмиваріантних афіксів

Афікси цієї групи додаються до коренів та основ слів з дотриманнями як законів палатальної, губної гармонії голосних, так і асиміляції пригłosних.

Восьмиваріантні афікси утворюються за допомогою вузьких голосних [ɪ, i, u, ü], а також дзвінких і глухих пригłosних.

-dır, -dir, -dur, -dür (*aqşamdır, ertedir, boldur, küzdür*),

-tır, -tir, -tur, -tür (*alçaqtır, yüksektir, toptur, tüptür*) — афікс присудковості третьої особи однини;

-dı, -di, -du, -dü (*bardı, keldi, oldu, kördü*),

-tı, -ti, -tu, -tü (*ayttı, keçti, qustu, östü*) — афікс минулого (очевидного) часу;

-cı, -ci, / -cu, -cü (*balcı, gemici / yolcu, gülcü*),

-çı, -çi / -çu, -çü (*taşçı, sepetçi / torçu, yükçü*) — іменниковий афікс діяча;

-dır, -dir / -dur, -dür (*yazdır-, bildir- / toldur-, söndür -*),

-tır, -tir / -tur, -tür (*çaptır-, kestir- / yuttur-, östür-*) — афікс спонукального стану дієслова;

-ğış, -giş / -ğuş, -güş (*qırğış, silgiş / burğuş, süzgüş*),

-qış, -kiş / -quş, -küş (*qısqış, keskiş / tutquş, kütküş*) — іменниковий афікс;

-ğın, -gin / -ğun, -gün (*talğın, bezgin / yorğın, üzgün*),

-qın, -kin / -qun, -kün (*taşqın, keskin / coşqun, küskün*) — прикметниковий афікс;

-ğız, -giz / -ğuz, -güz (*barğız-, kirgiz- / turğuz-, yürğüz-*),

-qız, - kiz / -quz, -küz (*yatqız-, ketkiz- / yutquz-, ötküz-*) — афікс спонукального стану дієслова.

Правопис деяких груп слів та словоформ

§ 9. Пригłosні, утворені без допомоги тремтіння голосових зв'язок, називаються глухими пригłosними: *ç, f, h, k, q, p, s, ş, t*.

У сучасній мові наприкінці слів тюркського походження не можуть стояти етимологічно дзвінкі приголосні *b, c, d, g*. Це правило порушується лише у правописі декількох слів на кшталт *ad, sac*, де останній приголосний несе смислорозрізнявальну функцію: *ad* (ім'я), *at* (кінь); *sac* (жерсть), *saç* (волос).

У кримськотатарській мові, за винятком кількох прикладів на кшталт *has, şad, yâd*, відбувається оглушення кінцевих дзвінких приголосних коренів запозичених основ: *kitap* (<*kitab*), *sebeḡ* (<*sebeb*); *bent* (<*bend*), *cilt* (<*cild*), *standart* (<*standard*); *ahenk* (<*aheng*), *renk* (<*reng*) тощо. У разі приєднання до таких запозичених слів афікса з початковим голосним кінцевий глухий приголосний основи озвінчується: *kitap* / *kitabı*, *sebeḡ* / *sebebi* тощо.

Примітка. У деяких запозичених словах озвінчення не відбувається: *ahenk* / *ahenki*, *ahlâq* / *ahlâqıñ*, *cilt* / *ciltı*, *bent* / *benti*, *cumhuriyet* / *cumhuriyetke*, *evraq* / *evraqı*, *huquq* / *huquqı*, *ittifaq* / *ittifaqı*, *renk* / *renki*, *sepet* / *sepeti*, *tank* / *tankı* тощо.

У випадку приєднання до багатоскладових слів афікса з початковим голосним кінцеві глухі приголосні *p, ç, t, k, q* озвінчуються до *b, c, d, g, ğ* відповідно: *başaq* / *başaqı*, *rıçaq* / *rıçağı*. Однак кінцеві приголосні деяких більш ніж односкладових слів озвінченню не підлягають: *ağaç* / *ağacı*, *bulut* / *bulutı*, *keçit* / *keçiti*, *qanat* / *qanatı*, *kazanç* / *kazançı*, *ölçüt* / *ölçüti* тощо.

Кінцеві глухі приголосні *p, ç, t, k, q* односкладових слів зберігаються в міжвокальній позиції: *aq* / *aqı*, *at* / *atı*, *et* / *eti*, *köç* / *köçü*, *kök* / *kökü*, *küç* / *küçü*, *qaç* / *qaçınçı*, *qat* — *qatı*, *qurt* / *qurtu*, *oq* / *oqu*, *ot* / *otu*, *saç* / *saçı*, *sap* / *sapı*, *suç* / *suçu*, *süt* / *sütü*, *tük* — *tükü*, *üç* — *üçü*, *yaq* — *yaqı*, *yıp* / *yıpi*, *yurt* / *yurtu* тощо. Кінцеві приголосні деяких односкладових слів озвінчуються: *cep* / *cebi*, *tüp* / *tübü*, *dat* / *dadı*, *dert* / *derdi* тощо.

Запозичення з арабської мови з кінцевими подвоєними приголосними в оригінальній формі у кримськотатарській мові вживаються з одним приголосним. При приєднанні до декотрих з цих слів афіксів, що починаються на голосний, кінцевий приголосний основи подвоюється: *haq* (*haqqı*), *şer* (*şerri*), *tıp* (*tıbbı*, *tıbbiy*) тощо.

§ 10. Замість етимологічно дзвінкого кінцевого приголосного *g-ğ* (*töşeg*, *qarağ*) питомо тюркських слів відповідно до норм вимови (*töşek*, *qaraq*) пишуться глухі приголосні *k-q*. При приєднанні афіксів приналежності етимологічно дзвінкі приголосні набувають своєї первинної форми (*töşegi*, *qarağı*).

§ 11. Випадіння (елізія) голосного

1. У випадку приєднання афіксів приналежності до питомо тюркських двоскладових слів, вузькі голосні другого складу [*ı, i, u, ü*] традиційно випадають. Це випадіння відображено й у правописі: *ağız* > *ağzı*, *alın* > *alrı*,

bağır > bağrı, beñiz > beñzi, boyun > boynu, burun > burnu, göñül > göñlü, kökü > köksü, qarın > qarnı, qoyun > qoynu, oğul > oğlu. Винятки: *oyun — oynu, torun — torunu*.

2. При приєднанні афікса з початковим голосним до складених з двох повторюваних основ слів, у яких вузький приголосний середнього ненаголошеного складу має випадати, вузький голосний другої основи не випадає: *ağız — ağızğa, burun — burunğa, qoyun — qoyunğa (yatmaq), omuz — omuzğa, devirden — devirge, nesilden — nesilge, oğuldan — oğulğa, şehirten — şeherge* тощо.

3. При приєднанні афіксів до таких слів, як *içeri, tışarı, ileri, yuqarı, aşağı*, кінцеві голосні не випадають: не *içerde*, а *içeride*, не *tışardan*, а *tışarıdan*, не *ilerde*, а *ileride*, не *yuqarda*, а *yuqarıda*, не *aşağda*, а *aşağıda* тощо.

4. Випадіння вузьких приголосних трапляється також у деяких дієслівних формах, однак не відображається у правописі: *ayır- > не ayrıl-, ayırl-, çevir- > не çevril-, çeviril-, devir- > не devril-, deviril-* тощо.

5. В усній вимові слова *daqıqa* випадає вузький *i* другого складу, що не відбивається у правописі: вимовляється *daqqa*, а пишеться *daqıqa*.

§ 12. Звуження голосних

1. Голосний *i*, що з'являється в процесі словозміни односкладового дієслова *demek*, відображається на письмі: *diyelim, diye* тощо. Однак у похідному дієприкметнику *deyinse* голосний *e* на письмі зберігається.

Примітка. Незважаючи на те, що такі слова, як-от, *çeçek, eşitmek, şey, ketmek, kelmey* інколи вимовляються як *çiçek, iştirmek, şey, kitmek, kelmiy*, це не відображається на письмі.

2. При приєднанні варіантів зменшувально-пестливого афікса (*-cıq, -çik*) до коренів з кінцевим *k/q* цей кінцевий приголосний випадає: *tayaq > tayaçıq, tögerek > tögereçik*.

3. Приєднанням до коренів односкладових дієслів афіксів *-r, -ar, -er, -ır, -ir, -ur* утворюється теперішньо-майбутній час дієслова. Під час утворення до основ з кінцевим голосним додається афікс *-r*, до односкладових основ — афікси *-ar, -er*, до багатоскладових основ з кінцевим приголосним — афікси *-ır, -ir*. Нижченаведені дієслівні корені, теперішньо-майбутній час яких утворюється додаванням афіксів *ır, -ir, -ur*, є винятками: *alır, aytır, barır, berir, bilir, bulur, kelir, qalır, qaytır, olur*.

4. Допоміжні слова *ile, için, eken, edi* пишуться окремо від слова, яке вони позначають: *babası ile, emcesi ile, onı ile, seni için, kelmegeni için, oqur eken, yazar edi*. У поетичному мовленні початковий голосний звук названих вище допоміжних слів може випадати. У такому разі вони

пишуться разом із допоміжним словом: *babasıyle, emcesiyle, onıñle, seniñçün, oqurken, kelirken, yaşardı.*

Використання великої букви

§ 13. Велика буква на початку речення

Велика буква на початку пишеться в таких випадках.

1. Перше слово у тексті: *Uzaqтан qoy sürüsi kibi cıyılıp turğan köy köründi* (Yusuf Bolat).

2. Перше слово у реченні:

1) після крапки (.): *Hepimiz bu faniy dünya musafirlerimiz. Ne güzel ki, hatıralar qalalar. Olar nesillerni nesillerge bağlaylar. Hatıralardan canlı tarih yazıla* (Şeryan Ali).

Примітка. У реченнях, що починаються з числа, перше слово речення (якщо це не власна назва) пишеться, починаючи з малої букви: *1815 senesi onuñ oğlu doğdu;*

2) після таких розділових знаків, як трикрапка (...), знак питання (?) та знак оклику (!): *Men köyümüzde kimni köre bilirim, aceba! Ya bir-de-birini körgeñ kibi olsam, tanırmımı? Aradan keçken yıllar buña imkân berirlermi?..Hep hatırladı, hep tüşündi.* (Üriye Edem); *Eki yıl geceleri – yuqusız, sandıraqlav, ağırlarlarnen keçti... Eki yıl Zeynep tizeniñ analığı horlandı, ezildi, ağladı...* (Ümer İpçi).

Примітка 1. Слова автора, що йдуть після прямої мови, яка завершується трикрапкою (...), знаком питання (?) або знаком оклику (!), пишуться з малої букви: *Her şeyni soqaqniñ ortasında taşlap ketkenler... — dep somurdandı adam* (Ervin Ümer). *Olân, Seydamet, nasıl yeller ketirdi seni benim evime? — dedi oña taba adımlap* (İbrahim Paşı). *Vay, ne qadar yahşı! — dep taacıplendi* (Yusuf Bolat).

Примітка 2. Слово після трьох крапок (...), що позначають промову, яка переривається у середині речення внаслідок хвилювання, печалі або несподіваної події, пишеться з малої букви: *Bunda... bu ailede Üsein Şamil daima sevimli musafir degilmi edi? Musafir? Yoq... oğullardan biri edi. Hoca çoq tüşündi. Bu hadiseni bir muammağa beñzetti... kederlendi* (Şamil Alâdin).

Mezarçılar yoruldılar, cenazeler qılınmay,

Dua-hatim bir yaq tursun... ölgen eske alınmay.

(İdris Asanin)

3. Слово на початку віршованого рядка:

Şanlı hayat başlandı

Qarasuv civarında,

*Yarı dünya aylanıp,
Qayttı alim Vatanğa*
(Aliye Veliulla).

§ 14. Слова, які пишуться з великої
букви після двокрапки (:)

1. Слова, які стоять після двокрапки (:),

а) та є першим словом прямої мови, пишуться з великої букви: *İhtiyar qırğız yavaş sesnen: «Elimni tut», — dedi (Cengiz Dağcı);*

б) та є першим словом поданої в лапках цитати з цитованого тексту на початку речення, пишуться з великої букви: *Qurultay özünüñ bu “Qarar”ında: “Qırımtatarlar toplu yaşağan yerlerde, şher, köy ve qasabalarda yerli meclis azaları cemaatçılıq, ziyalılar, hocalar, din cemiyeti vekillerinen beraber etraflarında ana tili mühiti doğurılmasını elde etmeliler... Ana tili meselesi meclislerniñ, Qırımtatar cemaat teşkilâtlarınıñ, cemiyetlerniñ, medeniyet ve tahsil müessiseleriniñ iş planlarına ayrı ve tafsılâtlı tedbirler olaraq kirsetilsin”, — dep, nafıle qayd etmedi.*

Примітка. У разі, якщо цитату використано як частину речення всередині речення або взято починаючи з середини речення, вона здебільшого пишеться з малої букви: *1937 senesi ceviz ayınıñ (sentâbr) 17-nde tutuldı ve “burjua milletçilerini himaye etkeni içün” fırqadan çıkarıldı. (Qırım ve Qırımtatar halqınıñ tarihi).*

A. Latifzade yazğanı kibi, “... hicret felaketi halqnı her kün biraz daha sarsqan, faqırlaşırğan, mal ve mülkünden, toprağından ayırğan ve yüz biñlerce canniñ yollar içinde, iskelelerde, Qırım ve Anadolu yalılarında telef olmasına sebep olğan” (Qırımtatar hicret edebiyatı).

O Erbainden digerli para qımğan soñ, “cinayetçi bir yıl müddetinen hapishanege qapalsın” degen hüküm çıkara (Şamil Alâdin).

2. Перше слово наступних після вступної частини статей офіційних рішень та протоколів пишеться з великої букви:

UKRAYINANIŇ NAZİRLER KABİNETİ

QARAR

22 sentâbr 2021 s. № 993

Kıyiv

*Latin hurufatı esasında Qırımtatar elifbesiniñ
tasdiqlanması haqqında*

Ukrayinaniñ Nazirler Kabineti qarar ala:

1. *Ukrayinanıñ vaqtınca işğal etilgen topraqlarınıñ reintegrasiya meseleleri nazirligi ve Qırımtatar Milliy Meclisiniñ ilâve etilgen Latin hurufatı esasında Qırımtatar elifbesiniñ tasdiqlanma teklifini qabul etmek.*

(vesiqadan alıntı)

§ 15. Написання великої букви у власних назвах

1. З великої букви пишуться власні назви, як-от імена, прізвища, по батькові, прізвиська, псевдоніми: *Taht Alğan Devlet Geray, Patoş Mustafa, İsmail Gasprinskiy, Asan, Aliye, Abduraman Qadrizade, Mamut Nedim, Ayşe İsmet qızı İsmail, Çolaq Amet, Alkeday, Altaylı.*

Примітка. Назви спорідненості після імені людини пишуться з малої букви: *Elmaz tatama kettim. Ayşe tizemniñ aşları pek güzel.*

2. Власні назви можуть складатися як з одного, так і з кількох компонентів. Обидва імені у подвійних іменах пишуться з великої букви, між ними ставиться дефіс: *Ali-Riza, Asan-Sabri, Muhammed-Ali, Fera-Sultan.* Водночас можливе написання обох компонентів подвійного імені разом, якщо як перший компонент приєднуються імена *Seyit (Seyid), Emir, Qurt: Seyitveli, Seyidali, Emirveli, Qurtmolla* та деякі інші.

Примітка. Приєднувані до власних імен родові назви (*oğlu, qızı*), слова на позначення статусу (*ağa, bey, efendi, hacı, han, hanım, haniy, hoca / oca, mirza, sultan, şerfe / şerife, totay*) пишуться окремо та з малої букви: *Asan Selâmet oğlu, Şefiqa İsmail qızı Mamut, Veis efendi, Canike hanım, Azamat Geray sultan.* Якщо ті самі слова є частиною власного імені людини, вони пишуться разом: *Eşmirza, Berdibek, Bekirbay, Qayasultan, Temirhan, Aqtotay, Hacıismail, Hacımelek, Selimeşerfe, Eminetotay, Nursultan, Cengizhan, Amethan, Aslıhan* тощо.

Примітка. Слово “*oğlu*” та його перський еквівалент “*zade*” як складова частина власного імені та прізвища завжди пишуться разом із попереднім словом: *Çobanzade, Lâtifzade, Şeyhzade, Şerzade, Köroğlu.*

Власні імена, оформлені афіксом множини, також пишуться з великої букви: *Dörtüncü resimde büyük bir ev, Caferlerniñ evi (İbrahim Paşı).*

Bir daqiqa içinde onuñ mündericesi her keske, şu cümleden, elbet, anasına, İsmaillege, ekspedisiya azalarına malûm oldu. (Ervin Ümer). Yuqarı mahallege keteyatqanda, qart Ayşelerniñ evine kirdi (Üriye Edem).

3. Складові частини псевдонімів, побудовані за моделлю “ім’я — прізвище”, пишуться, починаючи з великої букви: *Djek London, Jorj Sand, Lesia Ukrayinka.*

4. Компоненти імен та прізвищ доби давнього Риму та античної Греції пишуться окремо, кожен з компонентів з великої букви: *Gay Yuliy Sezar, Mark Tulliy Tsitseron, Publiy Ovidiy Nazon, Sokrat, Aristotel, Platon, Homer.*

5. Слово “*don*”, що вживається при власних іменах іспанського походження для вираження поваги, пишеться окремо від наступної власної назви з маленької букви: *don Bazilio*, *don Pedro*, *don Hose*. У власних іменах відомих героїв літературних творів слово “*don*” пишеться з великої букви: *Don Juan*, *Don Kihot*.

Примітка. Слово “*donjuan*” стало загальною назвою, тому пишеться разом і з малої букви.

6. Усі складові частини власних імен китайського, корейського, японського, в'єтнамського, м'янмського та індонезійського походження пишуться окремо та з великої букви: *Van Men*, *Pak Çivon*, *Kabo Abe*, *Akira Kurosava*, *Siao Çjan*, *Mey Fuong Tui*, *Pak Son Yon*, *U Nu Mung*.

Примітка. З усіх складових власних імен китайського, корейського, японського, в'єтнамського, м'янмського та індонезійського походження відмінюється лише остання складова частина: *Pak Son Yonga*, *Kabo Abeden*, *Li Kuan Yun*.

Примітка. Власне ім'я *Konfutsiy* за традицією пишеться разом.

7. Обидва компоненти прізвищ вірменського походження, що починаються на “*Ter-*”, пишуться з великої букви, а після компонента “*Ter-*” ставиться дефіс: *Ter-Ovanesian*, *Ter-Petrosian*.

8. Артикль “*el-*” власних імен арабського походження, слова “*binti*”, “*bin*”, “*ibn*”, артиклі та допоміжні слова власних імен з європейських мов, що пишуться окремо (*van*, *da*, *das*, *de*, *della*, *del*, *di*, *dos*, *la*, *le*, *fon*, *fon der* тощо), пишуться з малої букви: *Şeyh Selim el-Qırımıy*, *Abu Ali ibn Sina*, *Lüdvig van Bethoven*, *Leonardo da Vinçi*, *de Küyeva*, *le Şapelye*, *Onore de Balzak*, *Lukka della Robbia*, *Vilgelm fon Humboldt*, *Ursula fon der Lâyen*, *Maks fon der Goyun*, *Canike hanım binti Toqtamış han*.

Примітка 1. Скорочений артикль “*d*” та артикль у складі ірландських імен “*o*” відділяється перед власними назвами апострофом і пишеться з великої букви: *D'Alamber*, *D'Artanyan*, *O'Keysi*, *O'Konnor*, *O'Nil*.

Власні назви на кшталт *El Greko*, *Van Gog*, *İbn Fadlan*, *İbn Rusta*, *İbn Battuta*, *Al Farabi* набули статусу прізвищ, а тому обидва компоненти власної назви пишуться з великої букви.

Примітка 2. Невід'ємні компоненти прізвищ “*Mak-*”, “*San-*”, “*Sen-*”, що передують прізвищу, пишуться з великої букви з дефісом: *Mak-Kler*, *Mak-Magon*, *Sen-Simon*. Але прізвища на кшталт *Makkartni*, *Makkinli* традиційно та відповідно до мови оригіналу пишуться разом.

Примітка 3. У низці випадків артиклі та допоміжні слова у складі імен та прізвищ традиційно пишуться разом: *Deribas* (<*de Ribas*), *Lafonten* (<*la Fontaine*), *Dekandol* (<*de Candolle*), *Delil* (<*de Lille*), *Lagarp* (*la Harpe*), *Lametri* (*la Mettrie*) тощо.

Примітка 4. Артикль “el-” у прикладках на позначення походження осіб (іменах, що вказують на відношення особи до певного географічного об’єкта) відділяється дефісом та пишеться з малої букви: *Şeyh Selim el-Qırımıy*.

9. Загальні назви, які походять від імен або прізвищ людей (*dizel, ford, makintoş, galife, rentgen, mauzer, nagan, donjuan, lovelas, mesenat, robinzon* тощо) пишуться з малої букви: *Keçken-kelgenni rentgenden keçirgen kibi baqalar. Bar, dizel tulumbasını teşker! Onuñ üstünde ipranğan harbiy kölmek, galife ştan bar edi. Kamzolınıñ etegi astından mauzer qınıniñ ucu körünip tura. Özen yaqasında “ford”lar, “stüdebekker”ler ve diger yük maşinaları sıra-sıra turalar. O qız yanında nagan taşır edi.*

10. Імена та прізвища, що використовуються як загальні назви й водночас не втратили свого індивідуального значення, пишуться з великої букви:

*Antlı Noman ve Caferler, Amet Özenbaşlılar,
Millet için Qara deñiz kibi qaynap taştlar,
Musa Mamut meşal oldu, Mustafalar sınımadı,
Cehennemden keçseler de, “Vatanım” dep tınmadı*

(Şakir Selim).

Ümüt etemiz ki, gelecekte halqımız arasından nice-nice Gasprinskiyler, Çobanzadeler, Çelebicihanlar çıqar.

11. Назви народів, племен та осіб за їх відношенням до національності чи місця проживання (*Qırımtatar, Türk, Ukrayın, Kezlevli, Avropalı*), назви мов та груп мов (*Qırımtatarca, Türkçe, Ukrayince, Özbekçe, Slavca, Almanca*) пишуться з великої букви.

Примітка. Назви галузей науки, утворені від цих слів (етнонімів), спеціальностей фахівців у цих галузях, а також дієслова, утворені від назв народів і мов, пишуться з маленької букви: *türkologiya, türkolog, slavist, türkleşmek, özbekleşmek* тощо.

12. Імена героїв літературних творів та клички тварин: *Molla Abbas, Horay, Boray, Aşıraş Gülpempe, Amet Janğırgayskiy, Aqtaban, Qaraqaşqa*.

Примітка. Власні назви міфологічних істот, які вживаються в переносному значенні як загальні назви, пишуться з маленької букви: *moloh, gerkules*.

13. Кримськотатарські прізвища пишуться без афіксів “-ov/-ova”, “-ev/-eva”, “-yev/-yeva”, “-oviç/-eviç/-yeviç”, “-ovna/-evna/-yevna”, які приєднувалися в радянські часи: *Bilâlov — Bilâl, Asanova — Asan, Kâmilev — Kâmil, Adileva — Adil, Sabriyev — Sabri, Femiyeve — Femi*. Решта прізвищ зберігають своє оригінальне написання: *Kürkçi, Sudaqlı, Dağcı, Kömürçi, Derman, Çolaq, Sırlı*. Кримськотатарські по батькові пишуться без

використовуваних у радянські часи афіксів “-oviç/-eviç/-yeviç”, “-ovna/-evna/-yevna”: *Asiye Sabri qızı, Enver Selim oğlu*. Слова “qızı”, “oğlu” у складі по батькові пишуться окремо з маленької букви без дефіса.

14. У власних назвах історичних осіб, утворених за моделлю перського ізафету, між словами пишеться дефіс: *Baqayı-i Kefeviy, Seyfi-i Sarayiy*.

15. Буква “у” в кінці власних назв – імен арабського походження, утворених за допомогою афікса “-iy”, не пишеться: *Remzi, Fevzi, Sabri, Şevqi* тощо.

16. Утім афікс “-iy” у прикладках на позначення походження осіб (іменах, що вказують на відношення особи до певного географічного об’єкта) пишеться повністю: *Qırımiy, Kefeviy, Bağdadiy, Yeseviy* тощо.

17. Іменники або прикметники, що додаються до імен як імена – характеристики, пишуться з великої букви: *Bilge Qağan, İlteriş Qutluğ Kağan, Qanuniy Sultan Süleyman, Taht Alğan Devlet Geray, Volodımır Monomah, Arslan Yürekli Riçard, Qorkunç İvan, Deli Petro, Aşiq Veysel, Demir Leydi (Margaret Thatcher)*.

18. Прізвиська та псевдоніми людей, які складаються з іменників та прикметників, пишуться окремо та починаються з великої букви: *Daltaban Ayşe, Çontuq Amet, İbrahim Maycı, Lütfiye Çalbaş*.

19. У складених назвах державних органів, органів місцевого самоврядування, наукових установ, закладів освіти, музеїв, театрів, кінотеатрів, парків, закладів культури тощо з великої букви пишеться лише перше слово та власні назви – імена осіб: *İlim ve tahsil nazirliği, Qırımtatar milliy teatri, İ. Gasprinskiy adına cumhuriyet Qırımtatar kitaphanesi*.

20. Назви структурних підрозділів підприємств, установ, організацій у середині речення пишуться з маленької букви: *tarih kafedrası, iqtisadiy bölük*.

21. У складі назв творів мистецтва, наукових праць, газет, журналів, історичних пам’яток, кінофільмів, вистав, назвах фірм, підприємств, установ, організацій, назвах товарів з великої букви пишеться лише перше слово та власні назви – імена осіб, що входять до складу назви: “*İblisniñ ziyafetine davet*” hikâyesi, “*Zeynep tize*” hikâyesi, “*XIX-ıncı asırniñ soñu ve XX-nci asırniñ başında Qırımtatar edebiy sözüniñ evrimi*” dissertasiyası, “*İleri*” mecmuası, “*Yıldız*” mecmuası, “*Golos Krıma*” gazetı, “*Haytarma*” kinofilmi, “*Meydan*” radiosı, “*Özenbaş*” şirketi, “*Lezzet*” qurabiyesi, “*Assorti*” qanfeti. Такі власні назви пишуться в лапках (“”).

22. Імена героїв казок, легенд та анекдотів пишуться з великої букви: *Tilki, Kirpi, Çızmalı Pardoş, Özenbaşlı Ahmet ahay*.

23. Клички домашніх тварин, а також приручених тварин і птахів пишуться з великої букви: *Qaşqa* (*sığır* ‘віл’), *Aqtaban* (*at* ‘кінь’), *Aqbars* (*köpek* ‘пес’) тощо.

§ 16. Географічні назви, які пишуться з великої букви

1. Кожний компонент одно- або кількокомпонентних географічних назв країн, міст, районних центрів, селищ, вулиць, річок, озер, гір тощо пишеться з великої букви: *Qırım, Türkiye Cumhuriyeti, Qazaqstan Cümhuriyeti, Morokko Qırallığı, Aqmescit, Kefe, Kezlev, Sudaq, Sarabuz, Boğurça, Ulu Sala, Salğır, Doñuzlav, Aşağı Cami, Orman Qoş, Eski Yurt*.

2. Якщо у складі іншомовних географічних назв є артиклі, вони відокремлюються дефісом, а кожний компонент географічної назви пишеться з великої букви: *Los-Anjeles, Las-Vegas, La-Manş, Le-Krezo, De-Kastri*.

3. У назвах адміністративно-територіальних одиниць, як-от провінцій, країв, областей, районів, кварталів з великої букви пишеться тільки перше слово: *İçki rayonu, Qurman rayonu, Toskana vilâyeti, Suvuqsuv mahallesi*.

4. Назви сторін світу, що використовуються як самостійно, так і у складі власних назв, пишуться з великої букви: *Ğarp memelketleri, Uzaq Şarq, Uzaq Şimal*.

Примітка. Назви сторін світу, що позначають напрямок руху, пишуться з маленької букви: *şarq, ğarp, cenüp, şimal* (*Turistler şimalge yol aldılar. Bugün cenüpte yağmur yağa*).

§ 17. Правопис географічних назв

1. Географічні назви, що складаються з одного слова і позначають назви вулиць, селищ, міст, держав, річок, озер, гір тощо пишуться з великої букви: *Qırım, Aqmescit, Kefe, Kezlev, Sudaq, Sarabuz, Boğurça, Salğır, Çatırdağ, Doñuzlav, Türkiye*.

2. Кожний компонент дво- та трикомпонентних географічних назв, а також географічних назв, у складі яких є слова на кшталт “*aşağı*”, “*yuqarı*”, “*orta*”, “*büyük*”, “*küçük*” / “*kiçik*”, “*uzaq*”, “*yaqın*”, “*eski*”, “*yañı*” / “*yeñi*”, “*yalı*”, “*çuqur*”, “*orman*”, “*tüben*” пишеться з великої букви: *Qırım Muhtar Cumhuriyeti, Aşağı Cami, Yuqarı Kermençik, Yeñi Sala, Orta Kesek Uluqul, Eski Yurt, Eski Qırım, Tüben Saray, Alma Tarhan, Büyük Lambat, Cenübiy Amerika, Türkiye Cumhuriyeti, Qazaqstan Cumhuriyeti, Morokko Qırallığı, Qatar Devleti, Birleşken Arap Emirlikleri*. У назвах областей, районів та кварталів з великої букви пишеться тільки перше слово: *İçki rayonu, Qurman rayonu, Toskana vilâyeti, Suvuqsuv mahallesi*.

Примітка. Прикметники на позначення походження людини з певної місцевості, утворені від цих власних назв, пишуться з великої букви разом: *Uluözenli, Eskişirımlı, Küçüközenli, Qarasuvbazarlı, Büyüklambathlı*.

3 Якщо у дво- чи трикомпонентних назвах другий або третій компонент зберігає самостійне значення, вони пишуться окремо. У такому випадку до означального (головного) слова приєднується афікс приналежності (-ı, -i, -u, -ü, -sı, -si). Якщо другий та третій компонент таких назв в усному та писемному мовленні виражається родовою назвою (*liman, körfez, boğaz, deñiz, burun, ada, qaya, sirt* тощо), він пишеться з маленької букви: *Azaq deñizi, Quş adası, Or ağzı, Keriç boğazı*. Якщо другий та третій компонент таких назв є невід'ємною родовою назвою, він пишеться з великої букви: *Capar Yurtu, Cağa Qoşu, Molla Eli*.

Примітка 1. Топоніми з другим компонентом “dağ” пишуться разом: *Çatırdağ, Ayuvdağ, Qaradağ, Uludağ*.

Примітка 2. Якщо означуване слово у складі географічної назви не використовується як родове найменування, воно пишеться з великої букви: *Ulu Sala, Ateş Topraqları* (архіпелаг) тощо.

Слова у складі географічних назв на позначення статусу, посади, спеціальності пишуться з великої букви: *Qraliçe Charlotte Adaları, Akademik Korolyov caddesi* тощо. Географічні назви з компонентом “Saint” (“aziz”) теж пишуться з великої букви: *Saint Laurence Körfezi*.

Примітка. Допоміжні слова (артиклі, прийменники тощо) у складі географічних назв пишуться з маленької букви та з дефісом: *Pa-de-Kale, Rio-de-Janeiro, Port-o Prens*.

4. Якщо другий або третій компоненти дво- або трикомпонентної географічної назви втратили самостійне значення, вони пишуться разом з попереднім словом. У таких випадках означуване (головне) слово афіксом приналежності не оформлюється: *Çufutqale, Bağçasaray, Çerkezel, Qoçqarel, Qarasuvbazar*.

5. Якщо у дво- або трикомпонентних назвах означальний компонент виражений прикметником або числівником, вони пишуться разом: *Sarısuv, Qızıltaş, Üçquyu, Beşüy*, в тому числі слова з компонентом “ay” (“aziz”): *Aypetri, Ayvasıl*.

6. Правопис інших типів географічних назв визначається орфографічними словниками: *Küntuvğan, Bezbaylan*.

7. Артиклі та допоміжні слова - перший компонент (*üst-, vest-, ist-, nyü-, san-, sankt-, santa-, sen-, sent-*), а також останній компонент (*-river, -siti, -skver, -strit, -fiord*) географічних назв іноземного походження пишуться з великої букви та розділяються на письмі дефісом: *Üst-İngul, Vest-Hindistan, İst-London, San-Frantsisko, San-Antonio, San-Salvador, Santa-*

Klara, Sen-Gotard, Sent-Luis, Sent-Pol, Fol-River, Atlantik-Siti, Soho-Skver, Bokna-Fiord.

Примітка 1. Оскільки компонент “-minster” у складі слова “*Vestminster*” утратив самостійне значення, він пишеться разом зі словом.

Примітка 2. Другі компоненти іноземних географічних назв на кшталт “-grad”, “-horod”, “-pil”, “-pol”, “-abad”, “-akan”, “-burg”, “-lend”, “-pils”, “-taun”, “-şir”, “-şadt” пишуться разом: *Belgrad, Mirhorod, Knâjpil, Olhopil, Mariupol, Aşgabat, Brandenburg, Kamberlend, Yorkşir, Rudolfşadt.*

8. Допоміжні слова на початку іноземних географічних назв пишуться з великої букви та розділяються дефісом: *La-Manş, Los-Anjeles.*

Примітка. Якщо між компонентами іноземних географічних назв використовується дефіс, родові назви теж пишуться з великої букви: *İssiq-Kül, Murun-Qum, Rio-Negro, Hoton-Nuur* (озеро). Але в багатьох випадках обидва компоненти пишуться разом: *Alatau, Amudarya, Sirdarya.*

Якщо в іноземних назвах майданів, вулиць, бульварів, парків тощо є родова назва, вона пишеться з маленької букви та відділяється дефісом: *Miçigan-avenü, Berkli-skver, Gayd-park, Unter-den-Linden ştrasse* тощо.

Примітка. У разі якщо географічні назви використовуються в переносному значенні, вони також пишуться з великої букви: *Montrö* (у значенні Конвенції про режим проток 1936 року, вчиненої в м. Монтре (Швейцарська Конфедерація), “Договір Монтре”), *Kann* (у значенні “Каннський кінофестиваль”), *Davos* (у значенні міжнародної неурядової організації “Всесвітній економічний форум”, засідання якої щорічно відбуваються у м. Давос (Швейцарська Конфедерація)) тощо.

9. Допоміжні слова, що зустрічаються у складі іноземних складених географічних назв, пишуться з маленької букви та з обох боків розділяються дефісами: *Frankfurt-am-Main, Rio-de-Janeyro, Pinar-del-Rio, San-Bendetto-del-Tronto, Lido-de-Ostio, Dar-es-Salam.*

10. Назви національностей, народів, племен, а також назви людей за місцем їхнього проживання пишуться з великої букви: *Türk, Alman, Ukrayin, Ermeni, İstanbull, Keriçli, Canköylü.*

11. Географічні назви у найменуваннях міжнародних організацій пишуться з великої, а родові назви — з маленької букви: *Antanta, Balkan ülkeleri, Baltıq ülkeleri, İngliz milletler topluluğı* тощо.

12. У назвах таких адміністративних одиниць, як автономні утворення, провінції, області тощо, перше слово або частини складеного слова пишуться з великої букви: *Dağlıq Badahşan muhtar vilâyeti, Sincan Uyğur muhtar bölgesi, Qurman bölgesi, Albat köy şurası* тощо. Відповідно до цього правила пишуться також застарілі географічні назви: *Birma, Prussiya, Mazoviya voyvodalığı.*

Примітка. Усі слова в назвах автономних республік пишуться з великої букви: *Qırım Muhtar Cumhuriyeti, Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti*.

13. У назвах регіонів зарубіжних країн родові назви пишуться з маленької букви, решта слів — з великої букви: *Averon departamenti* (Французька Республіка), *Texas ştatı* (Сполучені Штати Америки), *Aşağı Saksonya eyaleti* (Федеративна Республіка Німеччина).

14. У більшості випадків назви сторін світу пишуться з маленької букви: *şimal, cenüp, ğarp, şarq, cenübiy ğarp, şimaliy şarq*. У разі якщо назви сторін світу використовуються у складі назв країн, народів, регіонів, вони пишуться з великої букви: *Ğarbiy Avropa, Şimal halqları, Cenübiy Koreya*.

15. Назви вулиць, бульварів, проспектів, провулків, майданів, каналів та морських проток пишуться з великої букви, а їхні родові назви — з маленької: *Köydeşler soqağı, Amethan Sultan meydanı, Şimaliy deñiz yolu, Panama kanalı, Golfstrim aqımı*.

16. Якщо слова у назвах вулиць і проспектів утратили родові значення і вживаються як частина власної назви, вони пишуться з великої букви: *Odunbazar Qapısı*.

17. З маленької букви пишуться назви тварин, птахів, страв, напоїв та одягу: *boston* (одяг), *senbernar* (порода собак), *madera* (вино).

18. Слова у складі назв залізничних вокзалів, станцій та морських портів (якщо вони не є родовими назвами) пишуться з великої букви: *Süyren stansiyası, Yalta limanı*.

Примітка. Якщо назви залізничних вокзалів, станцій, портів складаються з двох або трьох слів, обидва слова пишуться з великої букви: *Cenübiy-Ğarbiy demiryolu*.

19. Перше або єдине слово у назвах аеропортів, станцій метро та зупинок транспорту пишеться з великої букви та виділяється лапками (“”): *“Hitrou”* (аеропорт), *“Hresşatık”* (станція метро), *“Çoqurça”* (автобусна станція).

§ 18. Астрономічні назви, що пишуться з великої букви

Назви планет, зірок та сузір'їв (окрім родових назв) пишуться, починаючи з великої букви: *Çolpan, Ay, Küneş, Cetemen, Demir Qazıq, Öñgey / Merküriy, Büyük Köpek yıldız üyüri, Ülker yıldız üyüri*.

Примітка: Коли слова *“dünya”, “küneş”, “ay”* використовуються у значеннях, інших ніж для позначення планет або зірок, вони пишуться з маленької букви: *Cevair, betine küneş ursa kerek, bir közüni azaçiq qısıp ağasına baqtı* (Üriye Edem).

§ 19. Назви історичних подій, свят і заходів, що пишуться з великої букви

1. Назви свят, історичних епох, важливих дат і подій (окрім родових назв) пишуться, починаючи з великої букви: *Qurban bayramı, Oraza bayramı, Yılbaş bayramı, Qadınlar küünü, Uyanuv devri, Qırımtatar Bayrağı küünü, Cuma namazı, Bayram namazı, Versal barış sözleşmesi*.

Примітка. Родові назви, назви днів тижня та місяців пишуться з маленької букви: *bayram, küün, salı, mayıs*. Назви місяців на позначення важливих дат пишуться з великої букви: *18 Mayıs, 24 Avgust*.

2. Перше слово та власні назви у складі назв спортивних, політичних, культурних та інших заходів загальнодержавного чи міжнародного значення пишуться з великої букви: *Olimpik oyunlar, Halqara balalar yılı, Bütündünya Qırımtatar kongressi, Halqara türkologiya kongressi*.

Примітка 1. Усі слова в назвах загальнодержавних свят, як-от “*Ukrayına Mustaqillik Küünü*”, “*Ukrayına Birdemlik Küünü*”, “*Ukrayına Anayasası Küünü*” пишуться з великої букви.

Примітка 2. Обидва слова в назвах історичних подій, що складаються з двох географічних назв або з двох прізвищ, розділених дефісом, обидва слова пишуться з великої букви: *Bretton-Vuds konferensiyası, Kellog-Briand paktı, Osmanlı-İran cenki*.

Примітка 3. Назви історичних подій, періодів та битв, ужиті в загальному значенні, пишуться з маленької букви: *haçlı seferler, antik dünya, feodalizm devri, neolit, orta asırlar*.

§ 20. Назви, пов’язані з релігією, що пишуться з великої букви

1. З великої букви пишуться слова “*Allah*”, імена пророків, імена божеств та обожнюваних об’єктів культу: *Muhammed Peyğamber, İsa Mesih; Qadrahan, Tañrı, Budda, Vişnu, Umay, Zevs*.

Слово “*Allah*”, імена (*Er-Rahman, El-Gafur, Es-Semi* тощо) та ознаки Бога (*Yüce, Qudretli*), а також використовувані замість слова “*Allah*” займенники пишуться з великої букви. Наприклад: *Yalıñız Saña qulluq etermiz ve yalıñız Senden medet ümüt etermiz (Fatıha süresi). Allahniñ yardımı ve zaferi kelip de, insanlarnıñ top-top Allahniñ dinine kirgenlerini körgen vaqtıñda, Rabbiñe hamd eterek, Onu tesbih et ve Ondan mağfıret tile. Çünki, O, tövbelerni çoq qabul eticidir (Nasr süresi). Allah benim de Rabbim, siziñ de Rabbiñizdir. Öyle ise, Oña qulluq etiñ (Aal-i İmraan süresi)*.

Примітка. Якщо слова “*Tañrı*”, “*İlâh*” не використовуються як власна назва, вони пишуться з маленької букви: *Eski Yunan tañrıları*.

2. З великої букви пишуться назви культових книг: *Quran-i Kerim, Zebur, Tevrat, Avesta, Ahd-i Atiq, Ahd-i Cedid, Apokalipsis*.

Примітка. Слово “*Kitap*”, використовуване замість *Quran-i Kerim*, пишеться теж з великої букви. Наприклад: *Saña vahiy etilgen Kitapnı oqu ve*

namaznı qıl (“Ankebuut” süresi). *İşte, bu ayetler ikmet tolu Kitapnıñ ayetleridir* (“Luqman” süresi).

3. Слова на позначення назв різних релігій або конфесій та їхніх представників пишуться з маленької букви: *müsülmanlıq, müsülman, hristianlıq, hristian, buddizm, buddist, hanefilik, hanefi*.

4. Перша буква в назвах мусульманських мезхебів та християнських церков пишеться з великої букви: *Hanefi mezhebi, Şafii mezhebi, Maliki mezhebi, Hanbeli mezhebi, Ukrayına Yunan-katolik kilsesi, Roma katolik kilsesi*.

5. Офіційні найменування вищих релігійних посадових осіб пишуться, починаючи з великої букви: *Ukrayına Müsülmanları Muftisi, Qırım Müsülmanları Muftiyligi, Roma Papası, Baş Arhiyepiskop, Bütün Ukrayına ve Kiyiv Aziz Patriarhi* тощо.

Примітка. Назви інших конфесійних звань і посад, родові назви, пов’язані з віруваннями та міфологією, пишуться з маленької букви: *molla, imam, arhimandrit, yepiskop, melek, şeytan, titan, peri* тощо.

6. Усі слова, крім родових назв мечетей, церков, монастирів, пишуться з великої букви: *Kebir cami, Han cami, Aya Triada kilsesi, Kiyiv-Peçersk lavrası, Çilter Qoba manastırı*.

7. Назви релігійних відправ та ритуалів пишуться з маленької букви: *namaz, vaaz, iftar, temçit* тощо.

8. Слова “*Şarq*” та “*Ğarp*” на початку словосполучень, що позначають філософські, світоглядні, політичні та інші подібні поняття, пишуться з великої букви: *Ğarp medeniyeti, Şarq mistisizmi* тощо.

§ 21. Назви органів влади, установ, організацій і політичних партій, що пишуться з великої букви

1. Усі слова в назвах вищих державних органів пишуться з великої букви: *Lehistan Cümhuriyetiniñ Seymi, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ukrayınanıñ Nazirler Kabineti, Qırım Muhtar Cumhuriyetiniñ Yuqarı Şurası, Avrupa Şurası, Birleşken Milletler Teşkilâtı*.

2. В офіційних складених назвах політичних партій, міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, академій та науково-освітніх закладів, науково-дослідних установ, музеїв, театрів, кінотеатрів, парків культури та відпочинку та інших закладів культури з великої букви пишеться перше слово і власні назви у складі назви: *İlim ve tahsil nazirligi, Milliy fırqa, Qırımtatar milliy teatri, İ.Gasprinskiy adına cumhuriyet Qırımtatar kitaphanesi, Kiyiv milliy universiteti*.

Примітка 1. Назви підрозділів, відділів, секторів організації та установ пишуться з маленької букви: *tilşinaslıq kafedrası, iqtisadiy bölük*.

Примітка 2. З великої букви пишеться перше або єдине слово скорочених назв організацій, установ, закладів освіти: *Lviv opera teatri* (*Lviv milliy akademik opera ve balet teatri*), *Edebiyat muzeyi* (*Odessa devlet edebiyat muzeyi*) тощо.

3. Перше слово назв промислово-торгівельних підприємств, фінансових організацій та фірм пишеться з великої букви. З великої букви пишеться також перше слово взятої в лапки власної назви: *Merkeziy avtovokzal*, *“Aval” bankı*, *“Microsoft” kompaniyası* тощо.

4. У назвах, що складаються з родового найменування та власних назв, родові найменування пишеться з маленької букви, а перше слово власної назви в лапках (а також, за наявності, власні імена) з великої букви: *“Ranok” neşriyatı*, *“Musafir” restoranı*, *“Hazine” tükânı*, *“Yeşil ada” banket salonı*, *“Manğup” sport klubu*.

Примітка 1. Усі слова в назвах міжнародних організацій пишуться з великої букви: *Avropa Birliği*, *Birleşken Milletler Teşkilâtı*, *Milletler Ligası*.

Примітка 2. Усі, крім родових понять, слова в назвах інформаційних агентств пишуться з великої букви, лапками не виокремлюються: *Frans Press agentligi*, *Associated Press agentligi*.

Примітка 3. Традиційні, неофіційні назви державних, законодавчих, представницьких органів пишуться з маленької букви: *kongress*, *meclis*, *parlament*, *seym*, *senat*, *bundestrat*.

Примітка 4. Назви закладів, організацій, органів влади тощо, що вживаються у множині, пишуться з маленької букви: *Ukrayina nazirlikleri*, *Milliy ilimler akademiyasınıñ institutları*, *Ukrayina Yuqarı Radasınıñ komitetleri*.

6. Назви частин, відділів, відділень, секторів установ та організацій, а також слова *“aktiv”*, *“toplaşuv”*, *“konferensiya”*, *“sessiya”*, *“simpozium”*, *“şura”* (в університетах та інститутах) пишуться з маленької букви: *filologiya fakültetiniñ ilmiy şurası*, *şehir radasınıñ sessiyası*, *Kiyiv milliy universitetiniñ türkşınaslıq kafedrası*, *Ukrayina Milliy ilimler akademiyası*, *Arheologiya institutınıñ taş devri arheologiyası bölügi*.

7. Назви вебсайтів без родового слова пишуться з маленької букви: *twitter*, *google*. Назви вебсайтів, що містять родову назву, пишуться в лапках та з великої букви: *“Facebook” ağı*, *“Wikipedia” ensiklopediyası*. Назви Інтернет-сторінок, використовувані як назва юридичної особи, пишуться з великої букви, але лапками не відокремлюються: *Yahoo!*, *Instagram*.

§ 22. Назви документів, творів літератури
та мистецтва, друкованих органів, що
пишуться з великої букви

1. У складених назвах важливих документів, нормативно-правових актів та законів перше слово, власні назви, перше слово в лапках пишуться з великої букви: *BMT nizamnamesi, Potsdam sözleşmesi, Ukrayina anayasası, Ukrayinanın "Tahsil haqqında" qanunu*.

2. Назви пам'яток архітектури, культових споруд, палаців, замків та творів мистецтва пишуться з великої букви. Родові найменування в таких назвах пишуться з маленької букви: *Ceneviz qalesi, Bekir Çobanzade heykeli, Topqarı sarayı, Sultan Ahmet Camisi, Apollon Belvedere, Bethovennin Doquzıncı simfoniyası*.

3. У назвах літературно-художніх та наукових творів, періодичних видань, які беруть у лапки, з великої букви пишуться лише перше слово та власні імена у складі цієї назви: *"Zeynep tize" hikâyesi, "XIX-ıncı asırnın soñu ve XX-ncı asırnın başında Qırımtatar edebiy sözüniñ evrimi" dissertasiyası, "İleri" mecmuası, "Yıldız" mecmuası, "Golos Krıma" gazetesi, "Haytarma" kinofilmi, «Meydan» radiosı*.

Примітка 1. Якщо в назвах літературно-художніх творів, газет, журналів, підприємств, органів влади та інших установ, відділених на письмі лапками (""), є афікси, ці афікси виносяться на письмі за лапки (""): *Maqalesi "Yañı Dünya"da basıldı*.

Примітка 2. У назвах писемних історичних пам'яток перше слово та власні імена пишуться з великої букви: *Orhon-Yenisey abideleri, Radzivill vaqayinamesi, "İhor seferi destanı"*.

§ 23. Назви звань, титулів та посад

1. З великої букви пишемо перше слово офіційних та найвищих державних посад та посад керівників міжнародних організацій: *Ukrayina Prezidenti, Birleşken Milletler Teşkilâtının Baş Kâtibi, Türkiyenin Baş Naziri*.

2. Назви посад, звань, наукових ступенів тощо пишуться з маленької букви: *han, sultan, çar, qıral, şahzade, knâz, baron; Fenler akademiyasının prezidenti, vali; rektor, dekan, müdir, kâtip, akademik, professor, ilimler namzeti; general, leytenant, çavuş*.

Примітка. Назви посад президентів, міністрів, послів тощо (*prezident, nazir, elçi*) в офіційних документах для підкреслення урочистості можна писати з великої букви: *Türkiye Cumhuriyetinin Elçisi, İlim ve tahsil Naziri*.

§ 24. Назви орденів, медалей, відзнак і премій

1. У назвах орденів, медалей, відзнак (крім родових найменувань) з великої букви пишуться всі слова: *5-inci dereceli Knâz Yaroslav Mudriy ordeni, Azatlıq ordeni, Türkiye Cumhuriyeti Cumhuriyet Nişanı*. Наприклад: *Mustafa Cemilev Türkiye Cumhuriyeti Cumhuriyet Nişanı ordeninen taqdirlendi*.

Примітка. Це правило також застосовується до назв орденів та медалей, назви яких узяті в лапки: *“Can qurtarğanı içün” nişanı*, *“Altın Yıldız” ordeni*, *“Cesaret içün” ordeni*.

2. Назви спортивних нагород пишуться з маленької букви: *altın (kümüş, tunç) medal, olimpiada medali*.

Примітка. Слово *“medal”* у виразі *“Mektepni altın (kümüş) medalnen bitirmek”* теж пишеться з маленької букви.

3. У назвах премій перше слово і власні назви пишуться з великої букви: *Nobel mukâfâtı, Qırımtatar tiliniñ inkişafını teminlemesine şahsiy hissesi içün Ukrayına Nazirler Şurasınıñ mukâfâtı, İlim ve tehnika sahasında Ukrayına devlet mukâfâtı*.

§ 25. Назви товарних знаків та марок виробів

1. Торгові назви парфумерних, тютюнових, продуктових товарів та напоїв пишуться з великої букви та в лапках: *“Assorti” qanfetleri, “Elseve” şampuni, “Beyaz muskat” şarabı, “Versaçe” parfümü, “Kula” mineral suvu*.

2. Назви виробничих марок технічних приладів, машин, літаків тощо пишуться з великої букви та в лапках: *“Volvo”, “Ford”, “Toyota” avtomobilleri, “Boeing” uçağı, “Bohdan” avtobusu*.

3. Власні назви кораблів, поїздів, літаків беруть в лапки, а перше слово назви та всі власні назви пишуть з великої букви: *“Ukrayına” kreyseri, “Titanik” gemisi, “Mriya” uçağı, “Slavutiç” treni*.

4. Аббревіатурні назви виробничих марок та виробів пишуться без лапок: *KrAZ, An-225, A-340, B-47*.

5. Назви грошових одиниць пишуться з маленької букви: *avro, dinar, dollar, hrivnâ, lira* тощо.

§ 26. Назви порід тварин та видів рослин

1. Назви порід тварин пишуться з маленької букви: *qarakül, maliç, sigey, çontuq* (вівці), *tazı* (собаки), *alaşa, yorğa, toru, tarpan, cüyrük, qunan tay, dönen tay* (коні).

2. Назви рослин пишуться з маленької букви: *alma, nar, qartop, qabaq, selbi, emen, ahudut, taraqot*. Але назви сортів рослин беруть в лапки, перше слово пишуть з великої букви: *“Çineme” kirazı, “Uzun sap” kirazı, “Ağuv şerbet” kirazı, “Ekim qara” yüzümi, “Sarı pandas” yüzümi, “Beyaz muşket” yüzümi, “Qara burun” yüzümi, “Şefran” alması, “Sarı sinap” alması, “Qandil sinap” alması*.

3. У складених назвах, утворених за допомогою топонімів, назв осіб чи національностей, з великої букви пишуться тільки ці власні назви: *Antep fıstığı, Brüksel lahanası, Hindistan cevizi, İngiliz anahtarı, Yalta soğanı*.

§ 27. Велика буква у скорочених назвах

Скорочені назви установ та організацій мають подвійне написання:

1) скорочення, вживані як власні назви, пишуться з великої букви: *AQŞ (Amerika Qoşma Ştatlari)*, *QMM (Qırımtatar Milliy Meclisi)*, *KMIU (Kıyiv milliy iqtisadiyat universiteti)*;

2) скорочення, вживані як родові назви, пишуться з маленької букви: *partkom*, *teleyayın*.

Примітка. Афікси, що приєднуються до записаних великими буквами аббревіатур, пишуться після останньої букви аббревіатури з малої букви без будь-якого знака (дефіса чи апострофа): *QMCniñ Yuqarı Şurası (Qırım Muhtar Cumhuriyetiniñ Yuqarı Şurası)*.

§ 28. Велика буква у специфічному стилістичному вжитку

1. Загальні назви, вживані з метою наголосити на їхньому особливому змісті, можуть писатися з великої букви: *Vatan*, *Yurt*, *İnsan*, *Azathıq*.

*Nefretlenem, göñlüm taşa, közlerimden yaş kelesse
Tek bir Niyet — Küreş yolu... irademe küç bere*

(İdris Asanin).

Vatan — Ana, Ana — Millet, Millet — bu tildir

(Ablâziz Veliyev).

2. В офіційних документах, договорах тощо слова на позначення договірних сторін пишуться з великої букви. Наприклад, як у міжнародних дипломатичних документах — *Fevqulâde ve Salâhiyetli Elçi*; в авторському договорі — *Muellif, Neşriyat*.

3. З великої букви пишуться займенники “*Siz*”, “*Siziñ*” як форма ввічливості у звертанні до певної особи в листах, офіційних документах тощо: *Allah Sizni sağıq-tendüristlikten ve sıq-sıq yüce ilhamlar yaşığan ülkeni ziyaret etmekten ayırmasin!* (“*Qırım*” gazetinden).

§ 29. Графічні скорочення

1. Символи. Позначення хімічних елементів використовуються в їх міжнародних формах: *C* (вуглець), *Ca* (кальцій), *Fe* (залізо) тощо. Афікси застосовуються до назв елементів, а не до їх позначень: не *Au-ğa*, а *altınğa*, не *Fe-ge*, а *demirge* тощо.

2. Використовуються міжнародні скорочення одиниць вимірювання: *m* (метр), *mm* (міліметр), *sm* (сантиметр), *km* (кілометр), *g* (грам), *kg* (кілограм), *l* (літр), *hl* (гектолітр), *mg* (міліграм) тощо.

3. При скороченні назв організацій, книг, журналів і довідників, а також слів або збірок слів, які виходять за межі критеріїв, до уваги беруться основні букви, які утворюють слово разом із першою буквою. Якщо це слово або складне слово, власний іменник, титул чи звання, перша буква пишеться з великої букви, а якщо це загальний іменник, перша буква — з малої: *Alm.* (Almanca), *İng.* (İngilizce), *Yuqarı mah.* (Yuqarı mahalle), *Köydeşler soq.* (Köydeşler soqağı), *Prof.* (Professor), *Dr.* (Doktor), *Gen.* (General); *sf.* (sıfat), *haz.* (hazırlağan), *ed.* (edebiyat), *fiz.* (fizik), *him.* (himiya) тощо.

Додання афіксів до скорочень, які пишуться з маленької букви, засновано на читанні слова: *sm-ni* (*santimetrni*), *kg-dan* (*kilogrammdan*), *mm-den* (*millimetrden*).

Додання афіксів до аббревіатур, створених великими буквами, ґрунтується на читанні останньої букви аббревіатури: *BMTge*, *ABden*, *TRTde* тощо. Однак додання афіксів до аббревіатур, які пишуться з великої букви та читаються як слово, ґрунтується на читанні аббревіатури: *NATOdan*, *UNESCOğa* тощо.

Список найбільш вживаних скорочень:

soq. — *soqaq*

gaz. — *gazet*

Akad. — *akademik*

Dr. — *doktor*

m.e. — *milâttan evel*

m.s. — *milâttan soñ*

baq. — *baqıñız*

vb. — *ve başqa*

ve dig. — *ve diger*

ve ilh. — *ve ilâhre*

vs. — *ve saire*

bulv. — *bulvar*

cad. — *cadde*

Doç. — *doçent*

Prof. — *professor*

d.y. — *doğğan yeri*

d.t. — *doğğan tarihi*

ş. — *şehar*

neşr. — neşriyat

qrş. — qarşılaştırınız

mah. — mahalle

mec. — mecaz

ped. — pedagogik

mat. — matematik

edeb. — edebiy

s. — saife

zool. — zoologik

coğr. — coğrafik

Скорочені назви одиниць вимірювання пишуться без крапки:

B — bayt

g — gramm

ga — gektar

dm — desimetr

kg — kilogramm

km — kilometr

m — metr

mm — millimetr

l — litr

s — saniye

sm — santimetr

t — tonna

hrn — hrivnâ

mln — million.

Якщо у графічних скороченнях опускається середина слова, ставиться дефіс: *in-t* (*institut*), *r-n* (*rayon*), *un-t* (*universitet*), *f-ka* (*fabrika*) тощо. У такого роду скороченнях крапка після першої частини слова не ставиться.

При скороченні складених з двох основ слів після скороченої форми кожної з основ ставиться крапка, а між основами ставиться дефіс: *şim.-ğarb.* (*şimaliy-ğarbiy*), *cen.-şarq.* (*cenübiy-şarqiy*), *s.-d.* (*sosial-demokrat*).

4. При скороченні словосполучень, рідше при скороченні складних слів використовується скісна риска: *a/q* (*abonent qutusi*), *km/s* (*saatte kilometr*), *t/k* (*telekanal*). У таких випадках після скорочених частин слова крапка не ставиться.

Правила переносу на наступний рядок

§ 30. Структура складу та поділ слів наприкінці рядку

У кримськотатарській мові приголосний між двома голосними складає склад з наступним за ним голосним: *a-ra-ba*, *bi-li-mi-ne*, *in-sa-ni*, *qa-ra-ca*.

Із двох розташованих у слові одних за одним приголосних перший утворює склад із попереднім, а другий — з наступним за ним голосним: *al-di*, *bir-lik*, *sez-mek*.

Із трьох розташованих у слові одних за одним приголосних перші два приголосні утворюють склад із попереднім, а третій приголосний — із наступним за ними голосним: *dost-luq*, *Türk-çe*, *qorq-maq*.

Запозичені з європейських у кримськотатарську мову слова поділяються на склади за правилами складового поділу кримськотатарської мови: *kont-rol*, *port-ret*, *sürp-riz*.

Наступні після першого склади починаються з приголосної: *be-şin-ci*, *ög-ren-mek*.

Не можна залишати одну букву на попередньому рядку, не можна переносити на наступний:

не *u-çurtma*, а
uçurtma;
 не *mudafa- a*, а
mudafaa.

§ 31. Орфографічні правила переносу з рядка на рядок

У кримськотатарській мові слова можна розривати на кінці рядку, але не можна розривати склади. При поділі слів, що не вміщаються в рядку, на кінці рядку ставиться коротке тире (-):

Qırımtatarlar az olğanlarına ve qarşılarında olğan küçniñ insafsızlığı-na baqmadan dayandılar. Bugün elli yıllıq sürgünlikten vatanğa qaytqan tatar-lar bütün dünyağa kösterdiler: Qırımsız qırımtatarlar olmağanı kibi qırımtatarlar-sız da Qırım olmay... (Cengiz Dağcı).

1. Не можна розривати сполучення букв *yo*, *yö*, *yu*, *yü*, *ya*, *ye*, *yı*, *yı*: *kim-yon* (не *kimy-on*), *kan-yon* (не *kany-on*), *ihti-yacı* (не *ihtiy-acı*), *ikâye-de* (не *ikây-e-de*), *qı-yın* (не *qıy-in*) тощо.

2. У разі збігу однакових приголосних одна буква залишається, а друга — переноситься в наступний рядок: *gül-ler*, *tüs-süz*, *qayt-tı*.

3. При переносі складних слів в наступний рядок не можна залишати в кінці рядка початкову букву другої основи: *qırqayaq* (не *qırqa-yaq*), *balqurt* (не *balq-urt*), *közyaş* (не *közy-aş*) тощо.

4. Не можна розривати буквені аббревіатури: *KMİU* (не *KMİ-U*), *AQŞ* (не *A-QŞ*), *AHİT* (не *A-HİT*) тощо.

§ 32. Технічні правила переносу з рядка на рядок

1. Не можна переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали або інші умовні скорочення, що належать до прізвища: *O.N. Aqçoqraqlı* (не *O.N. // Aqçoqraqlı*), *Akad. (Doç., Prof.) Baskakov* (не *Akad. (Doç., Prof.) // Baskakov*).

2. Не можна відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать: *2014 y.* (не *2014 // y.*), *16 m* (не *16 // m*), *57 kg* (не *57 // kg*).

3. Не можна відривати та переносити на наступний рядок граматичні афікси, приєднані до цифр дефісом: *2-nci* (не *2- // nci*), *5-ke* (не *5- // ke*), *30-dan* (не *30- // dan*).

4. Не можна розривати та переносити на наступний рядок часткові скорочення: *in-t (institut)*, *r-n (rayon)*, *un-t (universitet)*, *f-ka (fabrika)*, *m.s. (milâttan soñ)*.

5. Не можна переносити на наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужки або лапки, не можна залишати в кінці рядка відкриту дужку або відкриті лапки.

Написання цифр та чисел

§ 33. Загальні правила написання цифр та чисел

1. Числа можна писати словами: *biñ yıldan beri*, *on dört kün*, *haftanıñ üçünci küni*, *eki ayda bir*, *yüz sual*, *beşinci sınıf*.

Для передачі на письмі годин, цін, мір та статистики використовуються цифри: *17.30-da*, *11.00-de*, *1.000.000 dollar*, *23 kilogramm*, *180 kilometr*, *5 metr bez*, *3.250.000 kişi*.

Усередині тексту години та хвилини можуть писатися словами: *saat doquzı on beş keçkende*, *saat yedige çerik qalğanda*, *saat altını on daqıqa on üç saniye keçe*.

З метою полегшити читання чотиризначних та більше чисел можна писати словами нумаративи *biñ*, *million*, *milliard* та *trillion*: *7 milliard 500 milyon kişi*, *2 biñ 255 kitap*, *6 trillion 321 milliard*.

2. У числах, що складаються з більш ніж одного слова, кожне слово пишеться окремо: *eki yüz*, *üç yüz elli yedi*, *biñ dört yüz elli üç*.

3. Римські цифри використовуються на позначення історичних подій, століть, імен правителів, місяців в датах, номерів тому книг та журналів, а також при нумерації розділів книг і статей. Між цифрою та афіксом порядкового числівника ставиться дефіс (-): *II-nci Cihan Cenki*; *XX-nci yüzyıl*.

Примітка. Після римських цифр, використовуваних в іменах правителів, після позначеного римською цифрою номеру тома багатотомних видань ставиться крапка (.): *III. Selim, II. Ğazi Geray, V. Karl, VIII. Edward; I. Cilt*.

4. У десяткових числівниках цілі числа відділяються від нецілих комою: *12,3* (12 bütün, onda 3); *5,24* (5 bütün, yüzde 24) тощо.

5. Розділові числівники на письмі передаються не цифрами, а словами: не *2-şer*, а *ekişer*, не *10-ar*, а *onar*, не *100-er*, а *yüzer*.

6. При передачі на письмі словами дробових числівників спочатку записують знаменник (число внизу): *3/8-ni* (*sekizde üçni*), *½-i* (*ekide biri*).

§ 34. Правопис дат

1. Скорочене написання:

9 mart 1965 s. — biñ doquz yüz altmış beş senesi martnıñ doquzı (mart doquz küñü);

18 Mayıs 1944 s. — biñ doquz yüz qırq dört senesi Mayısñıñ on sekizi (mayıs on sekiz küñü);

09.03.1965;

18.05.1944.

2. Написання повністю:

1965 senesi mart 9-ı (mart 9 küñü);

1944 senesi Mayıs 18-i (Mayıs 18 küñü).

Цифри відділяються від афіксів дефісом: *9 mart 1965-da*; *18 Mayıs 1944-te*; *1990-dan soñra*.

Примітка. Назви місяців та днів на позначення важливих історичних дат пишуться з великої букви: *18 Mayıs 1944, 24 Avgust 1991*. Назви місяців та днів дат, що не позначають важливі історичні дати, пишуться з маленької букви: *Toplaşuvnı mayısñıñ ilk salı küñünde yarasaqlar*.

Правопис арабсько-перських запозичень

§ 35. Правопис дзвінких та глухих кінцевих приголосних у словах іншомовного походження

Замість дзвінких кінцевих приголосних запозичених слів *b* та *d* (*kitab*, *maqsad*) відповідно до норм усної вимови пишуться глухі *p* та *t* (*kitap*, *maqsat*). При додавання афіксів приналежності етимологічні *b* та *d* зберігаються: *kitabı*, *maqsadımız*.

Однак у деяких словах такого чергування не трапляється: *ab*, *bab*, *leb*, *tib*; *abad*, *ad*, *ad* (*siñir*, *межа*), *aded*, *ald*, *kürd*, *qayd*, *sed*, *şad*, *ud* (музичний інструмент), *yad* (спомин). Правопис цих слів визначено орфографічними словниками.

§ 36. Правопис кінцевих приголосних *q*, *k* у словах іншомовного походження

У випадку додавання афіксів приналежності до деяких запозичень відбувається озвінчення *q* > *ğ*, *k* > *g*: *mantıq* > *mantıği*; *melek* > *melegi*. У деяких словах озвінчення не відбувається: *halq* > *halqı*, *terk* > *terki*, *helâk* > *helâki* та *başq*. Правопис цих слів визначено в орфографічних словниках.

§ 37. Правопис кінцевого приголосного *c* у словах іншомовного походження

Наприкінці запозичених слів замість дзвінкого *c* глухий *ç* не пишеться: *borc*, *hac*, *ihtiyac*, *ilâc*, *muhtac*, *tac* тощо.

§ 38. Правопис вузьких голосних звуків [*ı*, *i*, *u*, *ü*] у другому складі двоскладових запозичених слів

Якщо в другому складі двоскладових запозичених слів у процесі асиміляції з'явилися вузькі голосні звуки [*ı*, *i*, *u*, *ü*], яких не було в мові походження слова, при приєднанні афіксів приналежності ці голосні випадають. Правопис таких форм слова визначають орфографічні словники. Нижче наведено список найбільш уживаних слів означеної групи:

<i>adil</i> > <i>adli</i>	<i>feyiz</i> > <i>feyzi</i>	<i>nazım</i> > <i>nazmı</i>
<i>akis</i> > <i>aksi</i>	<i>fikir</i> > <i>fikri</i>	<i>nehir</i> > <i>nehri</i>
<i>aqıl</i> > <i>aqlı</i>	<i>ğayıp</i> > <i>ğaybı</i>	<i>nesil</i> > <i>nesli</i>
<i>asıl</i> > <i>aslı</i>	<i>hacim</i> > <i>hacmi</i>	<i>nesir</i> > <i>nesri</i>
<i>asır</i> > <i>asrı</i>	<i>hayır</i> > <i>hayrı</i>	<i>qabir</i> > <i>qabri</i>
<i>ayıp</i> > <i>aybı</i>	<i>hazım</i> > <i>hazmı</i>	<i>qadir</i> > <i>qadri</i>
<i>harf</i> > <i>harfı</i>	<i>hiciv</i> > <i>hicvi</i>	<i>qahir</i> > <i>qahri</i>
<i>beyit</i> > <i>beyti</i>	<i>ilim</i> > <i>ilmi</i>	<i>qasır</i> > <i>qasrı</i>
<i>cebiri</i> > <i>cebri</i>	<i>isim</i> > <i>ismi</i>	<i>qavil</i> > <i>qavli</i>

<i>cisim > cismi</i>	<i>izin > izni</i>	<i>qavim > qavmi</i>
<i>cürüm > cürmü</i>	<i>kibir > kibri</i>	<i>seyir > seyri</i>
<i>defin > defni</i>	<i>küfür > küfrü</i>	<i>sınıf > sınıfı</i>
<i>devir > devri</i>	<i>lafız > lafzı</i>	<i>şekil > şekli</i>
<i>ecir > eciri</i>	<i>meyil > meyli</i>	<i>uzuv > uzvu</i>
<i>emir > emiri</i>	<i>metin > metni</i>	<i>vaqt > vaqtı</i>
	<i>nabız > nabzı</i>	

Правопис запозичень іншого типу регулюється орфографічними словниками.

Правопис слів іншомовного походження

§ 40. Правопис приголосних у словах іншомовного походження

1. Звук [l] у словах іншомовного походження у кримськотатарській мові залежно від засвоєння позначається так:

1) твердим l (l, la, lo, lu): *arsenal, galant, integral, bal, futbol, plan, klass, blok, fayl, flot, solo, tablo, Londra, Oslo, Tuluza, Flober, Velaskes*;

2) м'яким l (l', lü, le): *asfalt, bulldog, elektrik, gilza, golf, gril, jele, leksiya, pedal, telefon, Bazel, Kaledoniya, Palermo, Pele, Kromvel, Linkoln, Mişel, Rafael*.

2. Звукосполучення [l'a] передається на письмі через lâ: *belâ, lâle, istilâ, plâj, Alâska, Zolâ*.

3. Звук [g] та близькі до нього звуки часто позначаються на письмі буквою g: *avangard, bloger, gvardiya, general, grafik, embargo, lingvist, marketing, negativ, Gvineya, Golfstrim, Çikago, Lüksemburg, Gabdulla, Georg, Gorgen, Göte, "Folksvagen"*. В українських назвах міст цей звук передається буквою h: *Halıç, Heniçesk, Horlivka, Çernihiv*.

Приголосна буква g всередині та в кінці запозичень з європейських мов зберігається: *biografiya, diagramma, dogma, magma, monografiya, paragraf, programm; arheolog, demagog, diyalog, filolog, geolog, katalog, monolog, psiholog, urolog*.

Звук [g] у прізвищах та іменах людей можна передавати на письмі двома способами:

буквою g шляхом адаптації до звукового складу кримськотатарської мови: *Vergiliy, Gegel, Göte, Gulliver*. Фрикативний звук [g] в українських іменах передається буквою h: *Halan, İhor, Bohdan*;

буквами *h*, *ğ* або *c* за аналогією із звуками мови-джерела в запозичених словах: *Corc*, *Heinrich Heyne*, *Horatius*.

Примітка. Слова *Ceneviz* (італ. *Genova*), *Cenevre* (франц. *Geneve*) пишуться у традиційній формі.

4. Звук [h] і фонетично близькі до нього звуки на письмі передаються буквою *h* у словах, запозичених з арабської, перської та деяких інших східних мов: *brahman*, *cihad*, *hakim*, *harakiri*, *hicab*, *hanım*, *şehit*, *Hamurappi*, *Allah*, *Muhammed*, *hamam*, *hasta*, *hata*, *hamır*, *hıyar* тощо.

5. Буква *Hh* (звук [h]) у латинських та грецьких запозиченнях транслітерується згідно з оригінальним написанням, а не буквою *Gg*: *handbol*, *hidrat*, *hidroterapiya*, *hidroskop*, *hidroliz* (а не *gidroliz*); *heliograf* (а не *geliograf*); *hümanizm*, (а не *gumanizm*), *hiperboloid*, *hipofiz*, *hidrosfera*, *helikopter*, *heliostat*, *hipoteza*, *hormon*; *hospital*, *hospis*; у власних назвах: *Helsinki*, *Hollandiya*, *Harward*, *Hamburg*, *Hindistan*, *Lüfthanza*.

6. Буквосполучення *th* у словах грецького походження на письмі здебільшого передається буквою *t*: *antologiya*, *antropologiya*, *astma*, *katolik*, *ortodoks*, *ortopediya*, *teatr*, *teoriya*; у власних назвах: *Prometey*, *Taisiya*, *Teodor*.

У кримськотатарській мові у іншомовних словах, які засвоєні з *f*, передається буквою *f*: *anafema*, *difiramb*, *efir*, *kafedra*, *logharfm*, *mif*; у власних іменах: *Afini*, *Borisfen*, *Demosfen* тощо.

Примітка. Можливі варіанти написання власних імен людей буквами *f* та *t*: *Agafangel* і *Agatangel*, *Marfa* і *Marta*.

Буквосполучення *Ph* здебільшого передається буквою *f*: *anafora*, *amfora*, *atmosfera*, *fotograf*.

7. Буквосполучення *th*, яке позначає звук [θ] в англійських запозиченнях, у кримськотатарському написанні здебільшого передається буквою *t*: *triller*, *Artur*, *Smit*, *Tetçer*, *Meredit*.

Звук [ð] у кримськотатарському написанні передається переважно буквою *z*: *smuzi*, *Sazerland*, *Rezerford*. В окремих випадках цей звук передається буквами *t* або *s*: *Sauti*, *Sotbi*.

8. Буква *v* використовується для позначення звука [w] у словах, запозичених з англійської мови: *Vaşington*, *Vebster*, *Vellington*, *Vinnipeg*, *Vilson*.

Примітка. У деяких словах за традицією звук [w] передається буквою *w*: *Wales*, *Winston*, *white spirit*.

9. Слова, запозичені з французької мови, пишуться відповідно до їхньої вимови у кримськотатарській мові: *makiyaj*, *Viyon*, *vizaj*, *vanil*, *Versal*, *Marsel*.

10. Звук [j] у запозичених словах зазвичай передається буквою *y*, залежно від вимови слова: *baryer, yeti, konveyer, pleyer, proyekt, subyekt, flayer, loyal, foye, fayans, royal, sakvoyaj, sekvoya*; у власних назвах: *Feyerbah, Mayer, Yohan, Soyer, Heyerdal, Yuliya, Yunona, Goyya, Hayyam*.

11. Кінцеві *-tr/-dr* у словах латинського та грецького походження передаються у кримськотатарському написанні через *-tr, -dr*: *barometr, diametr, semestr, teatr, termometr, oleandr, silindr*.

12. Буква *Цц* у власних назвах іншомовного походження завжди передається буквосполученням *Ts, ts*: *Tsiolkovskiy, Kunitsin, Mits*.

Буква *Цц* передається буквою *s* у загальних назвах іншомовного походження на початку або всередині таких слів: *sirk, sement, sianid, aksiya, kvitansiya*.

У словах *çar, çariçe* пишеться буква *Çç* за традиційним принципом написання.

13. Кінцеві дзвінкі приголосні звуки [b, d, v] у словах, запозичених з російської та європейських мов, оглушуються у вимові. Це оглушення не відбивається на письмі. Однак до таких слів приєднуються відмінкові закінчення з початковими глухими приголосними звуками: *klubqa, zavodta*. Слова з кінцевим звуком [v] не підпорядковуються цьому правилу: *aktivde, Kiyivge*.

14. Різні власні назви з європейських мов пишуться здебільшого відповідно до їх вимови (транскрипції): *Jak Şirak* (< *Jaques Chirac*), *Vilyam Şekspir* (< *William Shakespeare*), “*Makbet*” (< *Macbeth*) “*Tayms*” (< *Times*).

15. Слова, запозичені з європейських мов, з початковими подвоєними приголосними, пишуться без голосної між приголосними: *fransız, gramm, grammatika, grammofon, grupp, hristian, qral, kredit, kritik, plan, praktika, problem, professor, program, projekt, propaganda, protein, psihologiya, slogan, spiker, sport, staj, stil, studiya, trafik, tren, triptih*.

У деяких запозиченнях голосний звук передається на початку слова або між двома голосними. Хоча цей голосний звук іноді вимовляється, він не передається на письмі: *skele*, а не *iskele*, *skelet*, а не *iskelet*, *stansiya*, а не *istansiya*.

У запозиченнях з європейських мов, що містять дві і більше приголосні, слова пишуться без голосної між приголосними: *apartament, biografiya, elektrik, gangster, kilogramm, natürmort, orkestr, paragraf, psihiatr, slayd* тощо.

16. Латинські, англійські, французькі стійкі вирази та слова пишуться відповідно до оригінального написання: *veni, vidi, vici* (прийшов, побачив, переміг); *cogito ergo sum* (якщо я думаю, значить, я є); *eppur si muove* (світ обертається, незважаючи ні на що); *to be or not to be* (бути чи не бути); *l'art*

pour l'art (мистецтво заради мистецтва); *l'Etat c'est moi* (держава — це я); *persona non grata* (небажана особа).

17. У словах “*gazeta*”, “*sistema*”, “*problema*” та інших подібних, запозичених з європейських та російської мови, кінцева буква *a* на позначення роду не передається у кримськотатарському написанні. Правильним вважається написання слів “*gazet*”, “*sistem*”, “*poblem*”.

§ 41. Правопис подвоєних букв на позначення приголосних

1. У кримськотатарській мові подвоєння букв на позначення приголосних зберігається, якщо загальні назви іншомовного походження містять подвоєні букви на позначення приголосних: *abbat*, *akkumulâtor*, *annotasiya*, *barokko*, *belladonna*, *belletristika*, *bill*, *bravissimo*, *brutto*, *donna*, *finn*, *gunn*, *idilliya*, *innovasiya*, *intellekt*, *kollektiv*, *komissiya*, *konnotasiya*, *korrelâsiya*, *korrespondent*, *libretto*, *madonna*, *molla*, *netto*, *panno*, *piccikato*, *sürrealizm*, *şassi*, *şiddet*, *tonna*, *vanna*, *vatt*, *villa*, *ziddiyet*, *Allah* тощо.

2. Подвоєння букв на позначення приголосних переважно зберігається у власних назвах: *Andorra*, *Hollandiya*, *Marokko*, *Missuri*, *Bottiçelli*, *Gauss*, *Lloyd*, *Makkarni*, *Makkenzi*, *Müller*, *Russo* тощо.

3.. Буквосполучення *sk* у запозиченнях з англійської, німецької, шведської та деяких інших мов, що позначає звук [k], у кримськотатарській мові передається буквою *k*: *Bismark*, *Bukingem*, *Dikens*, *Stokgolm*, *Şerlok*, *Tekerey*.

Голосні звуки і букви на позначення голосних у словах іншомовного походження

§ 42. Звук [i]

Залежно від позиції у слові, особливостей вимови та мовної традиції, букви на позначення звуку [i], зокрема *i*, *y*, *e*, буквосполучення *ea*, *ee*, *ie* та інші, у кримськотатарській передаємо буквою *i*:

1) на початку слова: *ideya*, *instruksiya*, *Iliada*, *İton*, *İbsen*, *İzabella*;

2) між приголосним і кінцевим голосним і перед буквою *y*: *aksioma*, *arteriya*, *diagnoz*, *dialekt*, *industriya*, *material*, *radius*, *rasion*, *triumf*, *sianid*, *çiabata*, *riyeltor*, *tampliyer*, *partiya*, *radiy*, *İglesias*, *Marsial*, *Liyepa*, *Galliya*, *Garsiya*, *İspaniya*, *İtaliya* тощо.

Примітка. У кінці слова іншомовне *-ция* (*-tsiya*), *-цион* (*-tsion*) передаємо у кримськотатарській мові за допомогою *-siya*, *-sion*: *audiyensiya*, *aksiya*, *informasion* тощо;

3) в іменах та прізвиськах між приголосними і в кінці слова: *Beatrice, Grimm, Didro, Ovidiy, Riçard, Anri, Mediçi, Modilyani, Rossini*;

4) у географічних назвах між приголосними і в кінці слова: *Lisabon, Montevideo, Sevilya, Sidney, Kapri, Missisipi, Somali, Virjiniya, Jironda, Çikago, Çili, Vaşington, Hempşir, Yorkşir, Leypsig, Britaniya, Krit, Magrib, Madrid, Riga, Vatikan, Edinburg, Medine, Filistin, Sardiniya, Tibet, Braziliya, Pakistan, Sirakuza*;

5) після приголосного в кінці слова: *vizavi, viski, jüri, kolibri, mersi, pari, popuri, suşi, taksi, harakiri, şassi* тощо;

6) після приголосних у всіх словах, крім зазначених вище: *bizness, pilot, video, finans, grafik, gimn, liman, logik, kino, akademik, arhiv, himiya, hirurg, respublika, cins, dizel, dinamo, diplom, direktor, metodika, institut, matematika, fizika, rejim, sistema, şifr, rif, fabrika* тощо;

7) після голосного: *altruist, egoist, kofein, mais, mozaika, naiv; Adelaida, Aida, Said*;

8) у географічних назвах, які закінчуються на *-ida, -ika*: *Antarktida, Atlantida, Florida, Adriatika, Amerika, Antarktika, Arktika, Atlantika, Afrika, Baltika, Korsika, Meksika*.

§ 43. Звук [e]

1. Голосний [e] у словах іншомовного походження зазвичай передається буквою *e*: *energiya, era, file, şardone, şevrole, Eshil, Etna, Yell, Yemen* тощо. Після букв, що позначають голосні, пишеться буквосполучення *ye*: *abituriyent, homo sapiyens, kariyes, konveyer, reyeistr, siyesta, feyerverk, foye, dosye, portye, krupye, Mariyenburg, Siyerra Leone, Ariyel, Diyego, Daniyel, Mariyetta*.

Примітка. Якщо перша частина складного слова закінчується на голосний, після нього пишеться буква *e*: *agroekologiya, geoeconomika, dielektrik, dietil, ultraeroziya*.

§ 44. Буквосполучення *ai, oi*

1. Буквосполучення *ai, oi* на позначення звукосполучень [ai], [oi] у кримськотатарській мові передається за допомогою *ai, oi*: *autsayder, gaupthahta, mauzer, Coul, Daugava, Kaunas, Klaus, Raul*.

2. У словах, що походять із давньогрецької та латинської мов, буквосполучення *ai* у кримськотатарській переважно передається за допомогою *av*: *avtomobil, avtor, avtoritet, avtohton, Aurora, Pavel / Pavlo*.

Примітка. Деякі слова традиційно передаються буквосполученням *ai*: *autentik, auditoriya, laureat, pauza, fauna*.

§ 45. Буквосполучення *ö, ø, oe, eu*

У словах, запозичених з німецької, данської, іспанської, норвезької, французької, шведської та деяких інших мов, голосні, що позначаються буквами *ö, ø, oe, eu*, у кримськотатарській мові передаються буквою *ö*: *Göte, Köln, Malmö, Yençöping*.

Примітка. Деякі слова традиційно передаються буквою *e*: *Paster, Rentgen, Rişelye*.

У словах, запозичених з англійської, німецької, французької та деяких інших мов, голосні, що позначаються буквою *u*, у кримськотатарській мові передаються буквою *ü*: *büdjed, büro, küvet, püre, füzelâj; Barbüs, Büffon, Gügo, Müller*. У словах, запозичених із французької мови, у кримськотатарській мові після *j* і *ş* пишеться буква *ü*: *broşüra, jüri, paraşüt*.

§ 46. Дифтонги [au], [ei], [ou] у словах англійського походження

У словах, запозичених з англійської мови, дифтонги [au], [ei], [ou] у кримськотатарській мові зазвичай передаються буквосполученням *au, eu, ou*: *brauzer, brauni, display, şou; Pauell, Bellou, Snou* тощо. Окремі слова з дифтонгами [ei] і [ou] увійшли в кримськотатарську мову зі звуками *e, o*, а також в написанні передаються буквами *e* і *o*: *brek, ledi, gol, otel, doping, smoking; Ayvengo, Bekon, Cero, Çemberlen, Defo, Longfello, Po*.

§ 47. Звук [æ] у словах англійського походження

Англійський звук [æ] у кримськотатарському написанні здебільшого передається буквою *a*: *makintoş, spam, haker, çat; Kanaveral, Lankaster, Mançester, Adams, Aleks, Harrison, Çaplin*. У багатьох словах за традицією цей звук передається буквою *e*: *biznesmen, menecer; Blekvud, Kameron, Lember, Selincer, Tetçer* тощо.

§ 48. Звук [ə:] у словах англійського походження

Англійський звук [ə:], якому найчастіше відповідають буквосполучення *ear, er, ir, or, ur, yr*, не має у кримськотатарській мові фонетичного аналога й відтворюється здебільшого буквосполученням *er*: *serfing, Berkşir, Berton, Ernest, Merfi, Çerçill, Şerli*. Деякі слова, засвоєні кримськотатарською мовою у транслітерованому вигляді, передають графічну форму відповідних англійських буквосполучень: *hamburger, kursor, İrving, Urbana* тощо.

§ 49. Буквосполучення *ei, eu* у словах німецького походження й буквосполучення *ij* та буква *u* в словах нідерландського походження

1. Німецьке буквосполучення *ei* передається кримськотатарською мовою за допомогою *au* чи *âu*: *Ayzenah, Vainrayh, Kayzer, Klâyn, Flâyşer*. Буквосполучення *eu* передається за допомогою *ou*: *froylâyn, Noybauer, Noybrandenburg*. За традицією в давніших запозиченнях німецьке буквосполучення *ei* кримськотатарською мовою передається за допомогою буквосполучення *eu*: *grossmeyster, kapelmeyster, kreyser, ştreymbreher; Leypsig, Reyn, Geyne, Vitgenşteyn*.

2. У запозиченнях з нідерландської мови буквосполучення *ij* та букву *y* кримськотатарською мовою передається за допомогою *eu*: *geyzer, dreyf*.

§ 50. Подвоєння букв на позначення голосних

Подвоєння букв на позначення голосних в іншомовних власних назвах передаємо подвоєнням відповідних кримськотатарських букв: *Aarne, Aahen, Vanzee, Zaale, Kuusinen, Saarbrüken, Tooming* тощо.

§ 51. Буквосполучення *ai* в запозиченнях з арабської мови

У запозичених буквосполученнях *ai* з арабської мови букву *y* не пишемо між *ai*: *aille, nail, daire, faiz, saire, saife, daima* тощо.

В арабських словах, як-от “*ayır*”, “*ğayır*”, “*zayıf*”, *y* пишеться між двома голосними, оскільки в мові-джерелі є буква *ğ*.

В арабських словах, як-от “*maaş*”, “*maarif*”, “*saat*”, букву *h* між двома буквами *a* не пишемо. У словах “*bahar*”, “*saha*”, “*baha*”, “*şehir*” тощо між двома голосними пишемо букву *h*, оскільки в мові-джерелі є буква *he* (ه) або *ha*(ح).

§ 52. Звук [j] з наступними голосними

У низці запозичених слів звук [j] й наступний за ним голосний звук кримськотатарською мовою позначається буквосполученнями *ya, yî, yu, ye, yi*: *adyunkt, adyutant, inyeksiya, konyunktura, kompyüter, kuryoz, pyedestal, intervyyu, premyer, karyer, karyera; Pyemont, Rivyera, Jenevyeva, Donahyu, Monteskye, Furye* тощо.

§ 53. Звук [j] і сполучення голосних після м'яких приголосних у запозичених словах

1. Букву *y* пишемо після м'яких приголосних *d, t, z, s, l, n* перед голосними *a, u, e, i, o* в таких словах іншомовного походження: *konferansye, atelye, marselyeza, vinyetka, bulyon, kanyon, senyor; Vyentyan, Sevilya, Kordilyeri, Nyuton, Gotye, Lavuazye, Molyer, Renye, Vinyi*.

2. Не пишемо жодної букви у низці запозичених слів після м'якого звука *l'* перед приголосним або в кінці слова на позначення м'якого звука: *albatros, coul, kolt, film, vakuol, vual, tül; Alberta, Bazel, Bulon, Delfi, Kromvel, Nelson, Rafael, Çarlz, Şampan* тощо.

Правопис іншомовних власних назв

§ 54. Правопис власних назв, які походять із мов, що користуються латинським алфавітом

1. Деякі імена людей та назви місцевостей європейського походження, що давно використовуються у кримськотатарській мові, пишуться відповідно до засвоєних форм за нормами кримськотатарського правопису: *Napoleon; Afina, Cenevre, Londra, Münih, Paris, Roma, Selânik, Venedik, Viyana; Hollanda, Letoniya, Lüksemburg* тощо.

2. Назви течій, що походять від іншомовних особових імен, пишуться відповідно до вимови у кримськотатарській мові: *Dekartçılıq, Epikürcilik, Kalvenci, Kalvencilik, Kalvenizm, Kartezyenizm, Lüterci, Lütercilik, Lüteranlıq*, тощо.

3. Назви місцевостей, що пишуться окремо відповідною мовою, кримськотатарською мовою також пишуться окремо: *Buenos Aires, Hyde Park, Mont Blanc, New York*.

§ 55. Правопис арабських та перських власних назв

Назви людей та місць арабського і перського походження пишуться відповідно до звукових і структурних особливостей кримськотатарської мови: *Amet, Asan, Abibe, Bedretdin, Fuat, Memet, Necmetdin, Nizametdin, Ümer, Üriye, Riza, Sadetdin; Cezayir, Fas, Filistin, Mısır, Suudi Arabistan; Bağdat, Cidde, Halep, İsfahan, Kahire, Medine, Mekke, Şam, Şiraz, Tahran, Tebriz* тощо. Імена людей також можуть писатися як *Hasan, Ahmet, Ahmed, Mehmet, Hüriye, Habibe* відповідно до побажань.

§ 56. Правопис грецьких власних назв

При написанні грецьких імен використовуються букви кримськотатарського латинського алфавіту, які відповідають звуковим значенням грецьких букв: *Homer, Herodot, Evripid, Pindar, Solon, Sokrat, Aristotel, Platon, Venizelos, Karamanlis, Papandreu, Onasis* тощо.

§ 57. Правопис українських імен та прізвищ

Українські імена та прізвища пишуться так, як вони вимовляються, і відповідно до загальних правил кримськотатарського правопису: *Bohdan,*

Vasil, Mikola, Petro, Semen, Volodimir, Yaroslav, Hanna, Nadiya, Svitlana, Mariya, Olha, Solomiya; Mikolayenko, Oleksiyenko, Şvets, Kuleba, Krivonis, Bilozir, Hruşevskiy, Krımskiy, Kravçuk, Mayboroda тощо.

§ 58. Правопис інших слов'янських власних назв

Топоніми та прізвища інших слов'янських народів передаються буквами кримськотатарського латинського алфавіту згідно зі звуковим значенням букв відповідних слов'янських мов та згідно з загальними правилами кримськотатарського правопису: *Rojkov, Senkeviç, Mitskeviç, Vişnevskiy, Tokarçuk, Maleviç, Gaşek, Henrik Yankovskiy, Dvorjak, Komenskiy, Andreyev, Kolaçnı, Blazek, Hruskova, Berdjih Grozniy, Stamatov, Yovkov, Dimitrov; Poznan, Lüblin, Belgrad, Varna, Gabrovo, Visla, Vltava* тощо.

§ 59. Правопис власних назв далекосхідних мов

1. Китайські імена передаються кримськотатарською мовою відповідно до засвоєних форм: *Huangho, Kanton, Nankin, Pekin, Şanghai*.

Китайські прізвища йдуть перед особовими іменами. Прізвища часто є односкладовими, а особові імена є одно- або двоскладовими. Ці слова починаються з великої букви; між складами ставиться дефіс: *Sun Yat-sen, Lin Yu-tang*. Однак імена на кшталт *Konfutsiy* пишуться разом.

2. Японські імена пишуться відповідно до засвоєних форм у кримськотатарській мові: *Tokio, Hiroshima, Nagasaki, Osaka, Kioto; Hirohito, Kayako Hayashi, Masao Mori*.

§ 60. Власні назви тюркських держав і спільнот

Назви людей і місцевостей, які належать до тюркських держав та спільнот, пишуться відповідно до їх засвоєних форм кримськотатарською мовою: *Azerbaijan, Özbekistan; Taşkent, Samarkand, Bakü, Bişkek; Qazan; Gabdullah Tuqay, Alişer Navoi, Abdür-rauf Fitrat, Bahtiyar Vahapzade, Bayqonur, Cafer Cebbaryl, Cemal Kemal, Çingiz Aytmatov, İslam Karimov, Muhtar Avezov, Osman Nasır* тощо.

Правопис складних слів

§ 61. Складні слова, які пишуться разом

Безафіксні ізафетні словосполучення, іменні словосполучення, складні дієслова, повторювальні слова, скорочення та вирази, що складаються з усталених дієслів, є складними словами, коли вони виражають одне поняття. Складні слова пишуться разом або окремо за певними правилами.

1. Складні слова, перша частина яких є запозиченою частиною з інших мов, пишуться разом: *avia-*, *avto-*: *agro-*, *aero-*, *akva-*, *alko-*, *art-*, *astro-*, *audio-*, *bio-*, *bodi-*, *veb-*, *helio-*, *geo-*, *hidro-*, *dendro-*, *ekzo-*, *eko-*, *ekonom-*, *etno-*, *avro-*, *zoo-*, *izo-*, *kiber-*, *meta-*, *meteo-*, *mono-*, *moto-*, *narko-*, *neo-*, *onko-*, *paleo-*, *pan-*, *para-*, *pop-*, *pres-*, *psevdo-*, *radio-*, *smart-*, *sosyo-*, *tele-*, *fito-*, *folk-*, *fono-*, *video-* тощо: *aviabilet*, *avtovokzal*, *agrobiznes*, *aeromobil*, *akvapark*, *alkotest*, *artkafe*, *astrobiologiya*, *audioqayd*, *bioqatqi*, *bodiart*, *vebsaife*, *helioteknika*, *geopolitika*, *hidropark*, *dendropark*, *ekomahsul*, *ekonomklass*, *etnomerkez*, *avrotamir*, *zoobağça*, *kibersilâh*, *metatil*, *meteostansiya*, *monosergi*, *motokross*, *narkotrafik*, *neomodernist*, *onkohasta*, *panamerikan*, *paranomal*, *popmuzika*, *pressattaşe*, *psevdoilim*, *smartkarta*, *sosyokultur*, *teleyayın*, *fitotedavi*, *folkmuzika*, *fonoqayd*, *videoqayd*, *radioyayın*.

Складні слова з частинами *ğayrı-*, *yarı-*, *yarım* пишуться разом: *ğayrıresmiy*, *yarıfinal*, *yarımada*.

Примітка. Якщо до власної назви чи аббревіатури додаються основи іншомовного слова, слово пишеться з дефісом: *psevdo-Faust*, *pan-Avropa*.

2. Складні слова з першою іншомовною частиною, що вказує на високу або низьку кількість чи ступінь чого-небудь, пишуться разом: *arhi-*, *hiper-*, *ekstra-*, *makro-*, *maksi-*, *midi-*, *mikro-*, *mini-*, *multi-*, *nano-*, *poli-*, *premium-*, *super-*, *top-*, *ultra-*, *fleş-*: *arhifonem*, *hiperses*, *hipermarket*, *ekstarklass*, *makroekonomik*, *maksietek*, *midianter*, *mikro dalğa*, *minidisk*, *multimillioner*, *nanomolekula*, *polikültür*, *premiumklass*, *supemodel*, *topmenecer*, *ultrases* тощо.

Примітка 1. Частина *top-* із числівниками пишеться окремо: *top 10*.

Примітка 2. Якщо такі іншомовні частини приєднані до власної назви або аббревіатури, вони пишуться з дефісом: *Süper-Şmidt*, *fleş-BİOS*, *mini-PK*.

3. Складні слова з першою іншомовною частиною *anti-*, *vise-*, *eks-*, *kontr-*, *leyb-*, *ober-*, *ştabs-* пишуться разом: *antivirus*, *visepresident*, *ekşçempion*, *kontradmiral*, *leybgvardiya*, *oberleytenant*, *ştabskapitan*.

Примітка. Коли ці типи іншомовних основ додаються до власних назв або аббревіатур, слово пишеться з дефісом: “*Anti-Düring*”, *eks-SSCB*.

§ 62. Складні слова, які пишуться разом

Кримськотатарські складні слова пишуться разом у випадках, наведених нижче.

1. Складні слова, що підлягають звуковому розпаду, пишуться разом: *qaynana* (< *qayın ana*), *qaynata* (< *qayın ata*), *nasıl* (< *ne asıl*), *niçün* (< *ne içün*), *qarağaç* (< *qara ağaç*), *sütlaç* (< *sütlü aş*) тощо.

2. Коли обидва слова чи одне з них змінюють своє значення під час сполучення, такі складні слова пишуться разом:

1) назви рослин: *arslanağız, quşburnu, açığağız, aqqayın, alabaş* (капуста), *aqşamsefa, atqulaq, qozuqulaq* тощо;

2) назви тварин: *tanaburnu* (комаха), *aqbaş* (птаха), *baştanqara* (птаха), *yarqanat* (тварина), *qarafatma* (комаха), *qızılqanat* (риба), *yeşilbaş* (качка), *boztorğay* (птаха) тощо;

3) форма, спосіб, вид, мотив тощо назви: *civanqaşı* (вишивання), *sıçantişi* (шиття);

4) назви їжі: *imambayıldı, tataraş, qaşıqaş, qarnıyarıq, tavalıqum* тощо;

5) назви ігор: *beştaş, dokuztaş, üçtaş* тощо;

6) назви небесних тіл: *Demirqazıq* (зірка), *Samanyolu* (сузір'я).

3. Складні дієслова, що складаються з афіксів дієприслівників на *-a, -e, -у* та дієслів *almaq, bilmek, bermek, qalmaq, turmaq, kelmek, yatmaq i yazmaq*, пишуться разом: *köralmataq, tüşünebilmek, sevebilmek; yürebermek, külebermek; qataqalmaq, yuqlayqalmaq; yazaturmak; sürekelmek; yıqılayazmaq, öleyazmaq*.

4. Усталені складні слова, в яких одна або обидві частини утворені наказовим способом, пишуться разом: *unutmateni; tutqal* тощо.

5. Разом пишуться усталені складні слова, утворені за допомогою афіксів прикметників *-an/-en, -r/-ar/-er/-ır/-ir, -maz/-mez, -miş/-miş: dalğaqrın, barışsever, suvölçer, degerbilmez, qadibilmez, quşqonmaz, tozyutar, kiınaylan* тощо.

6. Разом пишуться складні слова, друга частина яких утворюється за допомогою усталених афіксів минулого часу *-dı (-di/-du/-dü, -tı/-ti/-tu/-tü): albastı, geceqondu, imambayıldı, hoşkeldi*.

7. Разом пишуться складні слова, утворені за допомогою слів “*alt*”, “*ast*”, “*üst*”, “*üzeri*”, що не вказують на місце: *ayaqastı, aqşamüstü, bayramüstü, suvaltı, yeratı, ayaqüstü* тощо.

8. Особові імена, прізвища та прізвиська, що складаються з двох і більше слів, пишуться разом: *Gülınar, Atatürk, Atboğan, Qaraosmanoğlu, Beşqadem, Demirel, Harabiber*.

9. Назви місць, які складаються з одного або більше слів на позначення району, області, селища, села, міста та інших місць, пишуться разом: *Çıfutqale, Aqmonay, Özenbaş, Aqqaya, Taraqtaş, Qarasuvbazar, Orqarı, Süyürtaş, Aqyar, Aqmescit, Büyükonlar, Sarıbaş*.

Назви місць, які складаються за допомогою іменних словосполучень на кшталт “*şehir*”, “*köy*”, “*mahalle*”, “*dağ*”, “*tepe (töpe, töbe)*”, “*deñiz*”, “*göl*”, “*özen*”, “*suv*” та інших, пишуться разом: *Eskişehir, Taşkent, Canköy, Zalanköy, Ayuvdağ, Aqdeñiz, Acıgöl; Qızıltaş, Qarasuv, Sarısuv*.

10. У кримськотатарській мові збереглися слова зі своїм первісним значенням, що пишуться разом:

1) складні слова, утворені за допомогою іменних словосполучень із словом “*başı*” на позначення голови спільноти: *biñbaşı, onbaşı, yüzbaşı*.

Примітка. Складні слова, в яких першим компонентом є слово “*baş*”, пишуться окремо: *baş çavuş, baş hekim, baş qahraman, baş muharrir, baş rejissör, baş köşe, baş rol*. Слова *başbaqan, başkent* пишуться разом;

2) складні слова, утворені зі словами “*ağa*”, “*baba*”, “*bey*”, “*efendi*”, “*hanım*” тощо: *ağabey, beyefendi, hanımefendi, hacıağa, qudababa, qudaana, tizeana*.

11. Складні слова, утворені за допомогою слова “*ev*”, пишуться разом: *basımevi, doğumevi, yaıınevi*.

12. Складні слова зі словами “*hane*”, “*name*”, “*zade*”, пишуться разом: *çayhane, dershane, qahvehane, hastahane; beyanname, davetname, seyahatname; asılzade* тощо.

13. Слова, утворені за правилами перської мови, пишуться разом: *daridünya, suiqast; hamdüsenâ, tercimeihal, noqtainazar*.

14. Слова, утворені за правилами арабської мови, пишуться разом: *darülaceze, darülfünun, fevkülade, şeyhülislam, bismillah, inşallah, maşallah, velhasıl* тощо.

Примітка. Вислови “*selâm aleyküm*”, “*aleyküm selâm*” пишуться окремо.

15. Назви рослин, тварин, хвороб, утворені за допомогою компонентів на позначення кольору, пишуться разом: *aqağaç, qaradut, alabalıq, maviküif*.

16. Складні іменники:

1) слова, другою складовою частиною яких є дієслівний іменник або дієприкметник: *buzqıran, dalğaqrıan, künbatış, kündoğuş, suvölçer suvuçqan, yolbasar, yelquvan*;

2) складні слова, утворені поєднанням прикметника та іменника: *aqqayın, aşqazan, ayaqqar, qarağaç (qara ağaç), qaraqat, köktaş, qızılqanat, yalınayaq* тощо;

3) складні слова, утворені поєднанням двох іменникових основ: *ayaqmaşına, hansaray, buzdolar* та інші;

4) складні слова, першою частиною яких є іншомовна основа: *avtoyol, videofilm, diskobar, radioyayın, mediaholding*;

5) слова, першою складовою частиною яких є дієприкметник: *yanardağ, çalarsaat, uçansuv*;

6) складні іменники, утворені сполученням числівника з іменником: *beşyıllıq, biñyapraq, qırqayaq, üçköşe* тощо.

Примітка. Якщо кількісний числівник записується цифрами, між ним і другою основою ставиться дефіс: *70-yıllıq, 2-asırlıq*;

7) складні іменники з першою частиною *yarı-, yarım-*, що виражають єдине поняття, пишуться разом: *yarımay, yarımada, yarıfinal*.

Примітка. У словосполученнях на кшталт *yarım litr, yarım saat, yarım şehir, yarım dünya, yarım saife, yarım kün, yarı gece* слово “*yarım*” пишеться окремо;

8) складні іменники, утворені з трьох і більше основ, пишуться разом: *avtomotoklub, radiospektrografiya, termohidrodinamika*.

17. Складні прикметники:

1) прикметники, що складаються із складених слів, пишуться разом: *hayvanasrarcılıq, açközlük, alçaqgöñüllü, çoqqatlı, küleryüzlü* тощо;

2) прикметники, утворені сполученням прикметників з іменниками, пишуться разом: *açköz, açıqköz, patlaqköz* тощо.

18. Складні прислівники: *yalanayaq, yalanbaş; bugün*.

§ 63. Складні слова, що пишуться з дефісом

Кримськотатарські слова, що пишуться з дефісом

1. Повторювані слова: *adım-adım, ağır-ağır, aqrın-aqrın, çanaq-çanaq, çeşit-çeşit, darma-darğın, güzel-güzel, kete-kete, kesek-kesek, qariş-qariş, quçaq-quçaq, tez-tez, yavaş-yavaş, yüksek-yüksek* тощо.

2. Повторювані слова з *m*: *aş-maş, adam-madam, bala-mala, dolap-molap, qarı-marı, suv-muv* тощо.

3. Звуконаслідувальні слова: *çıtır-çıtır, ğıç-ğıç, şart-şurt, şıpır-şıpır, taq-taq, tars-turs, tip-tip, viz-viz* та інші.

4. Підсилювальні форми, утворені шляхом повторення прикметника або прислівника: *ap-açıq, büs-bütün, köm-kök, küpe-kündüz, qur-quru, mos-mor, sap-sağlam, sim-sılaq, ter-temiz, tüm-tüz*.

5. Складні слова, утворені за допомогою синонімів або антонімів: *alçaq-yüksek, alış-veriş, az-çoq, bata-çıq, bala-çağa, çanaq-çölmek, enine-boyuna, enişli-yoquşlı, eski-püskü, ev-barq, gece-kündüz, kelgen-ketken, qarı-pencere, qolum-qomşu, sabah-aqşam, soy-sop, töke-saç, yana-yaqıla, yarım-yamalaq, yata-tura* та інші.

6. Слова, утворені сполученням близьких за значенням слів, що виражають одне й те саме поняття: *ana-baba, ses-soluq, aş-suv, qavğa-şamata, çalı-çırpı, tanış-biliş, savut-saba, ufaq-tüfek, bala-çağa, urup-yıq, çarıp-çarqalay, töküp-saçıp, yanıp-qavurılmaq, oynap-külüp, azdı-tözdü* тощо.

7. З дефісом пишуться також повторювані слова, утворені за допомогою відмінкових афіксів іменника й присвійних афіксів: *ağız-*

ağızdan, el-elge, omuz-omuzğa, yan-yana; ağızdan-ağızğa, baştan-başqa, elden-elge, kün-künden, yıldan-yılğa; artı-artına, boşu-boşuna, künü-kününe, peşi-peşine, ucu-ucuna.

8. Слова з приблизним значенням: *bir-eki, bugün-yarın* та інші.

Примітка. Слова, що виражають приблизний зміст або певні часові, кількісні межі, можуть утворюватися з двох чисел, позначених цифрою, між цифрами яких ставиться тире: *3—4 kün, 5—6 yıl, 1—4 sınıf talebeleri.*

9. Складні вигуки та звуконаслідувальні слова, утворені повторенням: *vallah-billah, aman-aman, vay-vay, taq-taq, şaqır-şuqur, cur-cur, dambir-dumbur, tip-tip, çivil-çivil.*

10. Скорочення, що містять цифри: *An-124, HA-420.*

11. Назви шкільних класів, будівель, підрозділів, що містять букви та цифри: *8-D sınıfı, QT-24 gruppi, bina № 61-A.*

12. З дефісом пишуться аббревіатури, що складаються з букв і наступного за ними слова: *DNK-test, VIP-salon, PİN-kod, e-posta.*

13. Деякі слова традиційно пишуться з дефісом: *status-kvo, kart-blans* тощо.

14. З дефісом пишуться складні дієслова, утворені повторенням дієслівної основи: *aytsa-aytsın, aylanır-aylanır, barsa-barsın, bilir-bilmez, kelir-kelmez, oldu-olacaq, olur-olmaz.*

15. З дефісом пишуться складні дієслова, що складаються з дієслів близького або протилежного значення: *al-sat, kel-ket, oyna-kül, yıqıl-tur* та інші.

16. Арабські запозичення, що складаються з кількох слів і виражають складне поняття: *Beyt-ül-muqaddes; Dar-ur-rahāt; Luğat-it-Türk.*

Винятки: *Beytullah, maşallah.*

17. Зазвичай у словосполученнях ізафетного типу, запозичених із перської мови, що є назвами релігійних термінів, священних книг, періодичних видань і літературних творів, між попереднім словом і додатковим елементом *i/i* (ізафетом) ставиться дефіс: *cemaat-ı müslimin, hal-ı hayat, Quran-i Kerim, “Alem-i nisvan”, “Nale-i Qırım”.*

Слова іншомовного походження,
що пишуться з дефісом

18. Слова, які складаються з двох іменників:

1) іменники, що позначають професію, кар'єру: *ressam-karikaturist, doktor-ekolog, mühendis-konstruktor, cerrah-travmatolog;*

2) іменники з протилежним значенням: *alış-veriş, keñişletme-tarlaştırma, azlaştırma-quvetlendirme;*

3) складні іменники, якщо перший іменник визначає певну прикмету, особливість предмета, особи, явища, названих другим іменником: *biznes-plan*, *blok-sistem*, *doping-kontrol*, *internet-yayın*, *fan-klub*, *karaoké-bar*, *suşi-bar*;

4) складні іменники, в яких першим іменником є буква грецького алфавіту: *alfa-qısım*, *delta-nur*, *gamma-ışık*;

5) складні іменники, що позначають військові звання, державні посади: *general-mayor*, *premyer-ministr*;

6) складні іменники, що позначають одиниці вимірювання: *kilovatt-saat*, *megavatt-saat*;

7) музичні терміни: *do-diyéz*, *mi-bemol*, *lâ-major* тощо;

8) проміжні сторони світу: *nord-ost*, *züy-d-vest*.

19. Складні назви народів і племен: *monğol-tatarlar*, *finn-uğorlar*, *sami-hamitler*.

Складні прикметники, що пишуться з дефісом

20. Прикметники, утворені від складних іменників, пишуться з дефісом: *milliy-patriotik*, *sosyal-demokratik*.

21. Складні прикметники, основи яких називають незалежні поняття: *mimariy-inşaat*, *harbiy-sportiv*, *medeni-y-tehnik*, *terbiyeviy-oqutuv*, *ilmiy-eksperimental*, *ilmiy-tedqiqat*, *içtimaiy-siyasiy*, *tarihiy-medeniy*, *lirik-epik*, *himik-bakteriologik* тощо. Між компонентами таких складних прикметників можна вставити сполучник *ve*: *mimariy ve inşaat*, *harbiy ve sportiv*, *terbiyeviy ve oqutuv*, *içtimaiy ve siyasiy*.

Примітка. Складні прикметники такого зразка, уживані як наукові терміни, пишуться разом: *ineyapraqılılar*, *qafadanayaqlı*.

22. Складні прикметники, основи яких означають різні кольори, пишуться дефісом: *qaralı-beyazlı*, *mavı-sarı*, *allı-beyazlı*.

Примітка. Складні прикметники, що позначають інтенсивність кольору, пишуться окремо: *açık sarı*, *qoyu yeşil*, *qoyu kırmızı*.

23. Форми прикметників, утворені частковим повтором, пишуться з дефісом: *ap-aq*, *bem-beyaz*, *büs-bütün*, *çır-çıplaq*, *mas-mavı*, *köm-kök*, *qar-qara*, *qır-qırmızı*, *qır-quru*, *sap-sarı*, *sim-siyah*, *yem-yeşil*.

24. Складні прикметники, основи яких виражають сторони світу, пишуться з дефісом: *cenübiy-şarqiy*, *cenübiy-ğarbiy*, *şimaliy-şarqiy*, *simaliy-ğarbiy*.

25. Складні прикметники, основи яких виражають поняття з уточнювальним змістом: *edebiy-bediy*, *tarihiy-teñeştirmeli* тощо.

Складні прислівники, що пишуться з дефісом

26. Словосполучення, що складаються з двох іменників і вживаються як прислівники, пишуться з дефісом: *gece-kündüz, sabah-aqşam, kün-künden, seneden-senege, ciki-cikine*.

27. Неозначені прислівники, що мають у своєму складі частки, пишуться з дефісом: *bir-de-bir yerde, bir-de-bir kimse, bir-de-bir şey*.

27. Складні прислівники, утворені з двох прислівників, пишуться з дефісом: *öyle-böyle, bu-şu, odur-budur, ana-mına, anda-mında, o yaq-bu yaq*.

28. Складні прислівники, утворені повторенням основ, пишуться з дефісом: *bes-belli, bese-belli, tez-tez, yavaş-yavaş, öz-özünden, öz-özüne, ister-istemez*.

29. Прислівники термінологічного характеру: *a-priori, de-fakto, de-yure*.

§ 64. Складні слова, що пишуться окремо

1. Окремо пишуться складні дієслова, утворені за допомогою допоміжних дієслів *etmek, etilmek, eylemek, olmaq, olunmaq, yapmaq, bermek, çekmek, almak, tutmaq*: *arz etmek, azat etmek, elde etmek, ilân etmek, qabul etmek, qayd etmek, laf etmek, qul olmaq, oyun etmek, selâm etmek, terk etmek, bar olmaq, peşman olmaq, yoq etmek, yoq olmaq, cevap bermek, qarar almak, göñül almak, qol tutmaq* тощо.

2. Складні дієслова, утворені шляхом поєднання дієприслівника та дієслова, пишуться окремо: *yuqlar qalmaq, ağlar yibermek, çarıp kelmek, sıçrap turmaq, yazıp almak, qatıp qalmaq, yazıp bermek, ayta bermek, oqur çıqmaq, barıp kelmek* та інші.

3. Складні слова, у яких жодне або друге слово не зазнало змін у значенні, пишуться окремо:

1) слова, утворені від назви одного з виду тварин:

til balığı, köpek balığı, qılıç balığı, yunus balığı тощо;

deve quşu, muhabbet quşu тощо;

ateş böceği, hamam böceği, fırın böceği та інші;

at çibini, sığır çibini та інші;

oq yılanı, suv yılanı; dağ sıçanı, tarla sıçanı; dağ tavuğı тощо;

2) слова, утворені від назви одного з виду рослин:

egrelti otu, mışiq otu, yüksük otu;

çuha çeçegi, küpe çeçegi, yıldız çeçegi;

çalı tikenî, deve tikenî; quş yüzümi, köpek yüzümi; at kestanesi, can erik, yüzüm erik; sırıq baqla, çubar baqla, eşek baqlası, çoban çantası, civan perçemi тощо.

Примітка. Слова “*semizot*”, “*taraqot*” за традицією пишуться разом;

3) складні слова, утворені від однієї з назв на позначення речі, предмету, інструменту:

çaqmaq taş, kireç taşı, sünger taş;

qahve degirmeni, yel degirmeni; suv dolabı; masa örtüsü, yataq örtüsü; alt keçit, üst keçit тощо.

Примітка. Складні слова на кшталт “*yeldegirmen*”, “*suvdolap*” у формі безафіксальних ізафетних словосполучень пишуться разом;

4) складні слова, що стосуються доріг та транспорту: *çevre yolu, deñiz yolu, hava yolu, qara yolu, eçki yolu;*

5) складні слова, утворені від одного зі слів, що виражають стан, подію: *ana tili, ay tutulması, baş ağrısı* (хвороба), *baş belası, baş aylanması, yer çekimi* та інші.

Примітка. Слово “*işbirliği*” традиційно пишеться разом;

6) складні слова, утворені з однієї з назв на позначення їжі, напою: *badem yağı, quyruq yağı; maden suvu; beyaz peynir; lülâ kebab, şiş kebabı; irmik helvası, qoz helva, un helvası* тощо;

7) небесні об’єкти: *Çolpan Yıldızı, Qutup Yıldızı, quyruqlı yıldız; kök taşı;*

8) складні слова, утворені одним із слів, що позначають частину або замінують частину чогось: *aşık kemigi, elmaçık kemigi; çinativ parmaq, işaret parmağı, yüzük parmağı; azuv tişi, süt tişi; zafra kisesi; çatma qaş, taqma tiş, taqma tırnaq, ekşi çiray, sıtıq çiray; ğağa burun (kimse), qarğa burun, salpı qulaq* тощо;

9) складні слова, пов’язані з поняттям часу: *bağ bozumu, gece yarısı, kün ortası, hafta başı, hafta sonu* та інші.

Примітка. Слово “*yılbaş*” пишеться разом.

4. Окремо пишуться назви кольорів у формі іменних словосполучень, утворених зі слів “*renk*” та “*tüs*” або які позначають назву одного з кольорів: *kümüş renki, portaqal renki; altın tüs, kül tüs.*

Примітка. Слово “*qahverenkî*” пишеться разом.

5. Окремо пишуться прикметники, які вживаються перед назвою кольору для позначення відтінку кольору: *açık mavi, açık yeşil, qoyu yeşil, kirli sarı, qoyu mavi, toq kırmızı* та інші.

6. Слова “*ğarp*”, “*şarq*”, “*cenüp*”, “*şimal*”, “*aşağı*”, “*yuqarı*”, “*orta*”, “*iç*”, “*yaqın*”, “*uzaq*”, що вживаються в назвах місцевостей, пишуться окремо:

Ğarbiy Trakya, Şarqiy Avrupa, Cenübiy Koreya, Şimaliy Amerika, Aşağı Qaralez, Yuqarı Qaralez, Merkeziy Asiya, Orta Şarq, İç Asiya, İç Anadolu, Yaqın Şarq, Uzaq Şarq.

7. У назвах місць і споруд зі словами “*mahalle*”, “*bulvar*”, “*cadde*”, “*soqaq*”, “*ilçe*”, “*köy*” та іншими, що складаються з імен людей, окрім звань або титулів останніх, особові імена пишуться окремо: *Amethan Sultan meydanı; İsmailbey mahallesi, Meñli Geray caddesi; Ümer İpçi soqağı; Bekir Çobanzade institutı.*

8. Окремо пишуться складні слова та терміни зі словами “*iç*”, “*sıra*”: *ceviz içi, hafta içi, yurt içi; ardi sıra, yañı sıra.*

9. Окремо пишуться складні слова і терміни, утворені за допомогою слів “*alt*”, “*ast*” та “*üst*”, які позначають конкретне місце: *teri altı, topraq altı; büyrek üstü bezi, tepe üstü.*

Примітка. Слова “*suvaltı*”, “*yeraltı*”, “*yerüstü*” пишуться разом.

10. Складні слова та терміни пишуться окремо, перша частина яких складається зі слів “*alt*”, “*üst*”, “*ana*”, “*ög*”, “*art*”, “*arqa*”, “*yan*”, “*qarşı*”, “*iç*”, “*tış*”, “*orta*”, “*büyük*”, “*küçük*”, “*sağ*”, “*sol*”, “*peşin*”, “*bir*”, “*eki*”, “*tek*”, “*çoq*”, “*çift*”: *alt qurul, alt yazı; üst qat, ana tili; arqa plan, arqa körçek; yan soqaq; qarşı körüş, iç tertip; tış borc, orta qulaq, büyük dalğa; küçük harf; peşin hüküm; bir hücreli; eki anlamlı, tek hücreli; çoq hücreli; çift ayaqlılar, çift qanathılar.*

Складні числівники, які пишуться окремо

11. Складені кількісні числівники пишуться окремо: *on bir, bir buçiq, üç buçiq biñ, üç yüz.*

12. Складені порядкові числівники пишуться окремо: *doquz yüzünci, on sekizinci, beş yüz yetmiş altıncı, eki biñinci.*

13. Порядкові числівники, записані цифрами, пишуться окремо: *3 biñlik, 20 millionlıq, 7 milliardlıq.*

Складні займенники

14. Складні неозначені займенники пишуться окремо: *bir kimse, bir şey, hiç kimse, hiç bir şey, hiç bir kimse, bazı bir, her hangi, her şey, her kim, her kes* та інші.

Складні прикметники, які пишуться окремо

15. Прикметники, що утворюються шляхом поєднання прикметника та іменника, що виражають спільну граматичну ознаку: *yüksek seviyeli, qısqa dalğalı, uzun boylu, alçaq boylu, elâ közli* тощо.

16. Прикметники, що утворюються шляхом поєднання іменника та дієприкметника: *suv temizleyici, çöp temizleyici, dalğa kırıcı, baş aylandırıcı* та інші.

Примітка. З дефісом пишуться прикметники, утворені від дієслівних форм протилежного значення: *yükleme-boşatma, ölçeme-teşkerme*.

17. Прикметники, що утворюються шляхом поєднання прислівника та прикметника: *az verimli, çoq qatlı, az sayılı*. Або шляхом поєднання прислівника та дієприкметника: *az kullanılmış, ince çekilgen*.

18. Складні прикметники, що вживаються як терміни: *teren til artı* (звук), *eski Türk* (мова) тощо.

19. Складні прикметники, перша частина яких складається з числівника: *yigirmi qatlı, on metrlik, elli tonnalıq, üç litrlik, yarım saatlıq, yarım litrlik, bir kerelik, yüz otuz beş yıllık, dört körçekli*.

Прикладка

20. Прикладка стоїть перед означуваним словом і пишеться окремо: *pamučı qız, marinist ressam, parazit mantar, ham keten, Fatma tize, Zarema hanım, İsmail hoca*.

Складні прислівники, які пишуться окремо

21. Словосполучення, утворені сполученням вказівного займенника та іменника, пишуться окремо: *o kün, şu an, şu daqıq, bu vaqıt; o birisi kün*.

22. Окремо пишуться складні прислівники, що містять слово “*bir*”, яке має значення невизначеності: *bir qaç, bir talay, bir çoq, bir tamam, bir soy, bir türlü, hep bir, öyle bir*.

Примітка. Слово “*biraz*” пишеться разом.

Правопис допоміжних дієслів

23. Форми допоміжного дієслова “*e-mek*” пишуться як разом, так і окремо.

Голосна “*e*” випадає, коли пишеться разом зі словами, що закінчуються на приголосний, зокрема підпадає під правила гармонії твердості-м’якості голосних звуків: *yorğundi (yorğun edi), başlaycaqken (başlaycaq eken), çalışırken (çalışır eken), oqurken (oqur eken), kelirse (kelir ise)* та інші.

Примітка. Написання форм допоміжного дієслова (*edi, eken,emiş, ise*) разом здебільшого зустрічається в писемному мовленні.

§ 65. Правопис післяйменників

1. Написання післяйменника *ile*:

1) післяйменник *ile* пишеться як окремо, так і разом зі словами;

2) якщо післяйменник *ile* пишеться разом із словами, що закінчуються на приголосний, голосний *i* випадає: *qalemle* (*qalem ile*), *trenle* (*tren ile*), *pıçaqle* (*pıçaq ile*);

3) післяйменник *ile* зі словами, що закінчуються на голосну, пишеться окремо: *qardaşı ile*, *sözü ile*, *ailesi ile*.

2. Написання післяйменника *nen*:

1) післяйменник *nen* пишеться разом зі словами: *qalemnen*, *aqılnen*, *vastasinen*, *babasinen*.

3. Іменні післяйменники *ald*, *alt*, *ast*, *ara*, *arqa*, *art*, *baş*, *haqqında*, *iç*, *qarşı*, *ög*, *orta*, *soñ*, *tüp*, *üst*, *yan* пишуться окремо: *sofra başında*, *dağ üstünde*, *tarih haqqında*, *yol ortasında*.

§ 66. Правопис сполучників

1. Окремо пишуться сполучники:

1) у словах, коли сполучник вживається із частками: *dersiñ ki*, *olsa da*, *olsa bile*;

2) складені сполучники: *hem hem*, *de de*, *ve veya*, *ya ya*, *ne ne*, *ne ne de* тощо.

Написання сполучника *ki*

2. Сполучник *ki* пишеться окремо: *bilmem ki*, *demek ki*, *malüm ki*, *yeter ki* тощо: *Öyle ökünçli ağladı ki*, *Server qorqtı, tez-tez evge çaptı* (Şamil Alâdin). *Añladı ki, bu adamlar kimnidir bekleyler, ya da nenidir qorçalaylar* (Ervin Ümer). *Tanıqlıq, malüm ki, büyük üstünlük* (Şamil Alâdin).

У деяких випадках сполучник *ki*, який закріпився в усталеній формі, пишеться разом: *belki*, *çünkü*, *hâlbuki*, *sanki*.

Окремо пишеться також слово *ki*, яке вживається з функцією сумніву та підсилення: *Ders bitti, zil çaldımı ki?* *Seni öyle köreceğim keldi ki*. *Yahşı ki, kimse körmedi* (Seitümer Emin). *Nefis peşine tüşkenler öyle tez deñişeler ki, şaşıp qalasın*; *Oña, şükürler olsun ki, benim işim tüşmedi*.

Написання сполучника *da/de*

3. Сполучник *da/de* пишеться окремо і підпорядковується правилу сингармонізму за принципом твердості-м'якості залежно від останньої голосної букви попереднього слова: *Qızı da keldi, kelini de*. *Halnı oğluna da bildirdi*. *Sen de mi qardaşım?* *Azına da, çoquna da köne ediñiz* (İbrahim Paşı).

Dedim, derim, hem kene de deyceğim (Ayder Osman). *Lâkin men de endi el qavuştırip oturmam* (Mediha Mambet). *Aptesi oña endi balaban qız olup körüindi. Dülberligi de öyle...* (Emil Amit). *Leviza senday ekende mektepke çablanan barğan vaqıtları da ola edi...* (Emil Amit).

Примітка. Сполучник *da/de*, який пишеться окремо, не буде ніколи писатися як *ta/te*: *Ketip de kelmemek bar, kelip de körmemek bar. Ana, işim için hiç de rahatsızlanmañız* (Mediha Mambet). *Ya, barıp da, Ümerim ölgen olsa!* (Ümer İpçi). *Zarar yoq, şiş de yanmaz, kebab da pişer* (Yusuf Bolat). *Köpek de avlamay* (İbrahim Paşı).

Примітка. Слово “*ya*”, що вживається разом із *da*, пишеться окремо: *ya da: Yigit ya altıncı duyğuniñ sahibi, ya da evelleri mında bulunğan edi* (Memet Sevdıyar). *Bu, bağçacılıq ya da ekincilik degil* (Çerkez Ali).

§ 67. Правопис часток

1. Загалом частки пишуться окремо. Ті ж частки, що стали частиною іншого слова, пишуться разом або з дефісом.

2. Окремо пишуться:

1) частка *degil*: *suvuq degil, bilmey degil, yahşı degil, fena degil; qolay degil*;

2) частка *hiç*: *hiç meraqlı olmağan, hiç qıyın degil, hiç bir şeyge yaramağan*;

3) повторювальна частка *ne*, що вживається для заперечення наявності предмета чи ознаки: *ne taş, ne topraq, ne tiri, ne ölü, ne o ne bu, ne öyle ne de böyle*;

4) частка *hiç*, що вживається у складі заперечних займенників: *hiç bir kimse, hiç kimse, hiç bir şey*;

5) частка *hep*: *Film hep devam ete, Rüstem ağa hep laf ete*;

6) частка *daha*: *daha küçlü, daha yahşı*;

7) частка *pek*: *pek yahşı, pek bilgili, pek çoq, pek sıq, pek yaramaz*;

8) частка *eñ*: *eñ yüksek, eñ sıcaq, eñ güzel*;

9) слова “*ki*”, “*yalıñız*”, “*tek*”, “*sadece*”, “*yani*”, що вживаються з підсилювальною метою: *Yazıq ki, endi tanış olğanda ayrılışacaqız; İnsan yalıñız qarınnı toydurmaqñı degil de, gōñülñi toydurmaqñı da tüşünmek kerek; Sizlerden sadece aleket*;

10) частка *da/de*, що використовується для розділення чи підсилення: *köresiñ de, o da qayttı, o belli adam da*;

11) частка *ya*, що вживається у значенні здивування: *Bu nasıl bir davranış ya?*

3. Разом пишуться:

1) питальна частка *-mı/-mi*: *yaptın mı? bittimi?* Ця частка традиційно пишеться разом і підпорядковується правилам сингармонізму відповідно до голосного в попередньому складі: *Köresiñ mi? Öyle degil mi? Oquysıñ mı? Azad, sen aqlıñnı coyduñ mı şaşırdıñ mı şu?* (Seitümer Emin). *Eski dostlarnı tanımayısıñ mı endi yoqsa?* (Ervin Ümer). *Üsein efendi kerçek ayttımı?* (Şamil Alâdin); *Bu orta asır zorbalığı olup çıqmaz mı edi?* (Şamil Alâdin). *O, Kezlev şehrinde de özünemi, oğlunamı, yer alıp, anda da eki qatlı, çoq odalı ev qura. Babam, çaresizliktenmi, küçsüzliktenmi, qara qasevettenmi, bilmeyim, amma eki küinde bir evge sarğış qayta edi.*

Крім запитання, ця частка пишеться разом в інших випадках: *Yağmur yağdı mı, tışarı çıqamaymız. Birevi yaramadı mı, hepisi Gülnarğa baqıp, imdat bekleyler* (Rustem Müyedin). *Yolqapı açıldı mı, oğlum Nariman keldi, dep, her kesni ayaqqa qalqtıra edi* (İbrahim Paşı). *Oğlan ondan soñ başqa sözler de ayttımı, yoqmı, qız bilmey* (Üriye Edem). *Bu terekleriniñ yanında bir-de-biri peyda oldumı, nar, közyaşlar töküp, öküir-öküir ağlay eken.*

Примітка. У складних дієсловах питальна частка *-mı/-mi* може вживатися між двома словами: *Devam mı eteceksiñ?*;

2) частка *-sana/-sene*, яка вживається на позначення бажання: *ketirsene, sallasana*;

3) частка *-çı/-çi*, що виражає значення заохочування, наказу, бажання, прохання: *ketirçi, baqayımçı*;

4) модальна частка *-dır/-dir*: *nasıldır, kimniñdir, nedir, qaydadır, qaydandır, qaysıdır, biledir, ketkendir.*

Розділові та інші знаки

- . Крапка
- , Кома
- ; Крапка з комою
- : Двокрапка
- ... Три крапки
- ? Знак питання
- ! Знак оклику
- Тире
- “ ” Подвійні лапки
- ‘ ’ Одинарні лапки
- () Круглі дужки
- [] Квадратні дужки
- ' Апостроф
- ^ Знак подовження та пом'якшення
- / Скісна риска
- \ Зворотня скісна риска
- § Знак параграфу
- *** Знак кінця розділу

Пунктуація

Пунктуація, як система розділових знаків, полегшує розуміння письмового (друкованого) тексту, допомагає розділити його на частини та графічно організувати. У конкретних мовленнєвих ситуаціях пунктуація допомагає визначити будову, зміст та інтонацію писемного мовлення.

§ 68. Крапка (.)

Крапку (.) ставимо в таких позиціях.

1. У кінці розповідного речення: *Müsaafir tosat-tosat kemaneye baqa berdi.* (Yusuf Bolat).
2. У кінці окличного речення, якщо воно вимовляється без окличної інтонації: *Saniye apte, qapını açınız.* (Reşid Murat).
3. У кінці номінативних (називних) речень, які не містять ані питання, ані оклику: *Yaz çillesi.* (Üriye Edem).
4. У прізвищах з ініціалами: *Studentlerden A. İbrahimov, Z. Veliyeva, F. Ametova yahşı oquylar.*
5. У скороченнях слів: *ve dig. (ve digerleri), ve başq. / vb. (ve başqaları), ve ilh. (ve ilâhri), s. (saife,, baq. (bağıñız)).*
6. У датах, які позначені арабськими цифрами: *6.04.2001 künü kafedra toplaşuvı olacaq.*

§ 69. Знак питання (?)

Знак питання (?) ставимо в таких позиціях.

1. У кінці простого речення, що містить пряме питання: *Anañnıñ adı ne eken?* (Çerkez Ali). *Selime, saña ne oldu?* (Çerkez Ali).
2. У реченнях із прямою мовою, коли пряма мова є питальним реченням: *Soñra etraftan: “Kimni çağırılar?” — degen sesler eşitildi.*
3. У кінці складного речення, якщо всі його частини або лише одна частина містить питання: *Bu azbarğa ayaq basmağaniñ ne qadar oldu, bilesiñmi?* (Üriye Edem). *Ministr haftalarnen evde, işni kim yapacaq?* (Üriye Edem).

Примітка. Коли підрядне речення, що містить частки *-mı/-mi*, вживається попереду головного речення, у кінці речення знак питання не ставиться: *Aqşam oldımı, sürüler qaytır. Qaş qarardımı, evge ketermiz.*

Примітка. У реченнях з однорідними членами, що виражають питання, знак питання ставиться в кінці: *Pek yaqındanmı bu sesler, pek uzalardanmı?*

4. Знак питання ставиться в дужках, щоб висловити сумнів або здивування автора: *Soñra qavalda (?) “Tim-tim”ni icra etken.*

§ 70. Знак оклику (!)

Знак оклику (!) ставимо в таких позиціях.

1. У кінці окличного речення: *Ne de güzel hava!*
2. У кінці розповідних, питальних та наказових речень з виразною інтонацією: *O vaqıt yurt bayramında men bitayniñ falına nafile inanmağan ekenim!* (Nuzet Ümer). *Öz anañni acı, benim saña köstergen babalığımı da unutma!* (Çerkez Ali).
3. Для розрізнення звертань, вимовлених виразною інтонацією: *Saygılı cemaat! Bu mesele pek mühim!*
4. Для привернення уваги до окремих новин: *Yüz dollarnı (!) para yerine sayma.*
5. Після вигуку з високою інтонацією: — *Va-a-ay! Seni körgeñ bey olsun!*

§ 71. Три крапки (...)

Три крапки (...) ставимо в таких позиціях.

1. На позначення незакінченості висловлення, паузи в логічному розвитку думки: *Bütün yaz bostannı otadı, çapaladı, suvardı...*
— *Yaqında olar da evlenecekler, soñ...*
— *Soñu daha ne? (Üriye Edem).*
— *Aşıqam, dostum, çoq oturmağa vaqtım da yoq, amma... (Üriye Edem).*
2. Для позначення місця, де цитований уривок (цитату) вилучено із тексту. У таких випадках три крапки заносяться в трикутні дужки <...>.

§ 72. Двокрапка (:)

Двокрапку (:) ставимо в таких позиціях.

1. У безсполучникових складних підрядних пояснювальних реченнях: *Qararıñız, söz kelimi, şu manada olacaq: Zulfuqar alçaqlıq uaptı.*
2. Після узагальнювального слова в реченнях із однорідними членами: *Sepet aşaytnen tolu edi: şeker, sarıyağ, ötmek, qahve, alma, et.*
3. У реченнях із прямою мовою після слів автора: *İçeriden Resul hoca çıqıp: “Haydı, kiriñiz, başlaymız”, — dedi.*
4. У складнопідрядних реченнях з підрядними частинами, якщо останнє речення пояснює зміст попереднього або вказує на причину дії:

Aylanıp artımızğa baqayıq: yaralar savuldı, yañı şeerler quruldı, yañı demir yollar çekildi... (E. Ç.).

§ 73. Кома (,)

Кому (,) ставимо в таких позиціях.

1. Між однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками: *Qartanamnıñ azbarında sarı, qırmızı, beyaz çeçekler açtı.*

2. Між однорідними членами речення, поєднаними єднальними й розділовими повторюваними сполучниками (*hem — hem; hem — hem de; hem — ve hem de; ne — ne; ne — ne de; ya — ya; ya — ya da, de — de, kâ — kâ, ve — ve; ve — ve hem; ve — ve hem de*): *Odanıñ qapısı sofağa açılğanından, anda hem qonuşmağa, hem oynamağa yer qaldırıldı (Çerkez Ali). Edem közlerini de aç, de yuma (İbraim Paşı). Onuñ qaltırağan ve heyecanlı sesi kâ bölüne, kâ yüksele (Seitümer Emin). Zemineniñ qıyafeti de, özü de, tabiatı da şu tizesine pek beñzey (İbraim Paşı). Hem diñlemege, hem de laf etmege bilmek (Ablâziz Veli). Hem ticaret, hem ziyaret degenleri kibi ... Bir qaç saniye hem yılan, hem de bala can alâmeti köstermediler (Yusuf Bolat). Qısqası, qart öz işiniñ hem mütehassısı, ve hem de teşviqatçısı edi.... lâkin çalışqan soñ, ne adamlarnı, ne baraknı, ne de hizmetni terk etecekleri kelmedi, mında qaldılar (Şamil Alâdin). Aldıña baqsañ, ya Ayuvdağ, ya da Kastel arqasını tırbaytıp tura...(Ümer İpçi). Yol, de tik bayırğa tırmaştı, de aşığı tüştı (Emil Amit). Qaysı institutnı bitirgeni ve qorantası haqqında soradı, ve onı bir-de-bir obyektke qoymaq mümkün olğanı haqqında ayttı (Seitümer Emin). ... tili halq tiline yaqın olup, sade ve añlayışlı olması ve hem de olarnıñ şu yerde uydurılıp ayılmasıdır (Rıza Fazıl).*

Примітка. Кома не ставиться після сполучника *da/de*, який вживається в реченні з метою підсилення або зв'язку: *Çünkü adam da bir özü qalğan soñ yaşar olamaz (Ervin Ümer). Bu da seniñ yañğızlığına soñ olsun (S. K.).*

3. Між однорідними членами речення та між компонентами (частинами) складнопідрядного речення перед сполучниками *amma, lâkin, faqat, ya da, yahut, yoqsa, ise*: *Tek siz ekiñiz olğanda, iş başqa edi, amma şimdi qurucılıq armanında yetmiş biñden ziyade qurucu bar (Seitümer Emin). Rüstem birden yerinden turdu, lâkin üstünde çarşaftan ğayrı şey yoqluğın abaylap, tekrar yerine oturdu, çarşafqa sarındı (Emil Amit). Her kes öyle dey, faqat nasıl deñişkenimni kimse aytmay (Şamil Alâdin). Hiç olmadım qarğalarnıñ davuşı çıqsa, ya da başqa ses eşitilse (Emil Amit). De ayağı astındaki qar birden eşile, o nasıldır çuqur içine tüşüp kete, yahut tayıp yıqıla ... (Seitümer Emin). Saba açılmasını, yoqsa partizanlarnıñ qurşunı bitmesinimi, belli degil (Emil Amit). “Mavi qayalar” hususunda laqırdı ettik, özüm ise başqa şeyni tüşüne berdim (Şamil Alâdin).*

4. Для виділення звертань на початку, середині і в кінці речення: *Qana, balam, Naciye halañ kelsin de, ondan sorap baqarmız* (Nuzet Ümer). *Maña bir şey olmadı, bita* (Nuzet Ümer).

5. Для виділення вставлених слів і словосполучень: *Bu, şübesiz, pek gerekli iştir. Kerçek, sen qayda yaşaysıñ? Onıñ sözlerine köre, bu iş devam etecek.*

6. На початку речення після стверджувальних “*ebet*”, “*elbette*” і заперечних “*yoq*” слів: *Yoq, Üsein hoca şimdi bu hususta laf açmaq istemedi* (Şamil Alâdin). *Ebet, biraz daha beklemek gerek* (Yusuf Bolat).

7. Для виокремлення відокремлених членів речення:

1) відокремленого означення: *Laboratoriya müdiri, altın saçlı yaş kadın, ikinci odağa çıktı* (Reşid Murat);

2) відокремленого додатка: *Men ekisini de, Alinen ağasını, balalıqtan berli tanıyım;*

3) відокремленої обставини: *Server, ister-istemez başını köterip, kadasına baqtı* (Emil Amit). *Divarda burğalandırılıp örneklengen qara levhalar, bu sönük ışık içinde, çoqtan-çoq pancalarını cayıp turğan biçimsiz canavarnı añdıra ediler;*

4) відокремленої прикладки: *Ümüt etilmegen müsafir, Nevruzçıqnıñ dayısı Cemil, kelip çıktı* (Cevdet Amet).

8. У складних сурядних та підрядних сполучникових та безсполучникових реченнях: *Kelgeniñ çoq yahşı oldu, maña illeki sen gerek ediñ. Yağmur sepelep başladı, faqat bazıda toqtağan kibi ola. Rüstem yavaştan odağa kirdi, amma soñ birden toqtaldı.*

9. У реченнях із прямою мовою після прямої мови: *Bu büyük dülber evniñ yanından keçkenler: “Bu Kemane, Dare ve Qavalniñ evi”, — deyleyler* (Nuzet Ümer).

10. Після безінтонаційних вигуків: — *E-e, ne yarayıq, hepimizniñ soñu şudur, — dey. — Vay, balam, ketme: anda ketken, hiç de kerı qaytmaz.*

Ah, ne güzel! Qızdı coşur

Yaz kelgen soñ havalar (İbrahim Bahşış).

11. Між повторюваними словами для підсилення значення: *Aqşam, kene aqşam, kene aqşam.*

12. Для розділення дробів у числах: *38,6 (otuz sekiz bütün, onda altı), 0,45 (sıfır bütün, yüzde kırq beş).*

13. Після займенників *bu, şu, o*, що вживаються як підмети: *Bu, benim kibi insanlar için hiç kolay olmaz.*

§ 74. Крапку з комою (;)

Крапка з комою (;) ставиться у таких позиціях.

1. Якщо предикативні частини безсполучникового складного речення віддалені за змістом або досить широкі і містять коми: *Küneş hep kızdıra, yaqa; furundan çıqqan kibi sıcaq yel ese. Közüm aldında qara köletkeler yığıla ve soñra kene de siñip-yoqalap keteler; ne derecede sıtq bulutlarnen örtülgen kök yüzü körüle* (Emil Amit).

2. У безсполучникових складних реченнях з багатьма частинами: *Yağmur toqtamadan yağa; arqamızdaki terekler tınıq-tınıq şuvuldaylar; oñ taraftan eçkilerniñ acınıqlı bağıruvları eşitle* (Emil Amit)

§ 75. Тире (—)

Тире (—) ставиться у таких позиціях.

1. Між підметом, вираженим іменником, прикметником, числівником або словосполученням, і присудком без афікса присудковості *-dır/-dir/-tır/-tir*: *Açuv — duşman, aqıl — dost. Feruza — dülber ve aqıllı* (Yusuf Bolat). *Kitap — bilgi anahtarı.*

2. Між підметом, вираженим вказівним займенником, і присудком без афікса присудковості *-dır/-dir/-tır/-tir*: *Bu — Qarabayevniñ arızası* (Yusuf Bolat).

3. У реченнях, що містять особливе логічне значення: *Addaş sözler — ayıluvi ve bazı allarda yazıluvi bir, leksik manaları ise başka sözler.*

4. Після однорідних членів речення перед узагальнюючим словом: *Anterlik, yıldıruvıq ayaqqap, altın saat, bilezlik — hepisini almaq kerek* (İbrahim Paşı).

5. У реченнях із прямою мовою після прямої мови (перед словами автора): *“Aydı, qulaq asma”, — dedi babası.*

6. У реченнях із прямою мовою, коли слова автора входять у пряму мову, слова автора відділяються тире з обох боків: *“Yahşı da yanıma para aldım, — dep tüşündi Bekir. — Yoqsa bu kitapnı bir daha tapmaz edim”.*

7. У безсполучникових складних реченнях: *Yerni küneş yaraştırır, qadınını — ziyet. Terek meyvatsız olmaz, yigit — sevdasız.*

8. У безсполучникових протиставних складних реченнях: *Eki diñle — bir söyle.*

§ 76. Круглі дужки ()

Круглі дужки () ставляться у таких позиціях.

1. Для виділення вставленого речення у складі основного: *Evde kimseni tapıp olamayan soñ (her kes musafirlikke ketken), bu haberni qomşularına aytıp kettik.*

2. Коли наводиться переклад або пояснення окремого слова: *Amma o (qız), razı olmağan. Kâinat (kosmos) soñsuzdır.*

§ 77. Квадратні дужки ([])

Квадратні дужки ([]) ставляться у таких випадках.

1. У випадках, коли необхідно вжити дужки в дужках, круглі дужки використовуються перед квадратними дужками.

2. Використовуються до слів доданих автором у текстових переказах, перекладах, цитатах.

3. Використовуються для позначення деяких основних моментів, пов'язаних із бібліографічними примітками книг або статей, цитованих як джерела: *“Aynı menbada, kene 1610 senesi Rizvan Reis adlı kişi Balıqlavada uzunluğu 15 metrlik (22 zirlik) ve fiyatı hepsi olup 93 biñ aqçe masrafında gemi qurdurğanı tarif etilmekte [sahife 22-B 1-73/70]”* (İsmail Asanoğlu Kerim).

§ 78. Лапки (“ ”)

Лапки (“ ”) ставляться у таких позиціях:

1. Для виділення деяких слів та фраз, які не всі вживають, або які вживаються у виключному значенні: *“Saña aytam, cinabet erif!”*, — *dep qıçırdı birisine.* *“Ne isteysiz menden?”*, — *dedi o “cinabet erif” soyu da.*

2. Для виділення творів літератури та мистецтва, назв газет, журналів, підприємств, управлінь та інших установ: *“Yıldız” mecmuası*, *“Alim” romanı.*

3. Для виділення уривків (цитат) з інших творів.

4. Для розрізнення прямої мови: *“Endi her şey saña bağlı”, — dedi babası.*

§ 79. Скісна риска (/)

Скісна риска (/) вживається у таких випадках.

1. Коли віршовані рядки пишуться поруч, між ними ставимо скісні риски: *Hiç bir davam yoqtur dünya malına, / Menim bir davam — tek Vatan davası. / Qalsam da bir aciz insan halına, / Maña quvet bere Vatan havası* (Şakir Selim).

2. При написанні адреси скісні риси ставимо між номером будинку та номером квартири, а також між назвою району та назвою міста: *Ümer İpçi Soqağı No.: 76/4 Hoşkeldi / Aqmescit.*

При написанні назви країни:

İsmail Gaspralı Caddesi No.: 1

98400 Salaçıq / Bağçasaray

QIRIM

3. Ставимо скісні риси, щоб відокремити цифри, які позначають день, місяць і рік: *18/11/1969, 15/09/1994* тощо.

4. У лінгвістиці скісна риска вживається на позначення різних видів афіксів: *-a/-e, -ğan/-gen, -lıq/-lik, -madan/-meden.*

5. Вживаються в інтернет-адресах: *https://mon.gov.ua.*

6. Використовується як знак ділення в математиці: *70/2=35.*

7. У фізиці, математиці тощо скісна риска використовується без пробілів при представленні відсотків між одиницями вимірювання: *g/sn (gram/saniye).*

§ 80. Зворотна скісна риска (\)

Зворотна скісна риска (\) використовується в комп'ютерних програмах для розділення послідовних рядків у списку: *C:\Vesiqalarım\Qırımtatar Tili\Kitapçıq.indd.*

Додаток 1
до Правопису
кримськотатарської мови

Правила транслітерації

Кирилична абетка	Латинська абетка
А баш ана	А baş ana
Б бала къабул	В bala qabul
В Вели эвель окъув	У Veli evel oquv
Г гуль огренмек ог	Г gül ögrenmek ög
Гъ гъурбет агъа дагъ	Ğ ğurbet ağa dağ
Д денъиз ада ад	Д deñiz ada ad

Е ешилъ ер севие гъает Меръем	1. YE – на початку слова та складу (після букв, що позначають голосні) yeşil yer seviye ğayet Meryem
бет сепет берекет меселе	2. E – в середині та в кінці слів, що позначають приголосні звуки bet sepet bereket mesele
Ё ёл ёргъан мумиё ёнелиш дёрт сёз чёлъ тёгерек	1. YO – на позначення голосного звуку заднього ряду [o] на початку слова yol yorğan – у запозичених словах на початку складу (після букв, що позначають голосні звуки) mumiyo 2. YÖ – для позначення голосного звуку переднього ряду [ö] на початку слова yöneliş 3. Ö – на позначення голосного звуку переднього ряду [ö] після букв на позначення приголосних dört söz çöl tögerek
Ж жув-жув журнал	J juv-juv jurnal

тираж	tiraj
З озь кузь бiраз зарар аза	Z öz küz biraz zarar aza
И иш бир киши	İ iş bir kişi
Й йип сийрек ай миллий	Y yip siyrek ay milliy
К курек кольмек эки клуб	K kürek kölmek eki klub
КЪ Къырым къуш мустакъиль акъыл	Q Qırım quş müstaqıl aql
Л билек балыкъ бол леген	L bilek balıq bol legen
М мен мыйыкъ мавы армут	M men mıyıq mavı armut

къалем	qalem
Н нане нур ана сан	N nane nur ana san
НЪ манълай танъ сонъра	Ñ mañlay tañ soñra
О орта олмакъ соба объект соло отъмек осюмлик больмек коръмек	1. О – на позначення голосного звука заднього ряду [o] в усіх позиціях слова orta olmaq soba obyekt solo 2. Ö – на позначення голосного звука переднього ряду [ö] на початку слова та після букв на позначення приголосних на початку слова ötmek ösümlük bölmek körmek
П пишмек папуч пелит йипек топ	P pişmek papuç pelit yipek top
Р ресим бурма ярыкъ къонъур	R resim burma yarıq qoñur

С согъан асрамакъ сес	S soğan asramaq ses
Т тавукъ атмакъ къат	T tavuş atmaq qat
У узун къурмакъ толу учъ куль	U 1. U – на позначення голосного звука заднього ряду [u] в усіх позиціях слова uzun qurmaq tolu 2. Ü – на позначення голосного звука переднього ряду [ü] на початку слова та після букв на позначення приголосних на початку слова üş kül
Ф файда фындыкъ къадифе афат шереф	F fayda findıq qadife afat şeref
Х хабер ахлап анахтар шейх	H haber ahlap anahtar şeyh
Ц цирк акция	TS/S sirk aksiya

Циолковский Куницин Гаркавец	Tsiolkovskiy Kunitsin Garkavets
Ч чыракъ ачмакъ сач	Ç çıraq açmaq saç
ДЖ джами аджджы илядж	C cami accı ilâc
Ш шербет къашыкъ баш	Ş şerbet qaşıq baş
Щ Щерба ящик борщ	ŞÇ Şçerba yaşçik borşç
Ы ышыкъ бакъылмакъ сары	I ışıq baqılmaq sarı
Э эль эшитмек	E el eşitmek
Ю юрт юваш аюв юрек ювез	1. YU – на позначення голосного звука заднього ряду [u] на початку слова та складу (після букв на позначення голосних) yurt yuvaş ayuv 2. YÜ – на позначення голосного звука переднього ряду [ü] на початку слова yürek yüvez

дюльбер тюс кулькю	3. Ü – на позначення голосного звука переднього ряду [ü] після букв на позначення приголосних dülber tüs külkü
Я ягъмур ярыкъ аякъ дерья хавьяр эшья кяр илядж инкяр никях	1. YA – на позначення йотованого звука [a] на початку слова та складу yağmur yarıq ayaq derya havyar eşya 2. Â – на позначення більш відкритого звука [a] в запозичених словах kâr ilâc inkâr nikâh

Додаток 2
до Правопису кримськотатарської мови

Присвійні афікси

Особа	Тверді голосні (<i>a, ı, o, u</i>)				М'які голосні (<i>e, i, ö, ü</i>)			
	Основа, що закінчується на голосний		Основа, що закінчується на приголосний		Основа, що закінчується на голосний		Основа, що закінчується на приголосний	
	<i>babá</i>	<i>ordú</i>	<i>sıníf</i>	<i>top</i>	<i>çipçé</i>	<i>örgú</i>	<i>deftér</i>	<i>göl</i>
<i>menim</i>	<i>babám</i>	<i>ordúm</i>	<i>sıfım</i>	<i>topúm</i>	<i>çipçém</i>	<i>örgüm</i>	<i>defterim</i>	<i>gölüm</i>
<i>seniñ</i>	<i>babáñ</i>	<i>ordúñ</i>	<i>sıfıñ</i>	<i>topúñ</i>	<i>çipçéñ</i>	<i>örgüñ</i>	<i>defteriñ</i>	<i>gölüñ</i>
<i>oniñ</i>	<i>babası</i>	<i>ordusı</i>	<i>sıfı</i>	<i>topú</i>	<i>çipçesi</i>	<i>örgüsü</i>	<i>defteri</i>	<i>gölü</i>
<i>bizim</i>	<i>babamız</i>	<i>ordumuz</i>	<i>sıfımız</i>	<i>topumuz</i>	<i>çipçemiz</i>	<i>örgümüz</i>	<i>efterimiz</i>	<i>gölümüz</i>
<i>siziñ</i>	<i>babañız</i>	<i>orduñız</i>	<i>sıfıñız</i>	<i>topuñız</i>	<i>çipçeñız</i>	<i>örgüñız</i>	<i>defteriñız</i>	<i>gölüñız</i>
<i>olarnıñ</i>	<i>babası, babaları</i>	<i>ordusı, orduları</i>	<i>sıfı, sınıfları</i>	<i>topú, topları</i>	<i>çipçesi, çipçeleri</i>	<i>örgüsü, örgüleri</i>	<i>defteri, defterleri</i>	<i>gölü, gölleri</i>

Присудкові афікси

Особа	Тверді голосні (<i>a, ı, o, u</i>)			М'які голосні (<i>e, i, ö, ü</i>)		
	<i>aná</i>	<i>insán</i>	<i>toq</i>	<i>talebé</i>	<i>mühendís</i>	<i>Türk</i>
<i>Men</i>	<i>anám</i>	<i>insánım</i>	<i>tóqum</i>	<i>talebém</i>	<i>mühendísım</i>	<i>Türküm</i>
<i>Sen</i>	<i>anásiñ</i>	<i>insánsıñ</i>	<i>tóqsuñ</i>	<i>talebésiñ</i>	<i>mühendíssiñ</i>	<i>Türksüñ</i>
<i>O</i>	<i>anádır</i>	<i>insándır</i>	<i>tóqtur</i>	<i>talebédir</i>	<i>mühendístir</i>	<i>Türktür</i>
<i>Biz</i>	<i>anamız</i>	<i>insánımız</i>	<i>tóqmuz</i>	<i>talebémiz</i>	<i>mühendísmiz</i>	<i>Türkmüz</i>
<i>Siz</i>	<i>anásız / anásiñiz</i>	<i>insánsız / insánsıñiz</i>	<i>tóqsuz / tóqsuñiz</i>	<i>talebésiz / talebésiñiz</i>	<i>mühendíssiz / mühendíssiñiz</i>	<i>Türksüz / Türksüñiz</i>
<i>Olar</i>	<i>anádır / analárdır</i>	<i>insándır / insanlárdır</i>	<i>tóqtur / toqlárdır</i>	<i>talebédir / talebelérdır</i>	<i>mühendístir / mühendislerdir</i>	<i>Türktür / Türklérdır</i>

Відмінювання дієслів теперішнього часу

Особа	Основи, що закінчуються на голосний		Основи, що закінчуються на приголосний	
	Тверді голосні (a, ı, o, u)	М'які голосні (e, i, ö, ü)	Тверді голосні (a, ı, o, u)	М'які голосні (e, i, ö, ü)
	<i>aşamaq</i>	<i>istemek</i>	<i>oturmaq</i>	<i>körmek</i>
<i>Men</i>	aşá-y-ım	isté-y-ım	otur-á-m	kör-é-m
<i>Sen</i>	aşá-y-siñ	isté-y-siñ	otur-á-siñ	kör-é-siñ
<i>O</i>	aşá-y	isté-y	otur-á	kör-é
<i>Biz</i>	aşá-y-mız	isté-y-mız	otur-á-mız	kör-é-mız
<i>Siz</i>	aşá-y-sız / aşá-y-siñiz	isté-y-sız / isté-y-siñiz	otur-á-sız / otur-á-siñiz	kör-é-sız / kör-é-siñiz
<i>Olar</i>	aşá-y-lar	isté-y-ler	otur-á-lar	kör-é-ler

/

Заперечна форма дієслова теперішнього часу

Особа	Тверді голосні (a, ı, o, u)	М'які голосні (e, i, ö, ü)
<i>Men</i>	aşá- <i>ma</i> -y-ım	eşit- <i>me</i> -y-im
<i>Sen</i>	oyná- <i>ma</i> -y-siñ	séç- <i>me</i> -y-siñ
<i>O</i>	yáz- <i>ma</i> -y	kúl- <i>me</i> -y
<i>Biz</i>	çalış- <i>ma</i> -y-mız	körüş- <i>me</i> -y-miz
<i>Siz</i>	otúr- <i>ma</i> -y-sız/siñiz	isté- <i>me</i> -y-siz/siñiz
<i>Olar</i>	oqú- <i>ma</i> -y-(lar)	kés- <i>me</i> -y-(ler)

Очевидний минулий час

Особа	Тверді голосні (<i>a, ı, o, u</i>)			М'які голосні (<i>e, i, ö, ü</i>)		
	<i>yaşamáq</i>	<i>bozmáq</i>	<i>Atmáq</i>	<i>ütülemék</i>	<i>kesmék</i>	<i>tökmék</i>
<i>Men</i>	<i>yaşa-dí-m</i>	<i>boz-dú-m</i>	<i>at-tí-m</i>	<i>ütüle-dí-m</i>	<i>kes-tí-m</i>	<i>tök-tü-m</i>
<i>Sen</i>	<i>yaşa-dí-ñ</i>	<i>boz-dú-ñ</i>	<i>at-tí-ñ</i>	<i>ütüle-dí-ñ</i>	<i>kes-tí-ñ</i>	<i>tök-tü-ñ</i>
<i>O</i>	<i>yaşa-dí</i>	<i>boz-dú</i>	<i>at-tí</i>	<i>ütüle-dí</i>	<i>kes-tí</i>	<i>tök-tü</i>
<i>Biz</i>	<i>yaşa-dí-q</i>	<i>boz-dú-q</i>	<i>at-tí-q</i>	<i>ütüle-dí-k</i>	<i>kes-tí-k</i>	<i>tök-tü-k</i>
<i>Siz</i>	<i>yaşa-dí-ñiz</i>	<i>boz-dú-ñiz</i>	<i>at-tí-ñiz</i>	<i>ütüle-dí-ñiz</i>	<i>kes-tí-ñiz</i>	<i>tök-tü-ñiz</i>
<i>Olar</i>	<i>yaşa-dí-lar</i>	<i>boz-dú-lar</i>	<i>at-tí-lar</i>	<i>ütüle-dí-ler</i>	<i>kes-tí-ler</i>	<i>tök-tü-ler</i>

Заперечна форма очевидного минулого часу

Особа	Тверді голосні (<i>a, ı, o, u</i>)	М'які голосні (<i>e, i, ö, ü</i>)
<i>Men</i>	<i>aşá-ma-dı-ım</i>	<i>eşit-me-di-im</i>
<i>Sen</i>	<i>oyná-ma-dı-ñ</i>	<i>séç-me-di-ñ</i>
<i>O</i>	<i>yáz-ma-dı</i>	<i>kül-me-di</i>
<i>Biz</i>	<i>çalış-ma-dı-q</i>	<i>körüş-me-di-k</i>
<i>Siz</i>	<i>otúr-ma-dı-ñız</i>	<i>isté-me-di-ñız</i>
<i>Olar</i>	<i>oquí-ma-dı-(lar)</i>	<i>kés-me-di-(ler)</i>

Минулий неочевидний час

Особа	Тверді голосні (<i>a, ı, o, u</i>)			М'які голосні (<i>e, i, ö, ü</i>)		
	<i>sıylamaq</i>	<i>quvanmaq</i>	<i>qaçmaq</i>	<i>istemek</i>	<i>külmek</i>	<i>kesmek</i>
<i>Men</i>	<i>sıyla-ğán-ım</i>	<i>quvan-ğán-ım</i>	<i>qaç-qán-ım</i>	<i>iste-gén-im</i>	<i>kül-gén-im</i>	<i>kes-kén-im</i>
<i>Sen</i>	<i>sıyla-ğán-siñ</i>	<i>quvan-ğán-siñ</i>	<i>qaç-qán-siñ</i>	<i>iste-gén-siñ</i>	<i>kül-gén-siñ</i>	<i>kes-kén-siñ</i>
<i>O</i>	<i>sıyla-ğán</i>	<i>quvan-ğán</i>	<i>qaç-qán</i>	<i>iste-gén</i>	<i>kül-gén</i>	<i>kes-kén</i>
<i>Biz</i>	<i>sıyla-ğán-mız</i>	<i>quvan-ğán-mız</i>	<i>qaç-qán-mız</i>	<i>iste-gén-mız</i>	<i>kül-gén-mız</i>	<i>kes-kén-mız</i>
<i>Siz</i>	<i>sıyla-ğán-sız</i>	<i>quvan-ğán-sız</i>	<i>qaç-qán-sız</i>	<i>iste-gén-sız</i>	<i>kül-gén-sız</i>	<i>kes-kén-sız</i>
	<i>sıyla-ğán-siñiz</i>	<i>quvan-ğán-siñiz</i>	<i>qaç-qán-siñiz</i>	<i>iste-gén-siñiz</i>	<i>kül-gén-siñiz</i>	<i>kes-kén-siñiz</i>
<i>Olar</i>	<i>sıyla-ğán-lar</i>	<i>quvan-ğán-lar</i>	<i>qaç-qán-lar</i>	<i>iste-gén-ler</i>	<i>kül-gén-ler</i>	<i>kes-kén-ler</i>

Заперечна форма минулого неочевидного часу

Особа	Тверді голосні (<i>a, ı, o, u</i>)	М'які голосні (<i>e, i, ö, ü</i>)
<i>Men</i>	aşá- <i>ma-ğan</i> -ım	eşít- <i>me-gen</i> -im
<i>Sen</i>	oyná- <i>ma-ğan</i> -sıñ	séc- <i>me-gen</i> -sıñ
<i>O</i>	yáz- <i>ma-ğan</i>	kúl- <i>me-gen</i>
<i>Biz</i>	çalış- <i>ma-ğan</i> -mız	körüş- <i>me-gen</i> -miz
<i>Siz</i>	otúr- <i>ma-ğan</i> -sız/-sıñız	isté- <i>me-gen</i> -siz/-sıñız
<i>Olar</i>	oqú- <i>ma-ğan</i> -(lar)	kés- <i>me-gen</i> -(ler)

Відмінювання дієслів у наказовому способі

Особа	Тверді голосні (<i>a, ı, o, u</i>)			М'які голосні (<i>e, i, ö, ü</i>)		
	<i>yazmáq</i>	<i>taşlamáq</i>	<i>olmáq</i>	<i>kelmek</i>	<i>ütülemek</i>	<i>körmek</i>
<i>Men</i>	<i>yazáyım</i>	<i>taşláyım</i>	<i>oláyım</i>	<i>keléyım</i>	<i>ütüleyım</i>	<i>köréyım</i>
<i>Sen</i>	<i>yaz</i>	<i>taşlá</i>	<i>ol</i>	<i>kel</i>	<i>ütülé</i>	<i>kör</i>
<i>O</i>	<i>yazsín</i>	<i>taşlasín</i>	<i>olsún</i>	<i>kelsín</i>	<i>ütülesín</i>	<i>körsún</i>
<i>Biz</i>	<i>yazáyıq</i>	<i>taşláyıq</i>	<i>oláyıq</i>	<i>keléyik</i>	<i>ütüleyik</i>	<i>köréyik</i>
<i>Siz</i>	<i>yázıñız</i>	<i>taşláñız</i>	<i>óluñız</i>	<i>kéliñiz</i>	<i>ütüleñiz</i>	<i>körüñiz</i>
<i>Olar</i>	<i>yazsınlar</i>	<i>taşlasınlar</i>	<i>olsınlar</i>	<i>kelsinler</i>	<i>ütülesinler</i>	<i>körsünler</i>